DAMAR

ISSN 2303-7326

Glasilo Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH • Godina X • Broj 43 • Novembar 2024. • Izlazi periodično

KREŠEVO KONJIC

JABLANICA

KISELJAK FOJNICA

HADŽIĆI VISOKO

Pozivom na 17039 donirate 2 KM

Ukoliko želite da podržite projekat časopisa „Damar“, svoje donacije možete uplatiti na transakcijske račune Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka:

Račun u konvertibilnim markama:
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
1011010000129531

Devizni račun:
SWIFT: PBC CBA 22
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
OBALA KULINA BANA 18, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA
IBAN: BA39 1011010000129531

PRIMAOC: UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA
NOVA 2, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA

E-mail: udruzenjesandzak@bih.net.ba

Umjesto uvodnika

ČOVJEK SA VELIKIM Č

■ **Piše: Ekrem LEKIĆ**
predsjednik Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH

Nijemi šok – to je reakcija čovjeka kada se suoči sa užasom, pogotovo onim užasom protiv kojeg se ne može boriti.

Upravo tako smo zanijemili dok smo gledali stravične slike i snimke bujica i poplava u Bosni i Hercegovini, koje nose živote, kuće, puteve, uspomene, nadanja...

Okamenili smo se poput onih planinskih gromada koje su, nošene silom vode, kršile sve pred sobom. Pomisliš samo – Bože, kako je čovjek mali.

Trenutak poslije, kada popusti šok, ustaneš i ideš. Pomažeš koliko možeš, poput onog mrava koji je nosio kap vode da ugasi razorni požar, znajući da je njegova kapljica mala i neznatna protiv pobješnjele vatre.

I onda vidiš da se na isti način pokrenula masa ljudi iz svih krajeva regiona i šire. Ustali i pomažu koliko mogu. Krče se putevi, zbrinjavaju ljudi, brišu suze, vidaju rane na tijelim i dušama, nema nezbrinutih... Građevinske mašine se ustupaju, putevi krče, stižu stambeni kontejneri, medicinska pomoć, hrana, madraci, dječija hrana, otvaraju se humanitarni brojevi i u susjednim zemljama, ljudi uplaćuju, od usta odvajaju. Hrvatska, Slovenija, Srbija, Crna Gora, Kosovo, Turska, zemlje EU... I moj Sandžak! Sandžaklije iz Sandžaka i diljem svijeta su skočile kao da se radi o njima samima, pokazujući još jednom da smo jedan narod, jedno srce. Uspješni biznismeni, obični ljudi, udruženja... Svi su skočili i pomažu čime god imaju, pojedinačno i organizirano. Na muci se poznaju junaci. Tako su me učinili ponosnim.

Još jednom je dokazano da je narod sa ovih prostora brdovitog Balkana suštinski dobar, darežljiv, širokogrudan. Da nema politike, zaodjevene u lične interese, koja iz zavađa i indoktrinira, nikad problema ne bi bilo. Danas vi nama, sutra mi vama. Dabogda ne zatrebalo, ali ako zatreba – tu smo.

Gledam sve ovo i – suza! Zašto suza. Suza je to nakon onog nijemog šoka pred užasom. Pretpostavljam radosnica, kao reakcija na spoznaju da ljudskost definitvno nije mrtva, uprkos robotizaciji doba u kojem živimo, jurnjavi za novcem, otuđenosti...

Bože, kako je Čovjek veliki!

IMPRESUM

DAMAR

Glavni urednik:
Ekrem Lekić

Redakcija:
Ismet Dedeić, prof dr Halid Kurtović, prof dr Hana Korać, prof dr Rifat Škrijelj, mr Muharem Hamzić, prof dr Selmo Cikotić, prof dr Duljko Hasić, prof dr Izet Šabotić, Zakira Mahmutović - Škrijelj, mr Anes Ličina, Dževdet Nikočević, dr Šemsudin Hadrović, Ekrem Ferhatović, diplecc Firdus Hamzagić, prof dr Azem Kožar, prof dr Enes Hašić, prof dr Ismet Kurtagić, prof dr Ramo Kurtanović, akademik prof dr Šefket Krcić, akademik prof dr Hasnija Tuna Muratagić, mr iur Hakija Kurtović, mr sci ecc Ferid Šabotić, mr Erol Ramusović, prof Zijah Bihorac, prof Samir Kurtanović, književnik, eseista Faruk Dizdarević, književnica Šefka Begović-Ličina, književnica Sabrija Račić-Hadžimurtezić, književnica Sanela Karišik-Begović, msr Hasna Ziljkić- Novi Pazar, mr sci Ismet Latić - Petnjica, Muharem M Mutabdžija - Prijepolje, Vukoman Kljajević - Bijelo Polje, Edin Jadadić Plav, Mirza Luboder - Rožaje Lejla Silajdžić, sekretar

Tehnički urednik:
Adnan Hadžić

Izdavač:
Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH

Adresa:
Nova 2, 71000 Sarajevo
Tel/fax: 033/ 220-995
E-mail:
udruzenjesandzak@bihnetba

Štampa:
Unioninvestplastika Sarajevo

Transakcijski račun:
1011010000129531
PRIVREDNA BANKA
SARAJEVO DD SARAJEVO

HOLOKAUST NAD BOŠNJACIMA KROZ VIJEKOVE

Izvod iz objavljenog rada na međunarodnom naučnom skupu održanom u Novom Pazaru i Bijelom Polju u junu 2024. god. u organizaciji IHDAS-a.

■ **Piše: Džavid BEGOVIĆ, mr. sci.**

Genocid[1] nad Bošnjacima traje od vremena nakon što je Austrija vojno porazila Osmansko Carstvo u Bečkom ratu (1683-1699) pa do danas u različitim oblicima i od strane različitih izvršioca. Taj proces se vrši kontinuirano i gotovo se u historiji Bošnjaka ne može naći ni jedan dan u kojem Bošnjaci nisu bili izloženi fizičkom, ekonomskom, odnosno kulturološkom uništenju na prostoru Bosne, Srbije, Crne Gore i Hrvatske.

U ovom radu nije cilj da se nabroje ili opisuju svi genocidi nad Bošnjacima, već samo oni karakteristični kako bi se ukazalo na veliki broj oblika genocida po svom karakteru, te na ekstenzivan kontinuitet u vremenu. Takođe se ukazuje na ogroman broj sveukupnih žrtava genocida po svim osnovama koji, po mišljenju autora, prevazilazi sve do sada poznate genocide u svijetu svih vremena. Ovdje navedeni genocidi nisu poredani ni hronološki ni po mjestu izvršenja odnosno izvršioca. Nabrojani genocidi su klasificirani po karakteru bez namjere da se definiraju svi mogući oblici genocida već samo ukaže na njihovo postojanje.

Po mišljenju mnogih autora koji istražuju genocid nad Bošnjacima: "Žrtve su genocida svi koji su bili izloženi nekim oblicima zlostavljanja: ubijeni, ranjenici, zatočenici, zatvorenici, pritvorenici, raseljenici, izbjeglice, prognanici, taoci, nestali, oteti, deportirani, progonjeni, zasužnjeni, silovani, mete snajperskih napada, granatiranja, bombardiranja i drugih oblika ratovanja" - Smail Čekić (2007)."

Ovo jeste prošireno shvatanje genocida u odnosu na Međunarodnopravnu definiciju genocida, ali je bitan najmanji zajednički sadržalac svih genocida, a to je: da se zločini vrše u namjeri da se u cijelosti ili djelomično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina. Apsolutno su svi zločini genocidi, ako sadrže kvalifikacije iz prethodne izreke, bez obzira da li su u daljem tekstu nabrojani ili ne.

Negatori genocida bi reducirali pojam genocida na samo presuđene genocide ili samo na pojmove koje poznaje nauka. Dakle, zločini genocidnog karaktera koji su se desili prije nego što ih je međunarodna zajednica prepoznala kao genocide, za ove "naučnike" ne postoje. Elementi zločina koji nisu eksplicitno pobrojani u Međunarodnopravnoj definiciji genocida, a koji imaju svrhu potpunog ili djelimičnog uništenja jedne etničke, vjerske ili rasne skupine, te se vrše sa jasnom namjerom i planom, za ove dežurne "naučnike" ne predstavljaju elemente genocida.

Po mišljenju Mirjane Kasapović sa Zagrebačkog sveučilišta:

"Iz politološke perspektive, posebno je pogubno ignoriranje znanstvenih pojmova i tipologija političkog nasilja i nasilnih sukoba te podvođenje gotovo svih vrsta zločina pod pojam genocida." - Kasapović M. (2021.)

Isti autor pokušava negirati svih deset velikih genocida nad Bošnjacima prilagođavajući tom cilju „naučnu" logiku. Na primjer, u osvrtu na pisanje Rastodera (2006.) navodi da:

"Rastoder nije dokazao namjeru jugoslavenske, crnogorske pa čak ni lokalne vlasti da počini genocid, kao što nije dokazao ni sudjelovanje državnih ili lokalnih tijela vlasti (vojske, policije, žandarmerije i dr.) u zločinu".

1 Međunarodnopravna definicija genocida: član 6 Statuta međunarodnog kaznenog suda
"Za svrhe ovoga Statuta, izraz "genocid" znači bilo koje od niže opisanih djela, počinjeno u namjeri da se u cijelosti ili djelomično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina kao što je: (a) ubijanje pripadnika skupine; (b) nanošenje teške ozljede ili duševne boli pripadnicima skupine; (c) namjerno podvrgavanje skupine životnim uvjetima kojima je cilj njezino potpuno ili djelomično fizičko uništenje; (d) nametanje mjera s namjerom sprečavanja rađanja unutar skupine; (e) prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu."

Dakle, Kasapović potvrđuje da genocid u Šahovićima jeste počinjen, ali eto nema dokaza da je postojala namjera vlasti da se to učini. Ona nigdje nije mogla pročitati da je u dokazivanju genocida nužno dokazivati da iza njega stoje vlasti na bilo kom nivou.

Zbog ovako grčevitih pokušaja da se svi genocidi nad Bošnjacima relativiziraju i obesmisle i jeste važno nastojanje akademika Rastodera i Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka – IHDAS, da Skupština Crne Gore usvoji deklaraciju o genocidu u Šahovićima 1924. god. te da sličan proces provede kada su u pitanju drugi genocidi nad Bošnjacima.

KLASIFIKACIJA GENOCIDA

Svi izvršeni genocidi nad Bošnjacima kroz historiju se mogu klasificirati po obimu, ali se ovdje naglašava klasifikacija po karakteru genocida. Najčešći oblik je fizičko uništenje bošnjačkog stanovništva koje se događalo u valovima:

1. Genocidi velikih razmjera. U cijelom posmatranom periodu je izvršeno deset genocida velikih razmjera, kako je to definirao Imamović (1997.) Međutim, samo je jedan genocid izvršen nad Bošnjacima Srebrenice adekvatno internacionaliziran i dobio pravnu kvalifikaciju genocida odlukama međunarodnog suda u Hagu[2]. To ne znači da drugi nisu, samo nisu bili predmet procesuiranja pred relevantnim sudovima.

2. Nepresuđeni genocidi velikih razmjera. Mnogi genocidi velikih razmjera poput Prijedora, Foče, Višegrada ... su svrstani u klasu ratnih zločina iako su imali sva obilježja genocida dok genocidi nad Bošnjacima Plava i Gusinja, Pljevalja, Šahovića, Sjenice ... nisu ni procesuirani, ali su istraživani i u velikoj mjeri dokumentovani, posebno od strane bošnjačke intelektualne elite.

Danas je sve navedeno poznato, prilično dobro istraženo i definirano kroz noviju historiju, pa i kroz doprinos učesnika na naučnoj konferenciji u organizaciji IHDAS-a.

3. U ovom radu se, osim navedenih, ističu i neki genocidi velikih razmjera u prošlosti koji nisu dobili dimenziju fenomena za istraživanje i klasifikaciju među kojima su:

- Genocid nad bošnjačkom elitom 1850. god. od strane Otomanskog carstva koje je sproveo Omer Paša Latas. Tada je ubijeno, zatvoreno i sprovedeno u Carigrad u okovima preko 1.400 uglednih Bošnjaka, te je na taj način obezglavljen bošnjački narod.
- Genocid nad Bošnjacima 1697. Od strane austrijskog vojskovođe Eugena Savojskog kada je spaljeno Sarajevo, Visoko i sve što se našlo na putu Savojskog.
- Genocid nad Bošnjacima (muslimanima) Nikšića 11. juna 1877 god.3 koji je izvršen u okviru opšteg napada cijele Crne Gore. Tada je protjerano svo bošnjačko stanovništvo koje se preko Skadra povlačilo u Albaniju[4].

kao i mnogi drugi tihi genocide iza kojih su ostala naselja bez i jedne džamije, bez i jednog muslimanskog uha kao što je Mojkovac, Kolašin, Šabac i mnogi drugi gradovi po Crnoj Gori i Srbiji koji su bili potpuno ili pretežno muslimanski.

4. Genocidi vršeni nad grupama Bošnjaka kao što su:

- Ubistvo Bošnjaka iz voza u Štrpcima 1993. god.
- Ubistvo radnika iz Sjeverina 1992. god.

2 Godine 2004, jednoglasnom presudom u slučaju *Tužilac protiv Krstića*, Žalbeno vijeće Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), presudilo je da zločin počinjen nad muškim stanovnicima enklave Srebrenica predstavlja genocid, zločin prema međunarodnom pravu. – (wikipedia.org).

3 Paripovići autora Fehima Ličine i Azre Sinanović

4 Djed autora ovog rada je bio u zbjegu (imao je samo dvije godine)

- Hapšenje Bošnjaka izbjeglica u Crnoj Gori i deportovanje snagama bosanskih Srba u logore gdje su mučeni i ubijani 1992.-1995.i mnogi drugi nezabilježeni genocidi
- Strijeljanje bošnjačke elite u Novom Pazaru na Hadžetu 1945.

5. Ruralni genocid koji je vršen na potpuno nezaštićenim Bošnjacima poput onih u Ahmićima, Stupnom Dolu, Bijelom Potoku i drugih (Omerbegović, 2018), Rasovu (Begović, 2019.)

6. Kulturološki genocid nad Bošnjacima je oblik genocida koji traje od pada Bosne pod austro-ugarski protektorat 1878. god.

- nasilno i prećutno se mijenja naziv Bosne u Bosna i Hercegovine
- ukida se etnička odrednica Bošnjak
- naredbom Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine 2009. god. zabranjuje se upotreba bosanskog jezika
- nakon Drugog svjetskog rata 1945. god. se kroz komunistički sistem vrši asimilacija bošnjačkog stanovništva kroz ideološku prizmu komunizma
- u svim ratovima se sistematski ruše vjerski i kulturološki objekti Bošnjaka. Na prostoru Srbije (osim Sandžaka) ostala je samo jedna džamija u Beogradu, dok su na prostoru koji je kontrolisala vojska Republike Srpske u toku rata u BiH nije ostao ni jedan vjerski objekat (od preko hiljadu objekata).
- u Srbiji i Republici Srpskoj se i danas negira postojanje bosanskog jezika

7. Ekonomski genocid se takođe sprovodio u kontinuitetu i sprovodi se i sada.

- Agrarna reforma kralja Aleksandra
- Agrarna reforma FNRJ 1949. godine – kolektivizacija
- Neinvestiranje u krajeve u kojima su pretežno Bošnjaci: Sjever Crne Gore, jug Srbije.
- Neizgradnja saobraćajne infrastrukture u i prema mjestima u kojima su pretežno Bošnjaci. Željeznička pruga je izgrađena do gradića Raška, ali ne i do Novog Pazara koji je udaljen samo dvadeset kilometara.
- Neizgradnja proizvodnih kapaciteta u pretežno bošnjačkim mjestima.
- Zaposlenost bošnjaka u javnim ustanovama je procentualno veoma niska

8. Politički genocid kroz eliminaciju političkih vođa Bošnjaka koji su svi umrli pod sumnjivim okolnostima, a bili su smetnja rovođenju velikosrpskih planova poput: Mehmeda Spahe, Rifata Burdžovića, Džemala Bijedića, Hamdije Pozderca, Muamera Zukorlića i mnogih drugih.

9. Obrazovni/intelektualni genocid se ogleda u činjenici da, do otvaranja privatnog Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru u cijelom Sandžaku nije bilo ni jednog univerziteta. U školama u Srbiji Bošnjaci su prinuđeni da uče historiju skrojenu po mjeri Srba, a udžbenici su puni srpskih svetaca i crkava. U rječnicima srpsko-hrvatskog jezika je u primjerima iz književnih djela prisutno samo tri posto bošnjačkih pisaca.

10 .Genocid veličanjem ratnih zločinaca (pod zaštitom institucija) je jako prisutna u Srbiji i RS čiji je cilj podizanje nacionalističkog naboja kod Srba i prijetnja Bošnjacima budućim pokoljima.

11. Genocid zastrašivanjem

Ubistvima ili pemlaćivanjima pojedinih Bošnjaka povratnika u RS daje se jasna poruka Bošnjacima da se ne vraćaju na svoja ognjišta.

12 .Genocid egzodusom. Kroz historiju je bilo više egzodusa Bošnjaka od kojih su neki svrstani u genocide (u istraživanjima bošnjačkih naučnika), a koje su pratili masovni zločini. Međutim, mnogi nisu poput masovnog iseljavanja Bošnjaka iz Sandžaka i Bosne u Tursku 60-tih godina prošlog stoljeća. Takvo preseljenje stanovništva je bilo prinudno, iako se naizgled čini da je dobrovoljno. Ono je bilo plansko kroz sporazum SFRJ i Republike Turske. Bošnjaci se nisu selili iz ekonomskih razloga već zbog osjećaja nesigurnosti i osjećaja da su građani drugog reda.

13. Genocid nečinjenjem. Tokom rata u Bosni Ujedinjene nacije, Amerika i Evropa su nijemo posmatrale masakre nad Bošnjacima, zatvaranje u logorima, silovanje i pljačkanje. Holandske snage u okviru UNPROFOR-a su 1995. god. mirno posmarale odvođenje i strijeljanje preko 8.000 Bošnjaka Srebrenice i Bratunca od kojih je bilo najviše starih, žena i djece.

Svi ovi genocidi su sistematski zataškavani, negirani ili pravdani pravom na samoodbranu. No, u pamćenju Bošnjaka kao i kroz istraživanje bošnjačkih intelektualaca održavala se svijest o izvršenim genocidima sve do vremena kada su se Bošnjaci konačno izborili za slobodu kao narod, slobodu da sebe nazovu svojim imenom „Bošnjaci“, pravo da svoj jezik nazovu „bosanskim“, ali i pravo da historiju bošnjačkog naroda uvedu na kolosjek istine umjesto laži, te sve zločine nad njima nazovu pravim imenom: GENOCID.

Ukupan broj Bošnjaka koji su bili obuhvaćeni mehanizmima za vršenje genocida: ubijanje, raseljavanje, zastrašivanje, pljačkanje, sakaćenje, mučenje u logorima, prisilno pokrštavanje, silovanje, prisilna ili spontana asimilacija višestruko prelazi brojku koju čine

svi gore spomenuti genocidi zajedno.

Taj sveukupni genocid bi se mogao induktivnom metodom[5] nazvati holokaustom[6] nad Bošnjacima (muslimanima) koji se protezao kroz historiju u kontinuitetu u ratu ili miru, a koji je dramatično promijenio demografsku strukturu u Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini na štetu Bošnjaka. Ovaj termin je upotrijebio Imamović (1998.) i Omerdić (1999.). Holokaustom je obuhvaćeno na desetine miliona Bošnjaka koji se nalaze u Bosni i svuda po svijetu i po svom obimu se može usporediti sa holokaustom nad Jevrejima u Drugom svjetskom ratu.

ZAKLJUČAK

Bošnjački intelektualci se moraju izboriti za pravilno tumačenje pojma „genocid". Smisao genocida treba crpiti iz izreke član 6. Statuta međunarodnog kaznenog suda u kojoj izraz "genocid" znači bilo koje od niže opisanih djela, počinjeno u namjeri da se u cijelosti ili djelomično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina, i to pod tačkom:

b) *"nanošenje teške ozljede ili duševne boli pripadnicima skupine".*

Nesporno je da svaki oblik nepravde nanosi žrtvi **duševnu bol**, te se samim tim, ukoliko je učinjena sa namjerom prema drugoj etničkoj skupini ili pojedincu, može kategorizirati kao genocid.

Zbir svih genocida nad Bošnjacima kroz historiju koji su se događali u kontinuitetu:

- bez obzira da li su se dogodili prije ili poslije definiranja genocida Statutom međunarodnog kaznenog suda
- bez obzira na razmjere i intenzitet
- bez obzira da li su zapisani ili ne
- bez obzira da li se pamte ili ne

dosegli su razmjere **HOLOKAUSTA**, te se sugerira da se ovaj termin uvede u praksu za definiranje svih stradanja Bošnjaka kroz vjekove. ◆

5 Induktivna metoda je sustavna primjena induktivnog načina zaključivanja kojim se na temelju analize pojedinačnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu, od zapažanja konkretnih pojedinačnih slučajeva dolazi do općih zaključaka.

6 **"holokaust"** (grč. ὁλόκαυστον: potpuno spaljen), izvorno u grčkoj i rimskoj religiji. U moderno doba pojam označava sustavno uništenje Židova i drugih nearijevskih naroda u razdoblju nacizma (1933–45). Za stradanje Židova u II. svj. ratu." – Hrvatska enciklopedija

PSIHOSOCIJALNE TRAUME KOD OSOBA KOJE SU PREŽIVJELE TORTURE I MUČENJA

– Život bez života –

■ Piše: Prof. dr. Ismet KURTAGIĆ

Prilikom konceptualizacije ovog rada, pošlo se sa namjerom da se ukaže na složenost i težinu same teme koje generišu navedene ideologije, te psihosocijalne i društveno-političke posljedice koje ona nosi u neko buduće vrijeme.

Psihosocijalni traumatizam je znanost koja izučava psihičke, socijalne i moralne poremećaje, pojave i simptome, kao i posljedice kod čovjeka. Reakcije, ponašanje i konačno radne dijagnoze, pored psiho i motoričnih testova utvrđuje se kroz razgovore o sebi, probleme i poteškoće na koje nailazi. Dakle, posljedice od torture i mučenja tokom rata koje su mnogobrojne sa različitim posljedicama, engramirane su i urezane u psihi traumatizirane a posebno kod silovane osobe do kraja života, od strane krvoločnih i pijanih paravojnih i legalnih vojnika. Spektar trauma ne samo da ostaju trajno, one utiču i manifestiraju se u raznim zdravstvenim oblicima, socijalnim i društvenim situacijama.

Znanstvena istraživanja su utvrdila da ovakve teške zločine može činiti samo ljudi bez morala, ljudskog dostojanstva kod kojih je um ispunjen mržnjom. Kliničke psihosomatske pojave lahko se mogu prepoznati kroz mnoštvo unutrašnjih i spoljnih oblika ponašanja. One su u interakciji sa spoljnim i unutrašnjim djelovanjem kao na primjer: potištenost, depresivnost, povučenost, strah, izbjegavanje da govore o događajima koje su preživjeli. Neljudskim djelovanjem na ove osobe za stalno je narušen bio, psiho i socijalni integritet.

Mržnja i rasizam prema Bošnjacima - Muslimanima, svojim vjekovnim susjedima i sugrađanima prisutan je duži vremenski period. On se planski, programski sa jednim ciljem planira, orkestrira i provodi od strane državnog vrha i političkog vrha, zatim od Pravoslavne crkve i Akademije nauka i umetnosti Srbije i uz njihovo aminovanje vršeni su zločinački poduhvati sa ciljem ubijanja, klanja, silovanja, pljačke i protjerivanja iz svojih vjekovnih ognjišta. **Posebno je zabrinjavajuće da ova fašistička politika je utemeljena kod jednog dijela mladih u Srbiji i u Republici Srpskoj, koja se zasniva na antibošnjaštvu i antimuslimanstvu, što često poprima genocidne razmjere.**

Čovjek zdravog razuma ne može da shvati a ni slučajno da definiše, da čovjek može da čini takve izopačene radnje nad starim, nemoćnim, djecom i ženama. Nerijetko su takvi pripadnici miletantnih grupa i vojnici ubijali bebe u bešici, spaljivali na desetine ljudi po kućama, u tome se posebno isticala vojska generala Ratka Mladića – presuđenog ratnog zločinca na doživotnu robiju a njima se podižu spomenici, nazivi škola, javnih ustanova, fakulteta, studenstskih domova...

Principi Srpske nacionalne ideologije

Kao što je istaknuto u prethodnom tekstu, patološka mržnja susjednih politika nije od skora. Ona se osmišljavala, razrađivala u kontinuitetu tokom 19-tog i 20-tog vijeka, kad se krenulo organizovano u realizaciju zacrtane četničke klero-fašističke ideologije u Bosni i Hercegovini, direktno potpomognute od vojske tada krnje Jugoslavije. Ova ideologija vuče korijene još iz daleke prošlosti i danas kada smo u 21. vijeku, nije se promijenila ni za dlaku, naprotiv ona je još agresivnija i svirepija, što potvrđuje primjer izjave pojedinaca iz vrha srpske države, citiram „Za jednog ubijenog Srbina ubiti 100 Bošnjaka“, „Ni vazduh nećemo da dijelimo sa Bošnjacima“, itd.

U prilog ove konstatacije je i priznanje Dobrice Ćosića, citiram u cjelosti :

- Laž je Srpski državni interes
- Mi lažemo da bismo odbranili sebe i utješili druge
- Lažemo iz samilosti
- Lažemo iz stida
- Da ohrabrimo
- Da krijemo svoju bedu
- Lažemo zbog slobode
- Laž je vid Srpskog patriotizma
- Lažemo stvaralački, maštovito i inventivno
- Laž je u samom biću Srbina

Događaje koji artikuliraju ovu problematiku iznijeću u nekoliko primjera: 1912. godine nasilno pokrštavanje, klanja, ubijanja muslimanskog stanovništva u Plavu i Gusinju, zatim 1924. izvršen genocid u Šahoviće, (današnje Tomaševo), 1943. u Bihoru i u Višegradu u Drugom svjetskom ratu, a najteži i najkrvaviji desio se 1992 – 1995. godine u Bosni i Hercegovini – genocid u Srebrenici, i ne samo u Srebrenici potpomognut iz Republike Srbije, gdje je ubijeno preko 9.000 civila, žena i djece koji su bili u zaštićenoj zoni Ujedinjenih naroda. Tada je UNPROFOR dozvolio da vojska generala Mladića uđe u zaštićenu zonu i napravi neviđeni masakr nad civilima, najveći poslije Drugog svjetskog rata. Sa političkog i moralnog aspekta odgovoran je Holandski bataljon, koji je bio u zoni njihove odgovornosti i koji ništa nije poduzeo da spasi žrtve.

U duhu humanosti i savremenog i civiliziranog shvatanja, u širem smislu, tolerancija prema drugim i drugačijim oplemenjuje „kulturu sa bezbroj vrlina i širokog spektra u društvenom ruhu“. To je jedan od načina suprostavljanju opakim stavovima onih koji ugrožavaju individualne i kolektivne slobode. **Dakle termin „individualne i kolektivne slobode“, pored ostalog podrazumijevaju etničku i etičku toleranciju i razumijevanje na principima demokratičnosti, humanosti i vjerskih sloboda.**

Politička i socijalna demagogija sastoji se u tome da su „oni“ krivi, te da oni drugi izazivaju nered, sukobe i rat. Jedna od suština takve morbidne i fašističke ideologije je da se „laž“ prihvati kao državna strategija i da se „laž“ prihvati kao istina, a istina kao laž, što je dobro opisao u državnim dokumentima Dobrica Ćosić.

Kod takve nacionalističke politike i psihološke doktrine i izopačenih shvatanja **da je „laž“, nacionalna vrlina** i osobina srpske nacionalne politike, takva opaka tumačenja zavarava većinu srpskog naroda koji ne stoji uz takvu iskrivljenu moralnu osobinu i politiku. Laž je sastavni dio propagande ratno-huškačkih politika, čiji su izvršioci „bolesni umovi“. Tako da je poznato da oboleli um koji navodi da se služi lažima za izvršenje nehumanih radnji.

Dakle, „zločinci imaju karakternu poremećenu osobinu“ i zarobljeni i zatvoreni um kod kojih je dijagnoza „karakterna poremećena osobina“, takve osobe lako postaju predmetom za manipulaciju i postaju instrument za manipulaciju zavisno od cilja, a to je da izvršavaju neprimjerene strateške i društveno opasne zadatke po nalogu državnog vrha i vojnih komandanata, da izazovu incident, nered, sukob ili rat.

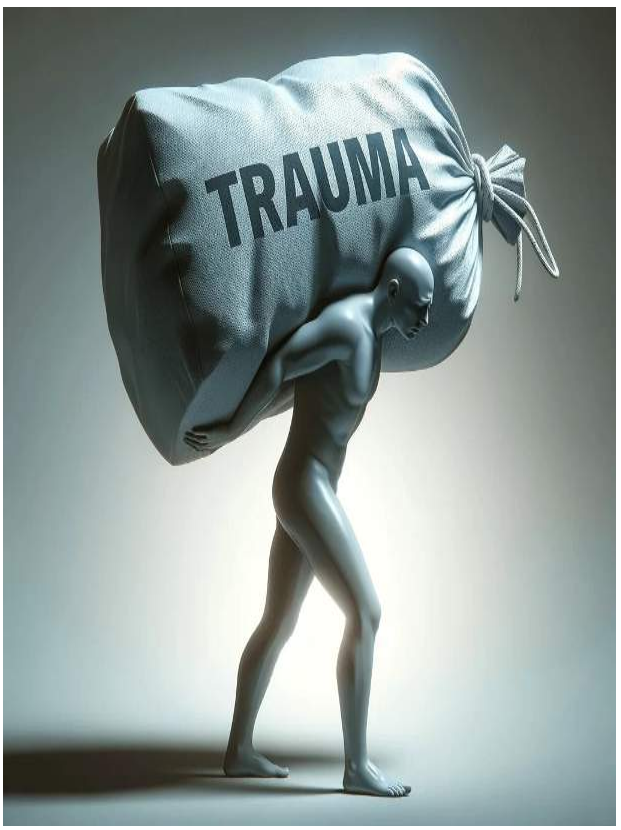

Razlozi za takvu klero-fašističku politiku nije teško shvatiti. Prvo, kontinuirano provođenje progona i ubistava Bošnjaka od strane srpske vlasti i Srpske pravoslavne crkve, drugo, diskriminatorska politika je bila i danas prisutna u svim oblastima društveno-političkog života, a posebno u obrazovanju, zapošljavanju i političkoj historiji. Treće, kao nikad ranije u prošlosti, nije veće agresivno djelovanje u društveno-političkim institucijama, javnim medijima i drugim sverama života. Četvrto, netrpeljivost i nacionalno sljepilo kod pojedinaca i grupa koji se oblikuju u socijalnoj sredini po zadacima državnog vrha i političke elite, koji su generator i arhitekti klero-fašističke ideologije i remetilački faktor među susjedima i šire u regionu. Ovakva politika utemeljena je i u zakone Republike Srbije ali perfidno pokrivene za provođenje anti-civilizatorske postupke.

Međutim, za dobrobit svih naroda u okruženju i šire neophodno je da se prestane sa klero-fašističkom ideologijom i okrenuti se ka stvaranju ambijenta za kvalitetan život, siguran za sve, i stvoriti ekonomski prosperitet i veći standard građana, a prije svega narodu Srbije koji su dobri, napredni, humani i koji se u velikom broju ne slažu sa zvaničnom dekadentnom politikom.

Značajno je i potrebno istaći, da za ovakvo društveno-političko i nesigurno stanje u Bosni i Hercegovini u velikoj mjeri odgovorni su političari iz reda Bošnjačkog naroda, koji su inertni i pasivni, bez političke mudrosti i znanja, krajnje popustljivi i snishodljivi prema onima koji idu na razbijanje Bosne i Hercegovine, a sve to zarad fotelja i mizernih interesa. ◆

TRAGIČNA SUDBINA BOŠNJAKA ŠAHOVIĆA

Kako je nastala poema "ŠAHOVIĆA ZEMLJA" prije 53 godine

Tragika ŠAHOVIĆA u Vraneškoj dolini u Južnom Sandžaku u odnosu na SREBRENICU I POTOČARE (za koje je organizacija UN usvojila Rezoluciju o počinjenom genocidu), zato što je u ovom mjestu izvršen stravičan zločin prije 100 godina i priređeno etničko čišćenje u mirnodopskom vaktu, bez povoda, prema BOŠNJACIMA, za koji nitko nije odgovarao.

Kolege, Naziv Babaić, Džavid Begović, Elmaz Šahović i drugi su dobili primjerke ove tragične poeme, dana 28.09. od mene lično u Akovu, nakon klanjanja DŽENAZE ŠEHIDIMA ŠAHOVIĆA u Akovu.

Na potezu je Skupština Crne Gore, da li će prihvatiti izglašavanje Rezolucije o genocidu u Šahovićima, kao što je to bio slučaj prošle godine sa zločinoma u Velici i Pivi, ostaje da se vidi. I ovog puta naglašavamo naš etički stav da se nikada i nitkom ovakvi zločini ne ponove.

O ŠAHOVIĆIMA DANAS

Matica Bošnjaka je povodom Svjetskog Dana BOŠNJAKA, 28. septembra tekuće godine na Fakultetu za islamske studije organizirala prigodne Besjede svojih uglednih članova.

Iz kontakta sa uvaženim gl. muftijom dr. Mevludom ef. Dudićem, prijedložio mi je da sa ekipom pođem u Akovo na manifestaciju klanjanja DŽENAZE ŠEHIDIMA iz ŠAHOVIĆA, nakon 100 godina od strašne tragedije. To sam učinio sa kolegicama i kolegama iz Sjenice, Nove Varoši i Prijepolja. Rano smo stigli u Bijelo Polje (Akovo), kraćim putem koji povezuje Sjenicu i Bijelo Polje. Odlučili smo se da posjetimo ŠAHOVIĆE i donesemo jabuke, kruške i šljive iz ovog svetog mjesta, gdje su do prije jednog

■ **Piše: Akademik dr. Šefket KRCIĆ**

stoljeća živjeli stoprocentno Bošnjaci.

Razgledali smo prirodu, snimali kuće i predjele predivne Vranješke doline kroz koju prolazi tiha rijeka Ljubovića.

ŠAHOVIĆE ZAHVATILA ŠUMA

Sjeli smo u bašti jednog lokala, gdje nas je poslužio jedan mladić po imenu Nikola Bošković. Pomislih, čuj. „Bošković“ zbog kojeg su Bošnjaci stradali. Dok smo naručivali čaj, pitasmo ga, je li rođen u Tomaševu, (kako se sada Šeher ŠAHOVIĆE zove). Odgovori nam ljubazno, da je iz okoline Bijelog Polja i da očekuje društvo iz tog kraja da ga posjeti.

Pitali smo ga za voće, jabuke, kruške i šljive. Gdje možemo kupiti za pekmez. On nam odgovori da u ovom kraju, voće behara, ali sve propadne tokom ljeta. Moji ne pamte kad je ovdje voće rodilo, a nekad je rađalo.

U Šahovićima (Tomaševu) smo proveli vezano oko pet sahata. Zvali smo nekoliko važnih ljudi iz Bijelog Polja, među kojima prije svega, mislim na prof. Rifata Veskovića, koji iz zdravstvenih razloga nije mogao doći.

Helem, takva je sudbina ove svete zemlje. Sada i rijetko ima oranica, a livade i nejma tko da kosi. Malo ima mladih ljudi u ovom kraju. Svakako, nedostaje u ovom kraju podsjećanje na drevno ŠAHOVIĆE.

Podsjećanje kako je nastala TRAGIČNA poema ŠAHOVIĆA ZEMLJA

Moje komšije Šahmanovići, ugledna familija u Plavu, su mi još u ranom djetinjstvu pričali da su rođaci majke Šaćirke stradali u stravičnom pokolju

1924. godine u mjestu Šahovići između Bijelog Polja i Mojkovca. Sve moje komšije su bili stariji od moje malenkosti. To su bili Abdulah (koji je završio filozofski fakultet), Bećo (pravnik), Ćazo (tehnički fakultet), Ismet (tehnički fakultet, sa kojim sam bio najbliži) i Nusreta (gimnazijalka prve generacije). U tom slučaju, Ismet, koji je život dao za odbranu Bosne i Hercegovine (1992-1995), priču mi nije govorio u školi ili na ulici, kad bih imao bilježnicu da zapišem, već mi je govorio na PLAVSKOM jezeru, kada bi plivali ili se vozili čamcem. U tom slučaju nisam bio u prilici da zapišem. Tako sam, nakon razgovora žurio kući da zapišem detalje, kako im je majka rah. Šaćirka pričala.

Njihova majka Šaćirka je bila kćerka muftije Musivića, koja je te tragične noći boravila u Peći kod hale za Bajram. Nakon toga, pošto su svi njeni pobijeni u genocidu u Šahovićima, podizana je kod rodbine u Akovu, gdje je od svojte dobila sve detalje kako je njena porodica i svi žitelji Šahovića stradali, bez ikakvog povoda. Kasnije kad je Šaćirka odrasla, udala se za Džema Šahmanovića u Plavu, koji je bio prvi predsjednik Opštine grada Plav.

Lično, preko mojih roditelja, znao sam uglednu građanku Šaćirku, bila je prava hanuma, elitna Bošnjakinja, koja je imala svoj poseban stil oblačenja i ponašanja. Jednom riječju, posebno njen način govora se razlikovao od drugih žena u PLAVSKOM kraju. Sve je to govorilo o posebnoj kulturi Šahovića.

Tako sam se interesirao za ovu tragičnu temu, još kao gimnazijalac. Preko mladih pjesnika iz Bijelog Polja, još davne 1971. g. upoznao sam nanu jednog školskog druga Bajramspahića, koja mi je iz nekoliko noći ispričala tragičnu sudbinu BOŠNJAKA u Šahovićima. Tako sam na jednom konkursu lista "Koraci", vješto napisao tekst, kao da se to desilo na nekoj drugoj planeti. Nitko drugi nije otvarao ovu temu. Ostao sam posvećen ovoj tematici, ali sam vodio računa sa kim razgovaram.

Otvaranje teme o ŠAHOVIĆIMA preko revije "Sandžak" 1992. g. i uloga Milovana Đilasa

Naime, u štampariji "Glas" u Beogradu (blizu Skupštine Jugoslavije), imao sam ugovor da štampam Nezavisnu reviju "Sandžak". Nakon štampanja jednog broja gdje sam avans uplaćivao 100 odsto, pozvao me u rano jutro direktor štamparije Dragan Bošković. Pri našem poslovnom susretu, bio je veoma seriozan, rekao mi je svoj negativan stav, bez obzira na ugovor. Rekao mi je da zbog svog srpskog nacionalnog ponosa, ne može više štampati reviju Sandžak. Na moje kratko pitanje: Zašto? Posao je posao, on je dodao.

Sandžački prvak komita Jusuf Mehonić je likvidirao mog djeda Boška Boškovića, načelnika policije u Kolašinskom kraju

(...). U tom tom trenutku, vješto sam smišljao kako nastaviti razgovor.

Rekao sam direktoru Boškoviću, da li mu nešto znači ime heroja i pisca Milovana Đilasa. On je ustao, da bi pokazao poštovanje prema Đilasu. Mnogo mi znači, dodao je.

U tom trenutku sjetio sam se fiksnog broja Milovana Đilasa, izdiktirao sam ga Boškovićevoj sekretarici, koja uspostavila vezu i proslijedila je prema meni, koji sam nakon pozdravljanja dao slušalicu u ruke direktoru Boškoviću. Rekao sam mu, da mu ispriča, da li je poznavao njegovog djeda Boška i tko ga je ubio. Đilas je otvoreno rekao, da su mu djeda ubili kumovi i pobratimi, kao i da je sve to podvaljeno komiti Mehoniću. Predložio sam direktoru Boškoviću da ga pozove na doručak, što je ovaj i učinio.

U opuštenoj atmosferi u društvu sa velikanom Đilasem, direktor Bošković se uz jelo htio iskupiti prema meni, kao partneru u poslu. Pitao me je da li o tom događaju u Šahovićima imam neki prilog ili rad i da uz preporuku Milovana Đilasa, može mi omogućiti štampanje.

Poema "Šahovića zemlja" bila je u KDB "Preporod" u Sjenici.

U tom trenutku pozvao sam predsjednika Preporoda prof. Ismeta Tandira, da kopira moju poemu o ŠAHOVIĆIMA i da je hitno donese u Beograd.

Tako je prof. Tandir sa arhitektom Džemailom Suljevićem i sa još dvojicom kolega došao u Beograd i predao štampariji "Glas" moju poemu i tako su na tankom papiru štampana još dva izdanja ŠAHOVIĆA, u Goraždu preko 10.000 primjeraka. Nijedan primjerak nismo prodali sve smo slali poštom od zemalja bivše Yuge, preko Turske, Zapadne Europe, Amerike do Australije.

Zbog velikih aktivnosti u SANDŽAKU, te sudskih montiranih procesa do rehabilitacije, te angažiranja na više univerziteta, nisam imao vakta da ponovo uredim moju omiljenu mladalačku knjigu "Šahovića zemlja", za koju su elitni pisci i akademici Nusret IDRIZOVIĆ, dr. Dževad JAHIĆ, književnik Ismet PLAVNIK i veliki filozof Rasim MUMINOVIĆ rekli da po originalnosti i metaforama spada u sam vrh bošnjačke suvremene literature.

NA KONCU OVOG PRILOGA O ŠAHOVIĆIMA, JEDNA OPASKA

Kakva je svijest danas, svjedoči činjenica, da veličanstvena manifestacija u organizaciji Islamske zajednice u Crnoj Gori, KLANJANJE DŽENAZE žrtvama u Vraneškoj dolini, nakon jednog stoljeća, nijedan od štampanih karadačkih medija nije napisao ni jednu riječ o stogodišnjici genocida nad Bošnjacima u Šahovićima, koja je bila humana i vjerska obaveza. Jasno, ovo destruktivno stanje svijesti na Balkanu civilizirani svijet treba da zna. ◆

PODGORICA NA RAZMEĐU VIJEKOVA I CIVILIZACIJA

Život blagoslovljen mukama

■ **Piše: Abdulah Bato ABDIĆ**

Nakon odluke Berlinskog kongresa, Podgorica je 11.02.1879. godine, predata Crnoj Gori. Nakon demarkacije granica, crnogorski serdar **Ilija Plamenac** je na čelu knjaževske armije, ušao u grad i bio prvi upravnik oslobođene Podgorice. Zavisno od dostupnih izvora, saznajemo da je Podgorica tada brojala između 6.500 i 8.000 stanovnika, od kojih je muslimanska populacija činila apsolutnu većinu. U svom djelu Kratak osvrt na prošlost Podgorice, hroničar i publicista **Andrija Lainović** konstatuje, da je crnogorski serdar Plamenac, uslišio molbu **Ali spahije Lekića** i odložio ulazak u Podgoricu za nekih dva-tri dana. U tom kratkom periodu, oko 3.000 staropodgoričkih muslimana trajno je napustilo grad, a njihove kuće i njihove posjede, zaposjeli su mještani okolnih sela, kako je zapisao A. Lainović.

Staropodgorički muhadžiri većinom su se nastanili u Skadru. Bila je to, za one prilike, veoma brojna zajednica nezadovoljnih i buntovnih useljenika, koju je trebalo integrirati u novu sredinu, koja ih je teško prihvatala kao ravnopravne, te nije izostalo ni međusobnih obračuna mještana i podgoričkih muhadžira. Bio je to razlog više, da osmanska vlast učini dodatne napore na pacifizaciji podgoričkih muhadžira, a inicijalna kapisla bila je ubistvo osmanskog oficira, inače sina skadarskog prvaka **Aljuš Ljoje,** koje je počinio mladi 15-godišnji muhadžir iz podgoričkog bratstva Lačevića, jer nije mogao trpiti ponižavanje i šikaniranje, kojoj su muhadžiri bili izloženi. Nakon ovog ubistva slijedio je lanac međusobne odmazde, koji nije zaobišao ni djecu, pa čak ni žensku, što bijaše nepojmljivo za onaj nepisani moralni kodeks. Tako su počele nicati i prve humke mezarova, staropodgoričkih muhadžira.

U cilju smanjenja daljeg prolivanja krvi, osmanska vlast se opredijelila za nastavak raseljavanja i smanjenje zajednice podgoričkih muhadžira u Skadru tako što je veliki broj njih, brodovima prebačen u Albansku luku *Drač*, navodno na stalno nastanjenje. Nije ni tu bio kraj atomizaciji muhadžira iz stare Podgorice, koji su najvjerovatnije poput *Homerovog Aeneasa* bili u utopijskoj potrazi za izgradnjom novog zajedničkog doma. Sve njihove iluzuje raspršene su kada je jedan dio tek prispjelih muhadžira iz Drača, ispraćen dalje za Tiranu, drugi za Peć, a odatle raspršen širom ogromnog prostora od ondašnjeg Kosovskog vilajeta, pa do Istanbula. Time je stavljena tačka na veliku muhadžirsku krizu, koja je zahvatila ovaj dio ondašnje Osmanlijske imperije. Tako sada potomke staropodgoričkih muhadžira, pod uslovom da su vam poznata naša prezimena, neovisno da li se sada završavaju sa: „ić“, “aj“ ili „ski“ ili bez ovih sufiksa, možete sresti širom Kosova, Albanije pa i Makedonije.

U ovoj muhadžirskoj golgoti, kroz koju su mukotrpno prolazili, nisu ih mimoišli ni novi ratni sukobi koji su sukcesivno slijedili: Prvi i Drugi balkanski rat, te Prvi svjetski i Grčko-turski rat. U tim ratnim vrtlozima, koji su ih zadesili, na njima stranim i negostoljubivim balkanskim prostorima, prepušteni sami sebi, izgubila su se i netragom nestala čitava staropodgorička bratstva, čija prezimena su ostala u kolektivnom sjećanju, poput bratstava:

Hajdarkučevića, Rustemadžovića, Ahmatbašića, Selimadžovića, Babaasovića, Zinhasovića, Oketića, Rogamića, Brunčevića, Buronjića, Baštića, Bojanovića, Hajdaragića, Perkočevića ili iz Zete: Zmijanića, Karasinovića iz Spuža Zotovića i brojnih drugih.

Na taj način su staropodgorički muslimani svježe zagrnutim humkama na prostorima kojima su tumarali, ispisivali ne samo svoju muhadžirsku golgotu, već i nikada zgaslu nadu da će za sebe i svoje potomstvo doseći i izboriti se za život dostojan čovjeka kakav su ostavili u svojoj Podgorici. Od svega, ostali su stihovi one naše evergreen sevdalinke, koju su u najtežim muhadžirskim danima, poput žalopojke, istisnuli iz središta svoje tuge:

Stara varoš da te bog ubije.
Nekad si mi varoš mila bila.
U tebi sam dragu ja imao.
A sad si mi varoš omrznula.
Jer u tebi niđe ništa nema
Samo jedna stara sahat kula.

O ovome, kao i o vrijednostima obrazovanja i znanja, posebno u ovakvim traumatičnim dešavanjima kroz koja je prolazila jedna više nego prepolovljena zajednica, koja je ostala na svom topraku u Podgorici, često sam razgovarao sa znatiželjnim prijateljima, što me neće spriječiti da im o tome ponovo progovorim, ovog puta u pisanoj formi,

kako bi se projektovala slika stanja zajednice koja je prolazila veoma trnovit put u stalnoj borbi za opstanak i napredak.

Suprotno uvriježenom mišljenju, obrazovanje i staropodgorički muslimani jesu sinonimi. Možda smo i do onih najvećih akademskih zvanja, tokom decenija, stizali putem koji je bio mukotrpniji od puta bilo koje druge sredine u Crnoj Gori ali, nije sporno da smo istrajali u tom procesu sticanja znanja, ne izdajući pri tom vlastitu dušu. Ne bih to mogao nazvati prkosom i inadžilukom, što nam inače nije strano, već prije svega željom da se iz, naizgled bezizlazne situacije, ipak iznađe rješenje. Pri tome, apsolutno svjesni da znanje jeste vrijednost, koja je uistinu bogatstvo i uslov ukupnog napretka zajednice, žestoko uzdrmane traumatičnim dešavanjima, koja su se grubo poigrala staropodgoričkim muslimanima.

I opet, ti naši mezarovi.

Sa njima – mezarovima, počinje i završava ova naša podgorička priča. Razgledajući starinske kamene nišane, posložene u depou podgoričkog mezarja Cijevna u Tuzima (za koje i sada tvrdim da su pokretni materijalni kulturno-historijski spomenici ne samo Podgorice te kao takvi, moraju biti dostupni svim zainteresovanim), pažnju mi je privukao jedan doduše prebijeni(polomljeni), ali predivno oblikovani starinski nišan sa nekadašnjeg mezarja staropodgoričkih muslimana ***Pobrežje.*** Bio je ukrašen kaligrafski izvajanim arapskim pismom, koje na žalost ne poznajem pa sam konsultovao poznanike od struke, koji su preveli epitaf na nišanu i ustanovili da je to mezar izvjesnog **Bećir Sami efendije Mećikukića**, uz konstataciju da je bio *mektubi kalemi*, što će reći, sekretar uprave Osnovne škole. Tačna godina kada je Bećir Sami efendija preselio na ahiret, nije se mogla precizno identifikovati, jer je upravo u tom dijelu nišan prebijen. Od svega se nesporno moglo utvrditi da nišan datira s polovine XIX stoljeća.

Zaintrigirala me je ova informacija sa nišana, tim prije što i do naših dana kolaju priče o nehajnom odnosu naših predaka prema obrazovanju. Sve mi je to djelovalo blago rečeno zbunjujuće, imajući pri tome u vidu nadarenost, oštroumnost i visprenost staropodgoričana. Početni korak u odgovoru na ovo, veoma kompleksno pitanje, dijelom je ponudio Andrija Lainović. Tako mi najprikladnije bijaše da pođem od njegovog zapisa, da su se u staropodgoričkoj Džeher mahali (današnja ulica Braće Zlatičanin), nalazile tzv. vakufske kuće, te da je u njima polovinom XIX vijeka bio organizovan rad osnovne škole koju su pohađala podgorička djeca, bez razlike vjere i pola, kako se navodi. Mozaik se počeo sklapati. Dalje se navodi da je u jednoj od tih kuća, pravoslavna omladina mogla upražnjavati i svoje vjerske aktivnosti. Inače, po kazivanju savremenika i pamtiša, koje sam takođe kontaktirao, u ovoj mahali su živjeli tzv. džuheri, koji su vršili obrezivanje(sunećenje) muslimanske muške djece. Sjećanje na njih sačuvano je u iskrivljenom i široko prihvaćenom nazivu Džeher mahala.

Nišan Bećir Sami efendije Mećikukića

Na tom razmeđu vjekova i civilizacija, nakon čega ništa neće biti kao ranije, prorijeđena zajednica staropodgoričkih muslimana koja je ostala na svom topraku, izgarala je u osobenoj borbi za odbranu nacionalne i ukupne kulturne samobitnosti. Najvjerovatnije, vođen željom za širom društvenom inkluzijom staropodgoričkih muslimana, u sve pore društvenog života, na koji način bi istovremeno preduprijedio da tinjajuće tenzije eventualno eskaliraju, crnogorski suveren je za kapetana Podgoričke kapetanije imenovao **Meda Lukačevića** iz ugledne staropodgoričke muslimanske porodice. Međutim, i pored nespornih ingerencija koje je de jure imao, ispostavilo se da su to bile, ne više od formalnih ovlasti da bi mogle biti učinkovite u praksi. Tako se, kao anegdota, pronosila priča o posjeti knjaza Nikole Podgorici, koji je u želji da iz prve ruke sazna o stanju i eventualnim problemima u gradu, razgovarao sa Medom Lukačevićem u svom dvorcu na Krušnoj Glavici, danas prepoznatom kao Kruševac. Tom prilikom, Lukačević mu je prenio da gradom vedri i oblači predsjednik suda u Podgorici izvjesni **Marković**, a on kapetan Lukačević, kako je kazao je očki, u prevodu ovolički i palcem odmjerio vrh kažiprsta. Približio mu je da pomenuti sudija često, u pratnji žandarma, šeta čaršijom pored dućana i kafana u vlasništvu muslimana i tamo oni okupljaju u većem broju, provocirajući ih zahtijevom da u znak pokornosti ustanu i skinu fes sa glave, kada god prođe. U protivnom bili su mimo zakona podvrgavani novčanom kažnjavanju-globi, koju su bili u obavezi platiti na licu mjesta, uprotivnom su završavali u memljivoj podgoričkoj Jusovači (tadašnjem zatvoru), što je najčešće i bio slučaj. Nesporno da je ovo bio mukotrpan proces integracije kroz koji je valjalo proći, što je bio bolan proces obostranog navikavanja.

U takvom ambijentu, najvjerovatnije vođen željom za efektivnom inkluzijom staropodgoričkih muslimana, serdar Ilija Plamenac se ubrzo, 1879. godine, obratio Ministarstvu prosvjete na Cetinju molbom, da se u Podgorici organizuje rad narodne osnovne škole koju bi pohađala sva djeca bez razlike vjere i spola, kako

Džeher mahala - XIX vijek

se u dopisu navodilo. Nakon dobijanja pozitivnog odgovora, u staroj Podgorici je u osmanlijskom hanu pored sahat kule, počela sa radom Osnovna škola. Međutim, ostaje činjenica, da djeca iz staropodgoričkih muslimanskih familija, nisu iskazala spremnost da pohađaju nastavu u, za njih, neprihvatljivim uslovima. Tako je ova škola, suprotno prvobitnoj zamisli, zadugo bukvalno bila jednonacionalna i jednovjerska. To je bilo razlogom da se Ilija Plamenac ponovo obrati Ministarstvu prosvjete s konkretnijim zahtjevom, da se u okviru škole organizuju dva razreda za djecu muslimanske vjeroispovijesti, te da se za učitelja takođe angažuje lice muslimanske vjeroispovijesti. Po dobijanju saglasnosti, podkraj XIX vijeka, prvi put ovu se školu upisuje 57 djece iz staropodgoričkih muslimanskih porodica, a prvi uposleni učitelj muslimanske vjeroispovijesti bio je **Mustafa Abdagić** sa Žabljaka Crnojevića. Tek će prva polovina XX vijeka iznjedriti i prvu ženu učiteljicu u Podgorici. Danas jedna podgorička ulica nosi ime **Saleme Maljević.**

Nastankom Kraljevine SHS, po okončanju Prvog svjetskog rata, bitno su se izmijenili ukupni društveni odnosi, pa i u oblasti prosvjete, stavljajući ponovo na kušnju spremnost preostalih starosjedioca Podgorice da se izbore za svoju nacionalnu i ukupnu kulturnu samobitnost.

Iz raspoložive arhivske građe saznajemo, da u Podgoričkom srezu, osnovno obrazovanje pohađa ukupno 500 djece islamske vjere. Ali najveći broj ove djece bila su iz Malesije koja su nastavu pohađala u osnovnim školama u Dinoši i Tuzima. Za razliku od njih, djeca iz staropodgoričkih muslimanskih porodica, nisu pohađala osnovnu školu u Podgorici. Eventualno su završavali prvi i drugi razred, nakon čega su ih roditelji ispisivali iz škole. Potraga za ovakvim odnosom prema obrazovanju dovodi nas do saznanja, da su muslimanska djeca, saglasno tada važećem nastavnom planu i programu, bila u obavezi pohađati nastavu i polagati predmete iz hrišćanstva, obzirom da u školi nije bilo islamskih vjeroučitelja. Tako iz djela Pljevaljsko muftijstvo uvaženog prof. d**r Nadira Dacića,** otkrivamo da Sresko vakufsko-mearifsko povjerenstvo Podgorica 21.03.1931. godine, obavještava o ovim problemima, konstatujući između ostaloga, da ni jedan đak nije naučio niti jedne riječi o islamu, te da je ovdašnji muslimanski živalj razočaran, nikada ostvarenim obećanjima o pružanju adekvatne pomoći, saglasno ustavu i zakonu. Dopis se završava na sledeći način:

Prema ovome ako se i dalje ne daj Bože nastavi, sumnjati je da će biti dosta ako naši muslimani zapaze i svoja imena koja su im pri rođenju data. To je baš ono što može biti strašno, jer onaj ko poznaje muslimane ovog kraja prije 15 godina, taj bi se danas razočarao kada vidi da današnje generacije ne znaju o islamskim odrerbama ni ono što je najobaveznije, a kamoli što drugo. Nekada je naša Podgorica davala najbolje teologe-uleme i to u velikom broju, čije su znanje iskorišćavali mnogi krajevi, a danas njihovi potomci ne znaju ništa o islamu. Strašno!

Ponuđeni kompromis po kojem bi muslimanska djeca bila oslobođena polaganja, ali su bila u obavezi pohađati nastavu iz Hrišćanske bogoslovije, nije urodio plodom. Sve ovo pravdano je navodnim nedostatkom kvalifikovanog kadra muslimanske vjeroispovijesti. Više sam nego ubijeđen da je bilo potrebno samo malo dobre volje s jedne, ali i odlučnosti sa druge strane, da bi se riješio ovaj, po svemu sudeći vještački produkovani problem. Tako je ubrzo dužnost muslimanskog vjeroučitelja u Narodnoj osnovnoj školi u Podgorici, preuzeo hadži hafiz **Sulejman ef Begović.** (Iz arhiva Republike Turkiye, dr. Nadir Dacić prenosi da je bio imam podgoričke Hadrovića džamije od 15. 01. 1903. do 01. 01. 1932. godine. Rođen je u Podgorici 15. 01. 1884. godine. Završio je osnovnu školu, mekteb i osam razreda medrese. U Narodnoj osnovnoj školi bio je vjeroučitelj. Govorio je turski i arapski jezik. Inače, po okončanju Drugog svjetskog rata, odselio je sa porodicom za Sarajevo, gdje je njegovo potomstvo ostalo da živi.)

S tim u vezi, znakovito je da su već školske 1928/29 godine, stečeni uslovi da u državnoj osnovnoj školi bude upisano 100 učenica. Ništa bolje nije bilo stanje ni sa muslimanskim školarcima u Donjokučkoj opštini u Doljanima i Donjozetskoj opštini u Golubovcima, gdje je osnovnu školu upisavalo 10-15 muslimanske djece, koje bi roditelji nakon završenog prvog, odnosno drugog razreda, takođe ispisivali iz škole. Zbog toga, dodatno su se javljali problemi kada je u pitanju srednjoškolsko obrazovanje.

Između dva svjetska rata u Podgorici je počela sa radom Velika državna realna gimnazija i Državna trgovačka akademija. Gimnaziju je pohađalo oko 50 muslimanske djece. Činjenica da je upis u istoj bio uslovljen predhodno položenim prijemnim ispitom, za muslimanske polaznike i pored svega naprijed naznačenog nije prestavljalo problem. Islamska vjeronauka se i dalje nije predavala u Srednjim školama, što je pravdano istim razlozima, odnosno nedostatkom kvalifikovanih vjeroučitelja muslimana.

Ne mogu se oteti utisku da su generacije naših predaka u toj, odista, mukotrpnoj borbi za očuvanje nacionalne i ukupne kulturne samosvojnosti, na svojim leđima časno i čestito iznijeli odlučan nijjet očuvanja svog identiteta. Tu odlučnost nisu slomile ni teške decenije, nametnute im neravnopravne borbe, ne izdajući pri tom vlastitu dušu. Tako su se, u potrazi za obrazovanjem, između dva svjetska rata u Podgoricu vraćali sa fakultetskim diplomama iz Beograda, Zagreba i ostalih univerzitetskih centara ondašnje države, ali isto tako i iz Evropskih metropola, poput Beča. A njihovo potomstvo im je to vratilo na hvale vrijedan način. O tome svjedoči veliki broj onih i sa visokim akademskim zvanjima. Tako da su bili, ili još uvijek jesu ugledni univerzitetski profesori, pa eto i dekani i dekanese na univerzitetima u: Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Srbiji, SAD-u, Albaniji, Švajcarskoj... ◆

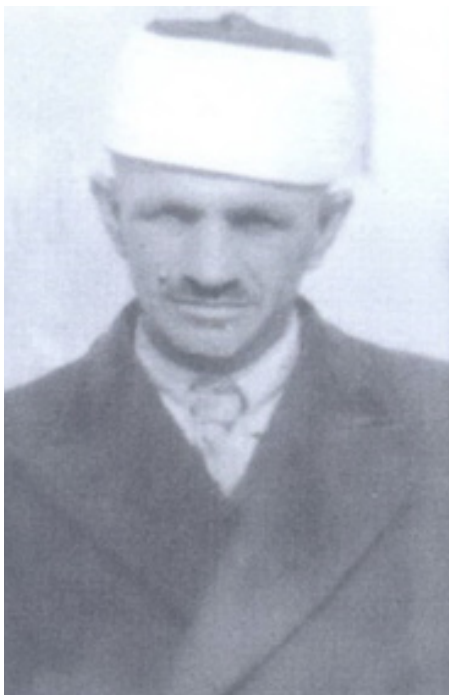

Hafiz Sulejman ef Begović

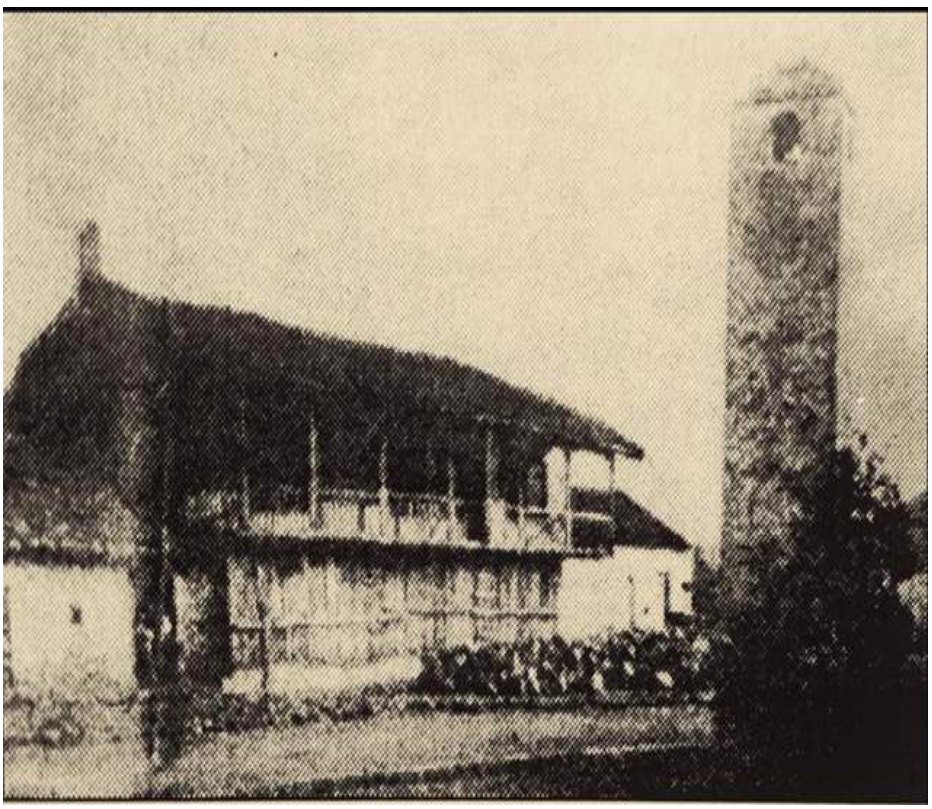

Osmanlijski han pored Sahat kule, s polovine XIX vijeka, u kojem je krajem istog vijeka bio organizovan rad Narodne osnovne škole.

SPOMEN NA GENOCID U ŠAHOVIĆIMA

Toliko smo fokusirani na potragu za istinom, da ne shvatamo koliko njih zapravo i želi da je pronađemo. Ali ona je uvijek tu, vidjeli je mi ili ne, htjeli je ili ne. Istinu nije briga o našim potrebama i željama, nije je briga za naše vlade, naše ideologije, naše religije. Ona, i kada je skrivena, čeka svoje vrijeme, trenutak, koji sasvim sigurno nikada ne izostane. I dok se nerijetko bojimo istine, upitajte se koja je cijena njenog skrivanja, zaborava i laži.

Priredili: Nazif BABAIĆ i Sahudin KAČAR

Nakon Berlinskog kongresa (1878. godine), zatim s početka 20. vijeka, posebno tokom Balkanskih ratova i nakon njih, teški zločini nad Bošnjacima, zbog "osvete nad Turcima" u Crnoj Gori, Sandžaku, Srbiji i Kosovu, uzimao je maha. Protjeruju se Bošnjaci iz Nikšića, Morače, Cetinja, Spuža, Podgorice, Kolašina (koji se razara), Stožera, a prije toga iz Žabljaka, Herceg Novog, Risna i drugih mjesta. Vodi se istraga za istragom, najčešće sa izmišljenim optužbama protiv uglednih Bošnjaka, bez da su osumnjičeni imali bilo kakve veze sa djelima koja im se stavljaju na teret. Početkom dvadesetih godina prošlog vijeka samo u Kolašinskom i Mojkovačkom kraju, policijski moćnik Boško Bošković ubio je više od 100 istaknitih Bošnjaka.

Dakle, bilo je onih koji su prednjačili u tim radnjama. Po obimu i brutalnosti nasilja posebno se isticao pomenuti Bošković. S druge strane, za smrt Bošnjaka nitko nije odgovarao. Teror[1] nad bošnjacima je sve veći, do mjere neizdržljivosti, što je u konačnici bio stvarni cilj. Kako teror nad Bošnjacima ne bi bio tretiran kao zločin protiv čovječnosti[2] a počinioci zločinci, pobrinuli su se velikocrkveni zvaničnici, dok su veoma nadareni pjesnici svojim književnim „patriotskim" stvaralaštvima, ohrabrivali zulumaše u zlodjelima. Zbog boljeg razumijevanja nečojskog postupanja prema Bošnjacima i hajke nad njima, veoma je važno pročitati književno djelo Petra II Petrovića „Gorski vijenac", koji je sasvim sigurno jedan od generatora zločina protiv čovječnosti, u konačnici genocida[3] nad Bošnjacima.

Teror nad Bošnjacima u Crnoj Gori bio je nekada izraženiji, nekada stihijski, ali u kontinuitetu. U ratovima i društvenim neprilikama, kojih je s početka 1900-tih godina bilo mnogo, teror nad Bošnjacima u Crnoj Gori je bio veoma izražen. Međutim, najbrutalniji, podmukli, monstrumni, krvoločni zločin nad Bošnjacima u Crnoj Gori dogodio se u miru. U noći sa devetog na deseti novembar 1924. godine, srpsko-crnogorski zločinci izvršili su nezapamćen zločin nad Bošnjacima, mještanima Šahovića kod Bijelog Polja.

ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI

Kako to obično biva svaki veliki događaj nužno je osmisliti, razraditi plan realizacije, mjesto radnje, izvršenje, i svakako odrediti izvršioce aktivnosti. Za krvoločni morbidni zločin, sa svim

1 I. Beridan, I. M. Tomić, M. Kreso: „Leksikon sigurnosti", „DES", Sarajevo 2001, str. 379. **Teror** (lat. terror - strah, užas): primjena nasilja bez obzira na način i sredstva, radi zastrašivanja sa radikalnim ciljevima. Teror nad Bošnjacima od strane srbijansko-crnogorskih jedinica predstavlja niz genocidnih radnji.

2 I. Beridan, I. M. Tomić, M. Kreso: „Leksikon sigurnosti", „DES", Sarajevo 2001, str. 428. **Zločin protiv čovječnosti**: prema međunarodnom humanitarnom (ratnom) pravu predstavlja ubojstvo, istrebljenje i svako drugo nečovječno djelo protiv civilnog stanovništva, kao i svako progonjenje (etničko čišćenje), na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.

3 I. Beridan, I. M. Tomić, M. Kreso: „Leksikon sigurnosti", „DES", Sarajevo 2001, str. 129. **Genocid** (grč. genos-rod, narod + lat. occidare: uništavati): potpuno ili djelimično fizičko i biološko uništenje neke nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe ljudi.
Više je akata genocida koji su detaljno utvrđeni Konvencijom o genocidu. Posljednji akt genocida je prešutkivanje o izvršenju genocida, što je svakako naša tema o čemu ćemo pisati u nastavku.

karakteristikama genocida odabrani su Šahovići, koji su pripadali Bjelopoljskom srezu. Vranešku dolinu pretežno su naseljavali Bošnjaci, njih više od 75 %. Bijaše to izuzetno lijep krajolik zbog čega je dodatno bio veoma interesantan.

Da bi plan bio proveden, nužno je bilo izrežirati incident koji će poslužiti kao povod za operaciju izvršenja zločina. Kako je Boško Bošković bio pristaša ujedinjenja Srbije i Crne Gore a i zbog svoje bahatosti postao smetnja, po nalogu kolašinskih vlasti Dimitrije Bulatović i Todor Dulović su iz zasjede likvidirali Boška Boškovića, inspektora unutrašnjih poslova i načelnika Kolašinskog okruga. Taj zločin ubice su smišljeno, kao kukavičje jaje podmetnuli Bošnjacima, odnosno Jusufu Mehonjiću, za kojeg će kasnije istoričari utvrditi da je u tom periodu bio izvan Crne Gore.

Na Boškovićevom ukopu, načelnik finansija Bijelog Polja u svom oproštajnom govoru 9. novembra 1924. godine u Kolašinu, pozvao je mještane, pravoslavce, na krvavu osvetu. Takav poziv čuo se i od drugih zvaničnika što je ohrabrio pijane i divljački orijentisane Crnogorce i Srbe da se džabe dočepaju imanja i druge imovine Bošnjaka iz Šahovića. To je podstaklo barbare da se mazohistički razvikuju, dovikuju, izazovu što veći bijes i svakako, naboj za pokolj i pljačku.

Za ostvarenje krvave drame koja će uslijediti pomogli su i žandari, koji su u svojim službama podsticali na sukobe, kako bi došlo do etničkog čišćenja u tim karajevima, prije svega u Šahovićima.

Vođe tog krvavog pohoda bili su oficiri Nikola Đilas, Nikodin Cemović, Sekule Bošković, Dimitrije Redžić, Savo Đogović i drugi. Oni su prenosili lažnu vijest da je sandžački komita Jusuf Mehonjić ubio Boškovića i da će napasti pravoslavna sela. Pozivaju Vasojeviće u pomoć. Tako su do zuba naoružane srpsko-crnogorske horde i njihovi predvodnici napali na goloruko civilno bošnjačko stanovništvo. Svirepa ubistva, klanje, nabadanje djece na bajonete, dio su krvavog pira, do tada neviđenog zločina protiv čovječnosti u miru, nad civilima.

U noći između 09. i 10. novembra 1924. godine (nakon ukopa Boškovića) krenuo je zločinački napad na uspavano stanovništvo. Seljani Vraneša pošli su po skrivene puške i krenuli u pohod na nedužne, nenaoružane mještane Šahovića. Preko 300 do zuba naoružanih dželata krenulo je na komšijske domove i sela. Na najstravičniji način ubijani su svi redom žene, djeca stari. Prema raspoloživim informacijama, prije svega izjavama preživjelih, niko nije bio pošteđen, čak ni bolesni i nepokretni. Koljačka horda je izmišljala stravične postupke mučenja i zvjerskog ubijanja žrtava. U jednom domaćinstvu gdje je bilo 70 članova, dogodila se neviđena scena. Na očigled svih silovali su a potom klali jedno po jedno, sve dok nisu sve pobili. U tom strašnom zločinu protiv čovječnosti zvjerski su pobijeni mještani sela: Šahovići, Čeoče, Draškovina i Sokolac. U drugim selima Bošnjaci su pošli u zbjegove i na teškom bespuću tražeći drugi vatan umirali od gladi i bolesti.

Stradala su bratstva: Šahovići, Muslići, Babaići, Sadikovići, Šahinovići, Kolići, Hasanegovići, Drndari, Čokrlije, Gušmirovići, Drutovići, Adilovići, Sukusi, Dautovići, Grubovići, Hadžići i drugi. Zapaljeno je preko 40 zgrada sa porodicama, a broj spaljenih kuća nikada nije utvrđen.

O genocidu crnogoraca nad Bošnjacima u Šahovićima 1924. godine, Milovan Žilas je u djelu "Bestidna zemlja" (London, 1958. godine) između ostalog napisao: "Nikada nije bilo takvog pohoda, niti je iko mogao pretpostaviti da se to zbilo u onome što zovemo duh nacije. U poređenju s tim, nedjela iz 1918. bila su dječja igra..".

Milovan Đilas je izjavljivao da je zaklano više od 350 Bošnjaka na stravičan način, kao i da je uništeno više od 500 domova. Neki drugi izvori govore da je više od 700 ljudi ubijeno. Ipak, uzimajući u obzir brutalnost šahovićkog zločina, okolnosti i vrijeme u kojem je izvršen, može se pretpostaviti da je broj žrtava najmanje trostruko veći.

ZLOČIN BEZ KAZNE

Kao što smo i ranije naglasili, nemoguće je provesti ovako opsežnu vojnu akciju na širem lokalitetu Vraneške doline bez ozbiljne pripreme, operativnog plana, logistike, rukovođenja i komandovanja, u miru, na osnovu čega se može izvan svake razumne sumnje zaključiti da se za pripremu i izvršenje zločina moralo znati. Ovu tvrdnju dodatno potkrjepljuje činjenica da zločin protiv čovječnosti u Šahovićima nikada nije procesuiran, niti

su izvršioci krivično gonjeni. Kada se tome doda posljednji akt Konvencije UN-a o genocidu, da je genocid i, prešutkivanje i negiranje zločina, bez svake sumnje može se tvrditi da u ovom zločinu nisu krvave ruke samo koljačima izvršiocima genocida već i onima koji su sve to znali a nisu poduzeli ništa da spriječe genocid, niti su procesuirali izvršioce.

STO GODINA SRAMOTE

Ove, 2024. godine, navršava se 100 godina od šahovićkog genocida. Svih tih 100 ukletih i prokletih godina, ponajviše od preživjelih žrtava i njihovih porodica, pratila je nezapamćena šutnja. Jedni su željeli da istina nikada ne ugleda svjetlo dana, drugi su čekali da vrijeme učini svoje i tako Šahovići padnu u zaborav. Potomci izvršioca su željeli da sramota njihovih predaka zauvijek padne u zaborav, dok su

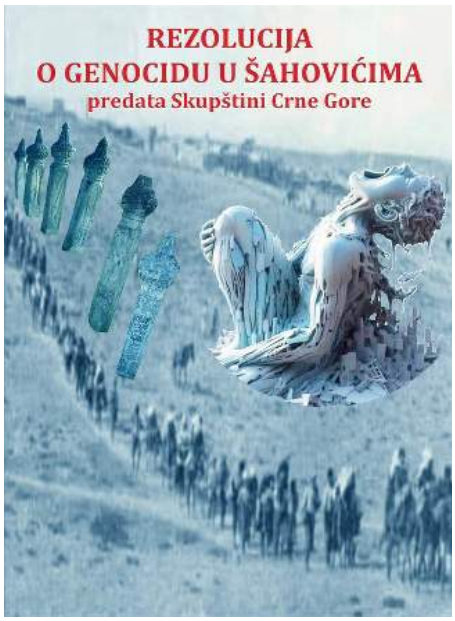

porodice preživjelih, raseljeni po svijetu liječili rane izgrađujući svoje domove i porodice daleko od zavičaja, dok su nihova imanja dobila „nove gazde“ na peškeš.

Ipak tragovi zločina u Šahovićima ostavili su neizbrisiv trag koji se ne može zaboraviti. Pored rijetkih izjava preživjelih žrtava, Đilasova knjiga „Bestidna zemlja“ predstavlja perionicu otkrivanja

istine, ovjekovječuje stravični zločin i otkriva neka od imena učesnika zločina. To će svakako poslužiti istraživačima, znanstvenicima, historičarima i svima koji tragaju za istinom da prekinu šutnju i svakako ogole Šahovićku istinu.

Akademik Šerbo Rastoder je najistaknutija ličnost čijem peru ništa nije promaklo do čega se moglo doći a da ne bude zapisano. Na osnovu mnogih istraživanja, naučnih skupova, okruglih stolova, na kojima su učestvovali najeminentniji naučnici, istraživači i historičari ex Jugoslavije, istina je nakon 100 godina čekanja pokazala svoje lice. U svojim knjigama „Kad su vakat kaljali insani 1 i 2“, te „Šutnjom se zlo veliča“ akademik Rastoder otkriva i dokumentuje genocid nad Bošnjacima Šahovića. Pored toga inicira Prijedlog rezolucije o genocidu u Šahovićima koja je upućena Parlamentu Crne Gore na dalje postupanje.

KLANJANJE KOLEKTIVNE DŽENAZE ŽRTVAMA GENOCIDA ŠAHOVIĆA

Kako bi duše svirepo ubijenih Bošnjaka Šahovića našle svoj smiraj a porodice preživjelih, ako ne ovozemaljsku bar Božju pravdu, u organizaciji Islamske zajednice Crne Gore, dana 28. septembra 2024. godine, u Bijelom Polju klanjana je, posthumno, kolektivna dženaza žrtvama zločina protiv čovječnosti Šahovića.

Toga dana Bijelo Polje je bilo mjesto okupljanja porodica žrtava i njihovih potomaka, te građana iz Sandžaka, Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine, Kosova, Makedonije, Turske, Evrope... Nepregledne kolone ljudi svjedočile su istini ali i iskazali zabrinutost zbog i daljeg prećutkivanja vlasti i pravosudnih organa na ovaj strašan mirnodobski zločin protiv čovječnosti. Zebnja je veća što takvim odnosom državnih organa, kod Bošnjaka u Crnoj Gori i Sandžaku budi strah da zločinački projekti na ovim prostorima nisu prošlost. ◆

DAN BOŠNJAKA U BOŠNJAČKOM NACIONALNOM VIJEĆU OBILJEŽEN PROMOCIJOM PRIRUČNIKA

Jezička kultura i norma bosanskog jezika

Bošnjačko nacionalno vijeće organiziralo je promociju Priručnika „Jezička kultura i norma bosanskog jezika“, u okviru programa obilježavanja 28. septembra – Dana Bošnjaka. Priručnik je namijenjen profesorima i učenicima gimnazije i srednjih stručnih škola, s ciljem unapređenja jezičke pismenosti i očuvanja bosanskog jezika. Učesnici na promociji bili su doc. dr. Adnan Bjelak i Ersan Muhović, autori Priručnika, Esma Brunčević, direktorica Centra „Isa-beg Ishaković“, kao i moderatorica Indira Hadžibulić.

■ **Piše: Amela BJELAK, prof. bosanskog jezika i književnosti Fotografije: Arhiva BNV**

Priručnik obuhvata historijsku periodizaciju i normu bosanskog jezika, projekat je Centra za unapređenje obrazovanja i odgoja na bosanskom jeziku „Isa-beg Ishaković“, koji je podržalo Bošnjačko nacionalno vijeće i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog.

Direktorica centra „Isa-beg Ishaković“ Esma Brunčević, govoreći o Priručniku, navodi da on nastaje prevashodno zbog nedovoljnog poklanjanja pažnje oblasti jezičke kulture u nastavi.

- *Jezička kultura predstavlja integralni dio nastave bosanskog jezika i književnosti. Svjesni i podstaknuti činjenicom da su jezička kultura i kultura govora marginalizovana područja proučavanja jezika i da se na časovima jezika i književnosti ne posvećuje dovoljna pažnja ovim oblastima, autori su odlučili dati doprinos i sačiniti udžbenik koji je namijenjen profesorima i učenicima gimnazija i srednjih stručnih škola.*

Centar za unapređenje obrazovanja i odgoja na bosanskom jeziku „Isa-beg Ishaković“ je ustanova čiji je osnivač Bošnjačko nacionalno vijeće. Ima za cilj stručno usavršavanje i osposobljavanje zaposlenih u obrazovno-odgojnim ustanovama u kojima se održava nastava na bosanskom jeziku te, u skladu sa tim, Centar radi na pripremi programa stručnog usavršavanja, ali i na obezbjeđivanju tekstualnih nastavnih sredstava koja su od velikog značaja, kako prosvjetnim radnicima tako i učenicima. Svoje projekte realizuje uz podršku Bošnjačkog nacionalnog vijeća i nadležnih ministarstava kroz konkurse. Na kraju svog izlaganja Brunčevićeva je zahvalila timu koji je radio na priručniku: autorima doc. dr. Adnanu Bjelaku i Ersanu Muhoviću, profesoru jezika i književnosti;

recementima prof. dr. Seadu Šemsoviću i Elviri Đekić, prof. jezika i književnosti; tehničkom uredniku Sameru Jusoviću i drugima. Posebnu zahvalnost uputila je prof. dr. Seadu Šemsoviću, uredniku Priručnika, koji je svojim iskustvom i znanjem bio velika podrška autorima.

Ersan Muhović, prof. jezika i književnosti, predstavio je sadržaje iz oblasti jezičke kulture koji se nalaze u prvom dijelu Priručnika. Govoreći o poglavlju Periodizacije historije bosanskoga jezika, Muhović je naglasio da je u Priručniku sadržano svih pet faza bosanskoga književnoga jezika i da su za svaki od navedenih perioda predstavljeni različiti jezički spomenici koji su nastali na prostoru Stare Bosne, što podrazumijeva različite zapise i natpise, pisma i darovnice, natpise na stećcima, najznačajnije predstavnike perioda i sl. Također, naglasio je da se na kraju svakog poglavlja i potpoglavlja nalaze pitanja za provjeru znanja, kao i određene zanimljivosti za svaki od navedenih perioda, što omogućava nastavnicima i njihovim učenicima da rezimiraju ono što je najvažnije i izvrše određene provjere znanja.

Dr. doc. Adnan Bjelak, govorio je o drugom dijelu Priručnika koji se odnosi na normu bosanskoga jezika na kojem je više pažnje posvećeno primjerima iz svakodnevice, koji se uglavnom primjenjuju pogrešno u praksi. Bjelak je izjavio kako se nije posebno bavio teorijom, jer je možemo pronaći u pravopisima ukoliko želimo provjeriti neko pravopisno pravilo, već je ponudio mnoštvo primjera ilustovanih u pogrešnom i ispravom obliku, kroz tabele, kako bi se ispravilo pogrešno usvojeno. Bjelak je vrlo jasno naznačio da se u nastavi ne pridaje dovoljno pažnje na pisanje velikih i malih slova unutar riječi, miješanje ekavice i ijekavice, pisanje štampanih i pisanih slova i sl. Na samom kraju svog izlaganja, Bjelak je uputio apel na nastavnike jezika i književnosti da insistiraju na primjenu pravila u skladu sa normom jezika i pokažu istrajnost u opismenjavanju budućih generacija.

Pored rukovodstva i članova odbora Vijeća, promociji su prisustvovali konzul-žeran Bosne i Hercegovine Selma Užičanin, rektorica Državnog univerziteta u Novom Pazaru prof. dr. Zana Dolićanin, direktori osnovnih i srednjih škola, profesori jezika, studenti i učenici srednjih škola i dr. ◆

OPŠTINA ROŽAJE OBILJEŽILA 80 GODINA OD OSLOBOĐENJA

Opština Rožaje obilježila je 80 godina od oslobođenja. Na svečanoj sjednici Skupštine opštine Rožaje koja je održana 30. septembra predstavljeni su rezultati rada koje je lokalna uprava ostvarila u protekloj godini. U fokusu svečanosti bilo je bogato istorijsko nasljeđe koje rožajsku čaršiju čini ponosnom i autentičnom.

Sjednicu je otvorio predsjednik rožajskog parlamenta **Almir Avdić.**

„Danas proslavljamo jubilej, 80 godina oslobođenja Rožaja od okupatora, te se iznova prisjećamo naše bogate historije, naših časnih i ponosnih predaka-onih koji su dali svoje živote, da bi mi danas bili ovdje gdje jesmo, gordi, prkosni, ponosni. Također, danas je dan kada se prisjećamo svih naših dostignuća, prošlosti, sadašnjosti i budućnosti" kazao je Avdić u uvodnom dijelu obraćanja a nakon toga ukazao na izazove sa kojima se Rožajke i Rožajci, kako je kazao, decenijama susreću.

Predsjednik Opštine Rožaje **Rahman Husović** predstavio je projekte koje je lokalna uprava realizovala u periodu od

■ **Piše: Dženana KUČ**

12 mjeseci.

„Vođeni željom da doprinesemo daljem razvoju svog kraja, u periodu između dva praznika radili smo na značajnim projektima. Obišli smo svaku mjesnu zajednicu i zajedno sa građanima odredili šta je najprečе da se uradi kako bi se unaprijedili uslovi u kojima oni žive i rade", kazao je Husović i u nastavku obraćanja naveo najvažnije investicije koje su ostvarene sredstvima iz Kapitalnog opštinskog budžeta i uz podršku Vlade.

*"Do kraja građevinske sezone, Plan aktivnosti Opštine Rožaje biće u potpunosti ostvaren u iznosu od preko milion eura. Kao što smo prošle godine obećali građanima, završili smo adaptaciju asfalta u ulici Oslobođenja, u vrijednosti od **100.000 eura**. Rekonstruisali smo i uredili pješačke staze i trotoare na najznačajnijim lokacijama, vrijednosti od **150.000 eura**.*

*Kao predsjednik Opštine posebno sam ponosan na to što smo modernizovali jednu od najvažnijih lokalnih saobraćajnica koja povezuje sela Bać, Pripeč i Malindubravu. Vrijednost tog projekta dostigla je **340.000 eura.** Zahvaljujući tom putu koji su mještani tih sela čekali decenijama stvorili su se uslovi da taj kraj u potpunosti oživi - kako u pogledu poljoprivredne proizvodnje tako* i u smislu ostanka mladih ljudi na svojim ognjištima.

*I ove godine nastavili smo radove na modernizaciji puta **Hurije – Donja***

Lovnica – Ćosovica *koji, takođe, ima ogroman značaj za veliki broj sela. Izašli smo mještanima u susret i proširili radove, pa je do sada odrađeno preko šest i po kilometara trase. Projekat će u potpunosti biti završen naredne godine. Vrijednost radova je procijenjena na oko* ***1.700.000 eura.***

Zahvaljujući podršci Fudbalskog saveza i Vlade, izgradili smo i opremili pomoćni objekat na stadionu Bandžovo brdo, od preko ***400.000 eura*** *i Gradsku tržnicu koja će sa brojnim sadržajima biti na usluzi građanima, a koja je vrijedna preko milion eura.*

Ove godine zvanično su završeni radovi na rekonstrukciji magistralnog puta ***Rožaje – Špiljani.*** *Riječ je o projektu od preko* ***20.000.000 eura*** *koji je u velikoj mjeri otvorio Rožaje prema cijelom regionu.*

Posebno želim da istaknem da uporno radimo na rješavanju pitanja otpadnih voda kako bismo trajno zaštitili naše rijeke od zagađenja i poboljšali ekološki ambijent u našem gradu. U saradnji sa našim i stranim partnerima obezbijedili smo preko ***16.000.000 eura*** *za uspješan završetak projekta izgradnje kanalizacione mreže i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Nadamo*

se, da ćemo uz pomoć Vlade i resornog ministarstva ubrzo riješiti i problem gradske deponije što je još jedan važan segment našeg životnog okruženja.

Ove godine smo uspjeli da riješimo tehničke prepreke kako bismo otvorili vodovod Ćosovsko vrelo koji će napajati veliki broj rožajskih sela. U toku narednog mjeseca ovaj veliki projekat na koji se dugo čekalo biće u završnoj fazi realizacije.

Sa zadovoljstvom želim da obavijestim javnost da je u pripremi tender za nastavak radova na rekonstrukciji magistralnog puta od Rožaja do Berana kao i tender za izgradnju pješacke staze od novog kružnog toka prema Pećkoj petlji" kazao je prvi čovjek rožajske Opštine.

Na svečanoj sjednici je tradicionalno dodijeljena nagrada "30. septembar". Najveće opštinsko priznanje ove godine pripalo je nevladinoj organizaciji "Avlija".

Dejan Savićević, predsjednik Fudbalskog saveza Crne Gore dobio je zahvalnicu za nemjerljiv doprinos razvoju i afirmaciji sporta u opštini Rožaje.

Nejla Mujević, Hanan Nurković, Sumera Dacić, Amina Skenderović i Merjem Hadžić nagrađeni su za najbolje rezultate u toku četvorogodišnjeg školovanja u rožajskim srednjim školama. ◆

GENETIČKO PORIJEKLO STANOVNIŠTVA PRIJEPOLJA

■ Piše: Fehim LIČINA

Grad Prijepolje se nalazi u jugozapadnom dijelu Srbije na tromeđi Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore. Nadmorska visina teritorije općine Prijepolje je 557 metara, što ukazuje da se radi o brdsko-planinskom području. Područje se prostire na dvije makro-geografske cjeline staro-vlaško-raške visije: Polimlje i Pešter. Graniči se sjeverozapadno sa općinom Priboj (30 km), sjeveroistočno sa općinom Nova Varoš (27 km), jugoistočno sa općinom Sjenica (30 km), zapadno sa općinom Pljevlja (30 km) i jugozapadno sa općinom Bijelo Polje (55 km).

Ovo područje je otvoreno prema sjeveru i sjeveroistoku prostranom dolinom rijeke Lim, dok je na zapadu i istoku zatvoreno planinskim vijencima (Jadovnikom (1734 m.n.v), Zlatarom (1627 m.n.v), Pobjenikom (1423 m.n.v), Kamenom Gorom (1483 m.n.v), Lisom (1509 m.n.v)). Najviša tačka je planina Jadovnik (Katunić 1734 m), a najniža na ušću Mileševke u Lim – 440 m nadmorske visine.

Grad se razvio kao drumsko naselje na karavanskom putu, poznatom pod nazivom "dubrovački drum", koji je povezivao centralne i istočne dijelove Balkana sa srednjim dijelom jadranske obale. Naselje je bilo jedna od čvornih tačaka u sistemu balkanskih karavanskih komunikacija i imao funkciju trga i odmorišta, gdje su se zadržavali Dubrovčani i odakle su polazili karavani. Dubrovački drum je išao od Dubrovnika i Kotora preko Pljevalja, Prijepolja, uz dolinu Mileševke, prema, Sjenici, Rasu, Trgovištu, Novom Brdu, Prištini, Trepči, Sofiji i Carigradu. Drugi važan put bio je „bosanski drum", koji je od Dobruna, Belih brda, Uvca, Priboja išao prema Novoj Varoši i u Sjenici se spajao sa „dubrovačkim drumom". Iako se kaže da je u Prijepolju u tom vremenu bilo karavanskih stanica, može se slobodno reći da je bilo i više od toga.

Smenjivanje i susretanje trgovaca, dolazak i polazak karavana donosio je novi život i širio poglede ljudi ovog kraja. Stoga se u Prijepolju tokom 16. stoljeća, javlja potreba za osnivanjem karavan – saraja, objekata za prijem karavana i smještaj ljudi na konačište.

Na prostoru Prijepolja postoje ostaci ljudskog stanovanja još iz prahistorijskog doba pa sve do današnjih dana. Jedan od najznačajnijih arheoloških nalazišta na ovom prostoru je lokalitet Dvorine na kome je otkriven veći broj predmeta od keramike, stakla, bronze srebra i zlata, a datiran je u rimsko doba.

Najstariji pomen Prijepolja pod tim imenom je iz 1332. godine kod Gijoma Adama, a u analima Dubrovačke republike spominje se prvi put 1343. godine. Prijepolje se u srednjem stoljeću razvijalo kao trg (tržnica) manastira Mileševa i nalazilo se na tzv.

dubrovačkom drumu koji je povezivao obalu srednjeg Jadrana sa centralnim i istočnim dijelovima Balkanskog poluostrva. Razvoj Prijepolja stoga je usko povezan sa trgovcima koji su kroz njega prolazili i u njemu trgovali još od srednjeg stoljeća[1].

Prijepolje po zadnjem popisu 2022. godine ima 32214 stanovnika, što je približno broju stanovnika koje je imalo po popisu 1948. godine (31328). Broj stanovnika u popisnom periodu 1948-2022. godine imao je tendenciju rasta od 1948-1981. godine, a od 1981-2022. godine broj stanovnika se smanjuje iz popisa u popis.

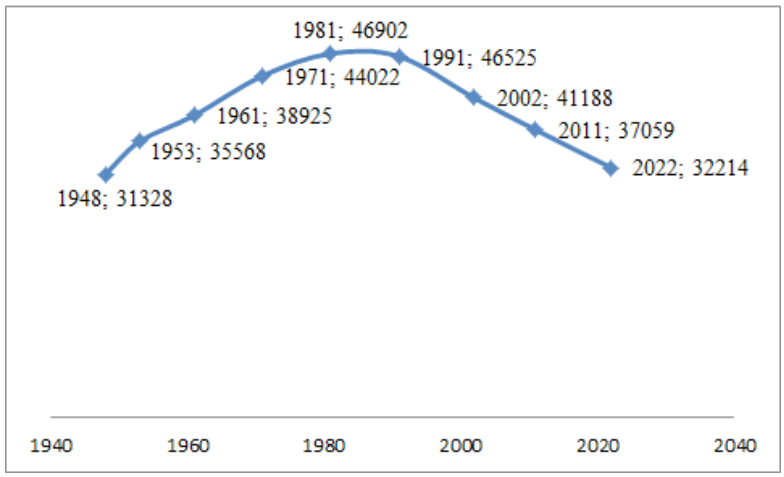

Tabela: Kretanje stanovništava, popisi 1948-2022. godine

Nacionalna struktura stanovništva u popisu 2022. godine: Srba 48%, Bošnjaka 41%, Muslimana 6%, Nepoznato 4%, Nisu se izjasnili 1%.

GENETIČKA GENEALOGIJA

Kao ljudi odrastamo sa jednom kulturološkom pričom o sebi koju nam pričaju naši roditelji, njihovi roditelji, rođaci, komšije i mnogi drugi ili koja je zapisana u historijskim spisima. Kultura u kojoj živimo oblikuje nas na neki način. Nasuprot tome, DNK testiranje daje nam našu biološku historiju koja u usporedbi sa kulturološkom daje sasvim drugačiju sliku o nama samima. Dok nas kultura na neki način ograničava, DNK nas otvara ka svijetu i shvatamo da smo mješavina različitih etniciteta i da nas to u stvari čini takvima kakvi smo. DNK ispitivanjem može se utvrditi zajedničko porijeklo sa drugim plemenima i pojedincima koje nismo mogli ni da zamislimo da postoje.

Šta se može saznati o porijeklu neke osobe iz analize DNK? Pa, zavisno od vrste testa koji se radi, mogu se dobiti različite vrste informacija, ali, u svakoj od mogućnosti u ponudi, njihova količina nije velika – tek u simbiozi s historijom i drugim (sličnim) rezultatima možete otkriti nešto više. Najčešće se rade tri tipa testova, od kojih svaki analizira različite dijelove nečije DNK. Ako želite da saznate nešto o svom porijeklu s muške strane, predmet proučavanja će biti Y hromozom, koji se nalazi samo kod muškaraca i nasljeđuje se s oca na sina. Ako vas zanima ženska strana, test će se baviti mitohondrijalnom DNK (mtDNK) koju imaju i muškarci i žene, ali se nasljeđuje isključivo s majke na kćerku. Treća vrsta analizira autosomalnu DNK koja čini većinu ljudske DNK i sadrži "doprinos" predaka i sa očeve i sa majčine strane.

Svi muški članovi jedne porodice ili plemena ili bratstva bi, prirodno, morali imati istu haplogrupu. Ako nije tako, onda je nekad u prošlosti došlo do "prekida linije". Ako ljudi različitih prezimena pripadaju istoj Y-DNK haplogrupi, to znači da su u daljoj, ili bližoj prošlosti imali zajedničkog pretka.

Ono što pouzdano možete zaključiti na osnovu dobijenog rezultata, to jest haplogrupe, jeste da je vaš prapredak pripadao nekoj od starih rodovskih zajednica (sjeverno-afričkih, kavkaskih, južnoevropskih, skandinavskih...) i da je vaša loza danas, u ovoj ili onoj mjeri, prisutna na određenom prostoru u Evropi ili bilo gdje drugo u vidu Germana, Slovena, Kelta, Ilira… ili nekih manje brojnih ***etno-genetskih grupa.*** I to je (bez dodatnih, detaljnijih analiza) sve. Ne postoji škotski, italijanski ili turski "gen", niti srpska ili grčka haplogrupa.

Šta je haplogrupa? Radi boljeg razumijevanja ovog pojma daćemo pojednostavljeno objašnjenje: kao prezime koje se tradicionalno nasljeđuje s očeve strane ili pak „djevojačko prezime majke" ili „djevojačko prezime majčine majke" i tako dalje, tako se i haplogrupa nasljeđuje. Haplogrupe se označavaju slovima, po abecednom redoslijedu, a podskupine dodatnim slovima i brojevima.

1 https://www.gradprijepolje.com/grad-prijepolje/grad-prijepolje/

TESTIRANA PREZIMENA U OPĆINI PRIJEPOLJE

Haplogrupa E

Potežica E>E-Z1057 -Vinicka; Savković E>E-Z1057 - Goračiće; Podbaćanin E>EBY165837 - Brvnine; Rakonjac E>E-A24066 - Brodarevo; Čaraveša E>E- FGC11450 - Velika Župa; Milošević E>E-Z1057 - Đurašići; Pantović E>E-FT193934 - Sedobro; Stojadinović E-V13 >Y30977>Y126722 –Prijepolje; Stojadinović E > E-Y176894 - Vinicka; Gojković E-V13>S2979>FGC11450 – Vinicka; Kopunović E-V13>S2979>FGC11450 - D. Babine; Sredojević E-V13>S2979>FGC11450 – Vinicka; Čeraveš E-V13>S2979>FGC11450 - Kovačevac.

Kahrović E-Y142744 – Prijepolje; Vilićić E-BY165837 – Bjelahova; Podbaćanin E-BY165837 - Brvine; Đurđević E-BY165837 - Prijepolje; Planić E-BY165837 - Potok; Cama E-BY165837 - Brvine.

(Osoba 19, Prezimena 18).

Haplogrupa I

(I1)

Ljuštanović I1-M253>PH220 - Vincka; Adamović I1-M253>FGC33034 - Zab. Toci:; Brašnjović I1-M253>FGC33034 - Zvijezda; Varaklić I1-M253>FGC33034 - Sedobro; Drobnjak . I1-M253>FGC33034 - Prijepolje; Jesika I1-M253>FGC33034 - Drenova; Jesika I1-M253>FGC33034 - Ivanje; Lučić I1 >FGC33034 - Vinicka: Mandić I1 > I-FT36856 Stranjani; Mandić I1 > I-FT36856 Gornji Stranjani; Martinović I1-M253>FGC33034 - Babine; Milanović I1-M253>FGC33034 – Vinicka; Milanović I1 > I-FGC22061 Dumljane,/Vinicka; Milikić I1 > I-FT36856 – Biskupići; Minić I1-M253>FGC33034 – Đurašići; Minić I1>I-FGC22061 - Barice/ Đurašići; Nestorović I1-M253>FGC33034 – Zalut; Nestorović I1-M253>FGC33034 - Prijepolje; Popadić I1-M253>FGC33034 - Jabuka; Popadić I1-M253>FGC33034 – Prijepolje; Popadić I1 > I-FGC22061 – Kolovrat; Pjanović I1 > I-FGC22061 – Dušmanići; Puškić Popadić I1-M253>FGC33034 - D. Babine; Ratković I1 > I-FGC22061 – Kučin; Ratković I1 > I-FGC22061 – Kučin; Ratković I1 > I-FGC22061 – Kučin; Reljić I1 > I-FGC22061 – Drenova; Pašanović I1 > I-FGC22061 – Prijepolje; Puškić I1 > I-FGC22061 - Donje Babine; Đuković I1-M253>FGC33034 – Vinicka; Vulović I1 > I-FGC22061 - Sopotnica; Joksimović I1 > I-FGC22054 - Milošev Do.

Sadiković I1>I-I-P109 – Brodarevo; Sadiković I1>I-FGC22045 – Prijepolje; Dautović I1>I-FGC22045 - Velika Župa; Pašanović I1>I-FGC22045 – Prijepolje.

(Osoba 37, Prezimena 29).

(I2)

Babić I2-423> PH908 - Koševine; Varaklić I2-M423>Y3120 – Sedobro; Matović I2-423> PH908 – Kosatica; Malešić I2 > I-Y255172 - Velika Župa/Kovačevac; Malešić I2 > I-Y255172 - Vinicka; Mališić I2 > I-Y255172 - Velika Župa/Kovačevac; Drobnjak I2-423> PH908 – Brajkovac; Burdak I2-423> PH908 - Kamena Gora; Gojković I2 > I-A28710 – Grobnice; Gluščević I2-423> PH908 – Sedobro; Derikonjič I2-423> PH908 – Džurovo; Kijanović I2-423> PH908 - Kam. Gora; Krpović I2 > I-FT14506 – Zvijezd; Cmijanović I2-423> PH908 - Kamena Gora; Lacmanović I2-423> PH908 – Kosatica; Petrić I2-423> PH908 – Zvijezd; Steljić I2-423> PH908 – Babine; Šalipurović I2-423> PH908 – Zabrdnji; Šljukić I2-423> PH908 – Jabuka; Drobnjak I2-423>FT25902 – Skokuće; Drobnjak I2-423>FT25902 – Skokuće; Drobnjak I2>I-FT14506 – Brajkovac; Bjelić I2-423>BY189748 - Crkveni Toci; Đekić I2-423>FT190799 –Sopotnica; Novaković I2 > I-Y255172 - Divci; Puzović I2-423> PH908 – Đurašići; Puzović I2-423> PH908 – Džurovo; Puzović I2-423> PH908 – Babine; Puzović I2-423> PH908 – Babine; Steljić I2-423> PH908 - Babine; Đolović I2 > I-Y255172 – Dušmanići; Varaklić I2 > I-Y3120 – Sedobro; Vasiljević I2 > I-Y3120 – Pravoševo; Vasiljević I2 > I-Y3120 – Pravoševo; Vasiljević I2 > I-Y3120 – Pravoševo; Veruović I2 > I-BY190177 – Kovačevica.

Mustabegović I2>I-M423 - Prijepolje; Babić I2>I-S17250 – Prijepolje; Muzurović I2>I-S17250 – Prijepolje; Tumbul I2>I-S17250 – Balići; Musabegović I2>I-PH908 - Prijepolje; Mehonić 2>I-PH908 – Prijepolje; Kukuljac I2>I-PH908 – Komaran; Hadžić I2>I-PH908 – Prijepolje; Čelebić I2>I-144303 - Prijepolje; Gojak I2>I-Y51673 - Gojkoviće; Fetahović I2>I-Y3118 –Taševo.

(Osoba 47, Prezimena 36).

Haplogrupa I ukupno (Osoba 84, Prezimena 65).

Haplogrupa J

Gluščević J2 > J-Y155375 - Bara/Kamena Gora: Gluščević J2 > J-Y155375 - Guvništa/Kamena Gora; Kozica J2 > J-Y155375 - Zavinograđe; Pejović J2b>Y22059 - Vinicka; Radović J2b>Y22059 - Džurovo; Radović J2b>Y22059 – Džurovo; Baković J2 >

J-Y155375 – Brajkovac.

Stršević J1>J-ZS4416 – Dušmanići.

Šantić J2>J-S8230 – Prijeplje; Šantić J2>J-S8230 - Prijeplje; Kajević J2>J-Y22059 – Ivezići; Aličković J2>J-Y22059 - Prijepolje; Porović J2>J-Y155375 – Seljane; Šabanović J2>J-Y166564 - Mijoska; Hadžović J2>J-M92 – Prijepolje.

(Osoba 15, Prezimena 12).

Haplogrupa R

(R1a)

Kelović R1a>Z280 - Đurašići; Tomašević R1a>Z280 – Babine; Cvijović R1a> Y2613 - Crkveni Toci; Bezarević R1a>Y2902 – Sokuće; Bezarević R1a> Y2902 – Sokuće; Đurović R1a > R-A11460 – Slatina; Jovanović R1a> Y2902 – Muškovina; Petrić R1a> Y2902 – Kosatica; Pleskonjić R1a > R-FT288648 - Donje Babine; Opačina R1a > R-A11460 – Alinovići; Tošić R1a > R-FT288648 – Seljašnica.

Baličevac R1a>R-YP6047 – Baliće; Melunović R1a>R-Y2608 - Dušmanići; Melunović R1a>R-Y2608 – Dušmanići; Malagić R1a>R-YP343 – Prijepolje.

(Osoba 15, Prezimena 13).

(R1b)

Brajković R1b > R-BY198296 – Međani; Kurtović R1b>M269>U152 – Prijepolje; Pejatović R1b>OF4363 - Rasno; Cmiljanović R1b>BY63937 – Jabuka; Divac R1b>BY198296 – Biskupići; Divac R1b>BY198296 – Lučice.

Mekušić R1b>R-YP343 – Zaluge; Tandir R1b>R-Z2705 – Prijepolje; Hašimbegović R1b>R-Z2705 – Prijepolje; Taso R1b>R-PF7562 - Prijepolje.

(Osoba 10, Prezimena 9).

Haplogrupa G

Pušica G2a>L30>P303 – Grobnice; Pušica G2a>L30>P303 – D. Stranj; Pušica G2a>L30>P303 - D. Stranj; Pušica G2a>L30>P303 – Prijepolje; Đubić G2a>L30>P303 – Kovačevac; Mićović G2a>L30>Y128028 – Sedobro.

(Osoba 6, Prezimena 3).

Haplogrupa C

Striković C-M48 - Prijepolje

Halilović C-M48 - Donji Stranjani

(Osoba 2, Prezimena 2).

Haplogrupa T

Vujičić T > T-P77 - Aljinovići

(Osoba 1, Prezimena 1).

Ukupno testiranih: osoba – 149 - prezimena – 123

U općini Prijepolje ukupno je testirano 123 prezimena.

U tabeli 1 prikazane su haplogrupe i broj prezimena koji pripadaju određenoj haplogrupi. U općini Prijepolje ukupno je prisutno sedam haplogrupa: R (R1a i R1b), E, I(I1 I2), J(J2), G, C i T. Dominantne su četiri haplogrupe: R, E, J i I kojima pripada ukupno 117 prezimena.

Haplogrupa	E	I1	I2	J	R1a	R1b	G	C	T
Broj/ prezimena	18	29	36	12	13	9	3	2	1

Tabela 1: Haplogrupe i broj testiranih plemena u općini Prijepolje

Na grafikonu 2 prikazan je raspored haplogrupa u općini Prijepolje izražen u procentima. Haplogrupa E zastupljena je 15%, haplogrupa J -10%, haplogrupa R1a – 10%, haplogrupa R1b – 7%, haplogrupa I1 – 24%, haplogrupa I2 – 29%, haplogrupa R1a - 10%, haplogrupa R1b - 7%, haplogrupa G – 2%, haplogrupa C-2% i haplogrupa T – 1%.

U općini Prijepolje dominantne su sljedeće haplogrupe: E (15%), I(53%), J (10%) i R(17), što ukupno čini 95% svih prisutnih haplogrupa. To znači da svaka druga testirana osoba u općini Prijepolje pripada haplogrupi I (53%), a njenoj podgrani I2- 29% (svaka treća testirana osoba).

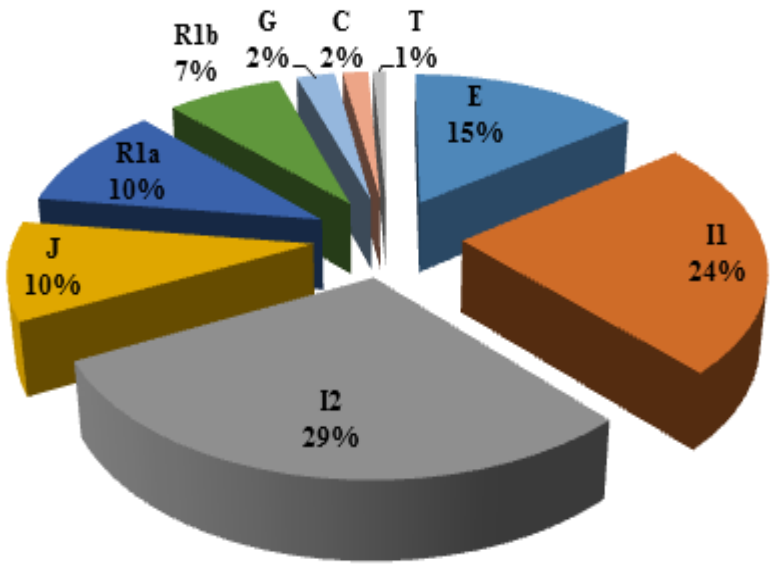

Grafikon 2: Raspored haplogrupa u općini Prijepolje

Na osnovu pripadnosti određenoj haplogrupi, možemo za testirana prezimena odrediti putanje kretanja od identifikacije prvog savremenog čovjeka (prije oko 230.000 godina) pa do bliže prošlosti, njihovu genetičku distancu s drugim plemenima, rasprostranjenost određene haplogrupe itd.

PUTANJE KRETANJA

Postoje dokazi da su moderni ljudi napustili Afriku oko 125 000 godina prije današnjice koristeći dva različita pravca: dolinom Nila do Bliskog Istoka, do današnjeg Izraela (Qafzeh2: 120.000–100.000 godina prije današnjice); i drugom preko moreuza Bab-el-Mandeb na Crvenom moru (tada je nivo mora bio mnogo niži) do Arapskog poluotoka, nakon čega su se nastanili na mjestima kao što su današnji Ujedinjeni Arapski Emirati (125.000 godina prije današnjice) i Oman (106.000 godina prije današnjice), vjerovatno i Indijski potkontinent (Jwalapuram: 75.000 prije današnjice).

Pošto prethodne migracije iz Afrike nisu ostavile tragove u rezultatima genetskih analiza na hromosomu Y i mtDNK (koji predstavljaju samo mali dio ljudskog genetskog materijala), čini se da ti moderni ljudi nisu preživjeli ili da su preživjeli samo u malim skupinama i asimilirali se. Objašnjenje njihovog izumiranja (ili malenog genetskog otiska) mogla bi biti teorija o katastrofi supervulkana Toba (74.000 godina prije današnjice). Međutim, neki tvrde da njezin utjecaj na ljudsku populaciju nije bio dramatičan.

Smatra se da su Evropu kolonizirali putnici koji su krenuli sjeverozapadno iz Središnje Azije i Bliskog Istoka. Kada su prvi anatomski moderni ljudi stupili na evropsko tlo, neandertalci su već bili prisutni. Postoje dokazi da su se populacije modernih ljudi miješale s neandertalskim populacijama, iako većina dokaza upućuje na to da je ukrštanje bilo ograničeno, te da nije došlo do potpunog spajanja. Populacije modernih ljudi i neandertalaca na mnogim su se mjestima preklapale, kao što je to slučaj s Iberijskim poluotokom i Bliskim Istokom; dokazano je da je zbog miješanja u genomu paleolitskih (i u krajnjoj liniji modernih) Evroazijaca i stanovnika Okeanije prisutna određena količina neandertalskih gena.

2 Qafzeh, također se piše Kafzeh, paleoantropološko nalazište južno od Nazareta u Izraelu, gdje su pronađeni neki od najstarijih ostataka modernih ljudi u Aziji. Pronađeno je više od 25 fosilnih kostura koji datiraju prije oko 90.000 godina. Nalazište je kameno sklonište koje je prvi put iskopano ranih 1930-ih; iskopavanja su nastavljena 1960-ih i ranih 70-ih godina.

Haplogrupa E

Haplogrupa E nastala je u Aziji prije nekih 60.000 godina. U Evropi je prisutna svojom granom E1b1b, koje najviše ima na Kosovu (oko 45%), Albaniji i Crnoj Gori (oko 30%), Kipru, Siciliji i Srbiji (oko 20%). U ostatku Evrope je znatno manje zastupljena. Distribucija ove haplogrupe sugerira da je većina njenih nositelja u Evropu došla tokom neolitičkih migracija.

Sve ljudske muške loze mogu se pratiti do jednog zajedničkog pretka u Africi koji je živio prije oko 230.000 godina, pod nadimkom Y-Adam (Adem). Ovdje prikazujemo procijenjenu migracijsku rutu od Y-Adama do predačke haplogrupe E-V13 (procijenjeno do 3050. pr.n.e.) i njegovih potomaka pronađenih u drevnoj DNK iz arheoloških ostataka.

Na slici 1 prikazujemo procijenjenu migracijsku rutu od Y-Adama do predačke haplogrupe E-V13 (procijenjeno do 3050. pr.n.e.) i njegovih potomaka pronađenih u drevnoj DNK iz arheoloških ostataka.

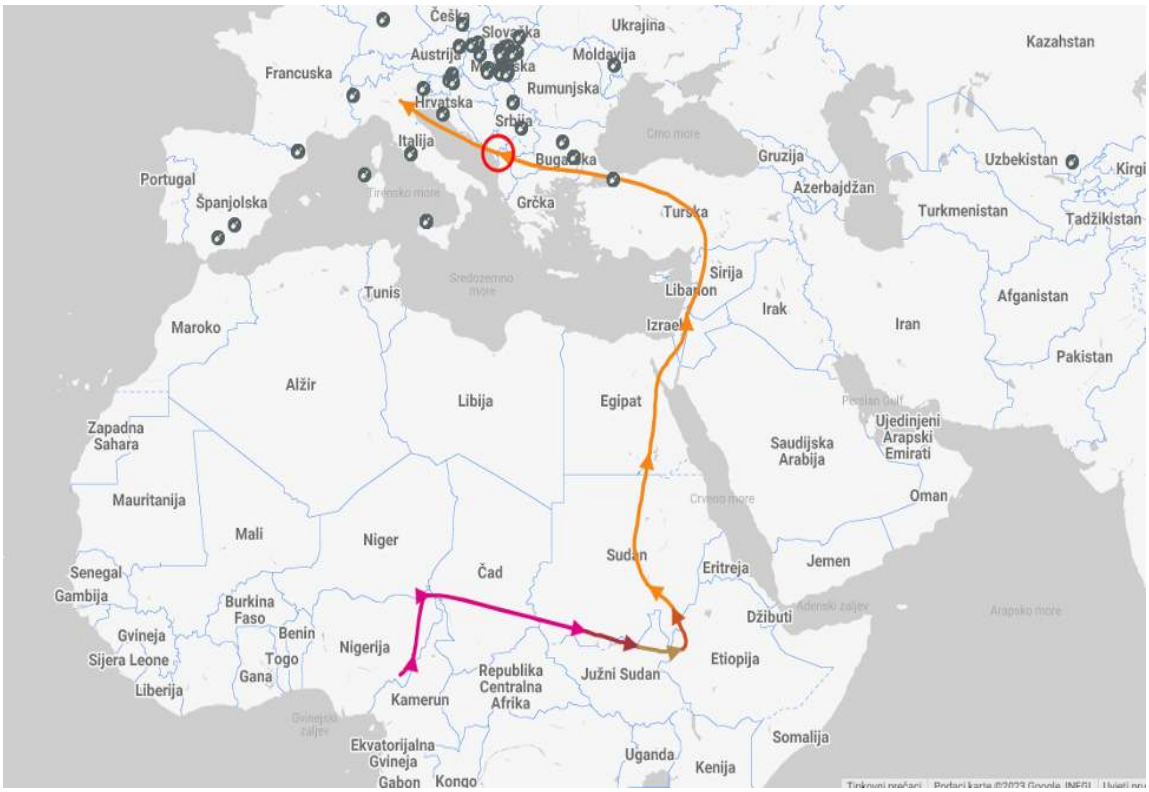

Slika 1: Migracijsku ruta od Y-Adama do predačke haplogrupe E-V13

Haplogrupa J

Haplogrupa J je nastala prije otprilike 48.000 godina. Pretpostavlja se da je nastala u zapadnoj Aziji a u Evropi je prisutna u vidu haplogrupa J1 i J2. Haplogrupa J1 je u Evropu došla preko Anadolije tokom neolitičke ekspanzije. Haplogrupa J2 nastala je na Bliskom istoku prije nekih 15 do 20.000 godina. Za razliku od haplogrupe J1, njeno širenje Evropom ne povezuje se isključivo s neolitičkim farmerima nego više s neolitičkim lovcima i skupljačima, koji su u ranijim migracijama dosegli evropski kontinent.

Migracijska karta

Ovdje prikazujemo (slika 2) procijenjenu migracijsku rutu od Y-Adama do predačke haplogrupe J-M172 (procjenjuje se na 25.000 godina pr.n.e.) i njegovih potomaka pronađenih u drevnoj DNK iz arheoloških ostataka.

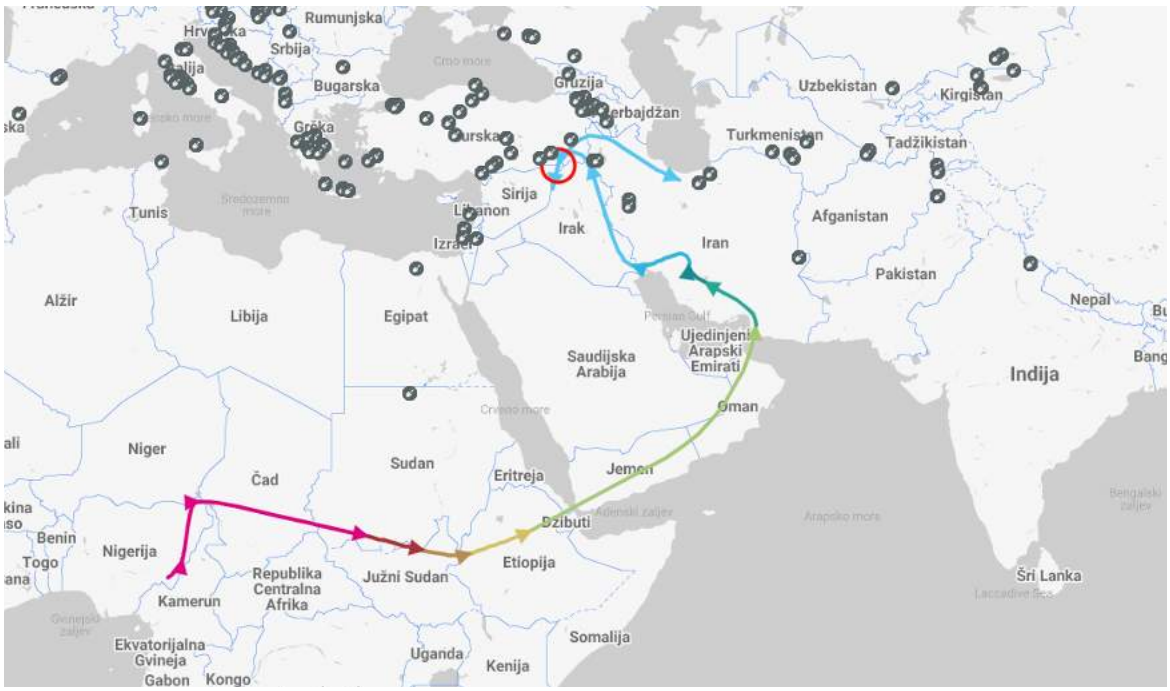

Slika 2: Migracijska karta haplogrupe J-M172

Haplogrupe R, R1a i R1b

Pretpostavlja se da je haplogrupa R bila prva haplogrupa koja je stupila na evropsko tlo iz pravca Evroazije. Nastala je u sjevernoj Aziji neposredno prije posljednjeg glacijalnog maksimuma (prije 26.500-19.000 godina). Haplogrupa R1a bila je dominantna u ranim indoevropskim zajednicama iz kojih su nastala indoiranska plemena, Tračani, baltičke i slavenske populacije. Haplogrupa R1b je također bila prisutna unutar genetičkog basena ovih populacija, samo u nešto manjem procentu. Ekspanzija ove rane zajednice veže se primarno za bronzano doba.

Ovdje prikazujemo procijenjenu migracijsku rutu od Y-Adama do predačke haplogrupe R1b-Z2103 (procjenjuje se do 4050. pr.n.e.) i njegovih potomaka pronađenih u drevnoj DNK iz arheoloških ostataka (slika 3).

Slika 3: Migracijsku ruta haplogrupe R1b-Z2103

Haplogrupa I

Haplogrupa I predstavlja najstariju glavnu haplogrupu u Evropi. Pretpostavlja se da je nastala prije oko 35.000 godina. U Evropi se mogu razlikovati dvije grane ove haplogrupe, i to haplogrupa I1 i haplogrupa I2. Haplogrupa I1 je nastala prije 27.000 godina a najzastupljenija je u sjevernoj Evropi, tačnije u Skandinaviji i Finskoj, s preko 35-40%. Haplogrupa I2 je najzastupljenija na prostorima zapadnog Balkana, s najvećom frekvencijom u Bosni i Hercegovini (preko 55%), a zatim u Hrvatskoj i Srbiji (40%), u Sardiniji (oko 39%).

Porijeklo i distribucija haplogrupa I1 i I2 ukazuju na to da su Evropljani koji su nositelji ovih haplogrupa ustvari potomci tzv. „starih (paleolitičkih) Evropljana, čiji su preci naseljavali ovaj kontinent u kasnom paleolitiku. Uslijed klimatoloških promjena, svoj opstanak tokom ledenog doba vezali su za određene mikrolokacije, da bi poslije njega samostalno ili u skupinama s ostalim „staro evropskim populacijama“ (nositeljima haplogrupa R1a i R1b) i skupinama naknadno doseljenih „neolitičkih farmera“ (jugoistočne Evrope) ponovo osvajali svaki pedalj praznog prostora (Marjanović, 2019).

Migracijska karta

Na slici 4 prikazana je procijenjena migracijska ruta od Y-Adama do predačke haplogrupe I-P215 (procjenjuje se na 22.000 pr.n.e.) i njegovih potomaka pronađenih u drevnoj DNK iz arheoloških ostataka.

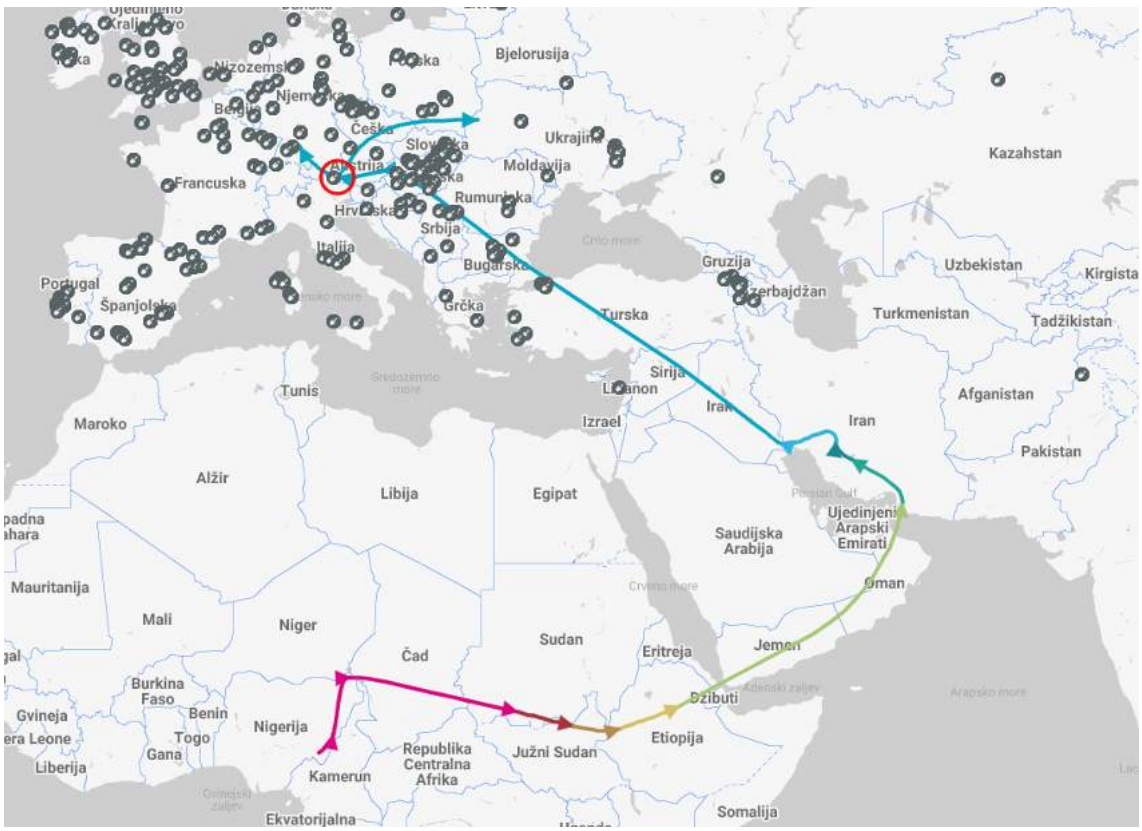

Slika 4: Migracijsku rutu od Y-Adama do haplogrupe I-P215

Zaključak

DNK testiranjem je utvrđene su haplogrupe testiranih prezimena u općini Prijepolje. Može se odrediti putanja kretanja ovih haplogrupa, ali se može puno toga novoga saznati i otkriti. Upoređujući putanje kretanja s drugim prezimenima, dolazili se do njihovih tačaka razdvajanja, a time i otkrića prije koliko godina su imali zajedničkog pretka. Interesantno je da plemena iz općine Prijepolje imaju zajedničkog pretka s mnogim plemenima iz okruženja, ali i iz drugih džava Evrope.

Ovdje se nismo bavili dubljom analizom pojedinih prezimena, jer bi to zahtijevalo puno više prostora. ◆

BOSILJKA BOSA KARAĐUZOVIĆ - LEGENDARNA ROŽAJSKA BABICA (1932 - 2010)

■ **Piše: Mirza LUBODER**

Prva babica u Rožajama

U siromašnoj i ne baš modernoj varoši - kakvo je tada bilo Rožaje, godine 1957. započela je svoju karijeru mlada i poletna Cetinjanka. Kao prva i jedina babica u Rožajama, radeći danonoćno, dala je nemjerljiv doprinos razvoju rožajskog zdravstva. Pomogla je da na svijet dođe više od trećine stanovnika grada na Ibru.

Veliki snjegovi, promrzle ruke i putovanja na konjima

Rožaje je tada bilo malo mjesto, bez struje i vode, jedna-jedina ulica koju je sa drugim krajem grada povezivao mali drveni most preko Ibra. Postojala je samo jedna omanja ambulanta sa četiri prostorije koja je pripadala beranskom srezu – pričala je Bosa. U ambulanti je zatekla bolničara **Riza Zejnelagića** opisijući ga kao dobrog i finog čovjeka, koji se prema njoj odnosio veoma lijepo. Obzirom da u to vrijeme u Rožajama nije bilo ljekara, jednom nedjeljno ordinirali su ljekari iz Berana, tako da su se Bosa i Rizo snalazili kako su znali i umjeli.

Dolazak babice u Rožaje, brzo se pročuo. Žene su počele, da je zovu i posla je bilo sve više. Kasnije je počela odlaziti po rožajskim selima. To je za Bosiljku bilo veoma naporno i teško, uz puno straha i stresa jer je uvijek snosila odgovornost za najmanje dva života (majku i bebu), što je često isticala. Ljeti je bilo lijepo odlaziti u ta mjesta, govorila je Bosa ali, zimi, jako teško. Veliki snjegovi, vjetar i oluje, otežavali su putovanja. Putevi neprohodni, temperature niske. Putovalo se na konjima pa je do nekih sela bilo potrebno i po četiri-pet sati hoda. Često, kada bi stigla do odredišta, ruke od studeni gotovo da nije osjećala. Prije ulaska u kuću, domaćini bi joj snijegom trljali ruke kako bi se povratila cirkulacija krvi. Zaticala je porodilje u veoma teškim stanjima, kako nije imala mogućnost transporta, morala ih je poraditi tu, na licu mjesta, i sve je radila sama.

Dolazak ljekara u Rožaje od velikog značaja

Nakon par godina službovanja, ambulanta je data pod Rožajsku nadležnost. Tada su u grad došla dva doktora i jedan dječji ljekar, pričala je Bosa svoja sjećanja. Opština je ubrzo za potrebe zdravstva kupila malu dvospratnu kuću na čijem gornjem spratu je smješteno porodilište i dječje odjeljenje. Nakon toga, počela je izgradnja stacionara, odnosno, bolnice na mjestu na kojem se danas nalazi JU Dječji vrtić „Boško Buha“. Tada su se stekli uslovi za koliko-toliko normalnije djelovanje zdravstvenih radnika. Tokom te razvojne faze, Bosa je prolazila kroz mnoge teške trenutke.

Kao prvoj rožajskoj babici, omogućeno

joj je da stanuje u skromnoj ambulanti, gdje je živjela skoro četiri godine. U prostoriji je imala jedan krevet, furunu(peć), sto sa dvije stolice i bezbroj želja. Samoća joj je teško padala, te je često razmišljala o svom veoma odgovornom poslu kao i o teškim slučajevima poroda. O tom čudesnom činu donošenja na svijet jednog novog života, gdje su se često javljale iznenadne komplikacije. Samo u rijetkim slučajevima se događalo da nije mogla pomoći i spasiti novorođenče i to onda kad bi je kasno pozvali.

Bosine priče

Komplikovani porođaji

Bila je teška i hladna zimska noć. Visina snijega se mjerila metrima. U jedan sat poslije pola noći, po mene je došao otac budućeg djeteta i krenuli smo pješice. Čovjek je nosio pištolj i bilo me je strah! Primijetivši, nasmijao se i objasnio mi da ne treba da se plašim jer oružje nosi u slučaju da naiđe kakva zvijer, vuk, medvjed ili nešto drugo što bi nas moglo napasti. To mi je ulilo dodatnu paniku ali, ni jedne sekunde nisam razmišljala da odustanem. Po dolasku u selo, zatekla sam jedan jako težak i mučan prizor. Ni tada nisam imala izbora. Žena se prije moga dolaska porađala već cijela 24 sata. Dijete je bilo izašlo do pola i tu stalo, ni tamo - ni ovamo. Uhvatila sam se za glavu - šta da radim? Ako krenem da joj pomažem, bojim se da ne umre, ako je ostavim, plašim se ishoda teškoga porođaja. U toj nedoumici, sami Bog mi je pomogao. Polako, strpljivo i vješto sam je porodila, mada je dijete u njoj već bilo mrtvo. U toj situaciji, važno je bilo da sam spasila makar porodilju. Ostala sam pored nje još nekih dva sata, čekala sam, bojala se da joj se nešto ne desi. Za sreću, sve je prošlo dobro po njeno zdravlje, to je bio jedan od stotina teških slučajeva.

Težak porođaj u selu Bać

Nikada neću zaboraviti ni momenat kada je po mene došao čovjek čija supruga se porađala u Baću. Morali smo da idemo preko Biševa, a odande do Baća pješke. Ispred kuće smo ugledali veliki broj ljudi, zbog čega je budući otac pomislio da mu je žena već umrla. Trčali smo niz brdo kako bi stigli što prije. Zatekla sam porodilju u veoma teškom stanju, jedno dijete je već bila rodila, drugo je bilo na putu. Nažalost, oboje djece je već bilo mrtvo. Srećom, nosila je trojke i treće dijete se rodilo živo. On je danas poštar. Često ga sretnem, pa mi u šali kaže: „bolje da ni ja nisam ostao živ.

Porođaj u selju Bukelj

Jedanput sam, isto tako noću, išla u Gornji Bukelj. To je Albansko selo i tamo se žena porađala jako dugo. Nismo imali ni konja ni kola. Čovjek koji je došao po mene, sa sobom je vodio velikog psa-ovčara. Kad sam ga pitala šta će nam pas? Odgovorio je da se ne bojim jer će me pas bolje čuvati nego on. Bilo je daleko i dugo smo putovali. Sve je prošlo kako treba, uspjela sam da pomognem ženi da se porodi.“

Porodilja iz Radetine imala tumor

Još jedan od slučajeva iz prakse koji je Bosa često spominjala, dogodio se u selu Radetina. Nakon što je uspješno porodila ženu, primijetila je da joj je stomak i dalje prevelik. Kada je ustanovila da ne nosi dvojke, porodilju je transportovala u novopazarsku bolnicu. Tada su ljekari ustanovili da ima tumor koji je rastao zajedno sa bebom. Pravo je čudo da je preživjela, kazala je Bosa.

Najteže joj je padalo što neke od porodilja nije mogla transportovati do Rožaja jer je Ambulanta bila mala i neuslovna za prijem pacijenata, a Berane udaljeno oko 30 kilometara. Vozilo je bilo neophodno, ali ga nije bilo. U to vrijeme autobus je saobraćao samo jedanput dnevno. Jednom prilikom, u zimskom periodu, porodilju je transportovala za Berane teretnim vozilom, život joj bio ugrožen a alternative nije bilo. Veliki snijeg otežavao je kretanje pa su morali da guraju kamion ali, srećom, i to se dobro završilo. Bila je ponosna što je pomogla porodilji.

Dugi niz godina bez stručne pomoći ljekara

„Nakon izgradnje današnje bolnice, bilo je mnogo lakše raditi, kazivala je Bosa u jednom od intervjua. Tada sam imala dva protokola. U jedan sam upisivala sve što sam radila na terenu, a u drugi ono što sam radila u bolnici. Jednoga dana došao je doktor **Đani Popović** i pregledao određeni broj pacijentkinja. Nakon što je pogledao naše protokole, rekao je: „Fino je ovo što vi radite ali, ovo je posao za četiri babice, a ne za jednu“. Ubrzo nam je poslana pomoć, došla je još jedna babica i nekoliko medicinskih sestara. Ja sam do tada punih 20 godina sve poslove obavljala bez ljekarske-stručne pomoći. Kada je prvi ginekolog, **dr. Avdulah Kalač,** počeo sa radom, stvaru su se promijenile i mnogo mi je pomogao. Nismo znali za radno vrijeme, bili smo angažovani 24 sata dnevno, kada god je to bilo potrebno. U međuvremenu je počela raditi još jedna babica, potom i ljekari i bilo je mnogo lakše ali, žene su bile naviknute na mene i najčešće su samo mene tražile. U Rožajama je tada bio veliki natalitet, žene su rađale i do desetoro djece. Bila je veoma mala smrtnost djece, a ne sjećam se da je u mojoj praksi umrla neka žena. Kazivala je Bosa.

Rađanje djeteta je najljepša umjetnost

Hroničari bilježe da, gdje god je Bosiljka stigla – uspjela je, iako je bilo veoma teških slučajeva. Rađanje djeteta najljepša je umjetnost koju je život mogao da osmisli. Sve muke se zaborave odmah nakon što žena privije svoje čedo na grudi, govorila je Bosiljka.

Na osnovu evidencije koju je uredno vodila, može se zaključiti da je Bosa pomogla oko 10 hiljada porođaja. Uzevši u obzir činjenicu da je opština Rožaje, prema tadašnjem popisu, imalo oko 28.000 stanovnika, dolazi se do računice da je na svoje ruke *prihvatila* više od

trećine stanovnika opštine Rožaje.

Plač koji najavljuje novi život – radost za babicu i majku

Prisjećajući se sada svoga rada, nisam u stanju da izdvojim najteži trenutak jer je takvih bilo mnogo. Svaki moj odlazak u selo je bio težak i sa brojnim strahovima i stresovima. Bilo je raznih slučajeva, poput onoga kada sam krenula da transportujem ženu za Berane. Naišli smo na odron na putu, pa smo porodilju na nosilima morali prenijeti preko stijene. Kada smo došli na drugu stranu odrona, nismo imali kola da nastavimo put, a niko ko je uspio proći, nije htio da nam stane. Govorila sam im: „Ako nas ne primite a nešto se desi ovoj ženi, ja ću da vas tužim“. Jedan od vozača se smilovao i stao. Velikom brzinom smo otputovali do beranske bolnice. Kad smo stigli, ljekari su konstatovali da je gotovo bio posljednji trenutak da joj se uradi carski rez. Žena i dijete su spašeni!

Kada bi odlazila u daleka sela i kada bi porođaj prošao kako treba, to su za Bosiljku bili najljepši trenuci. Opisivala je to riječima da ne postoji veličanstveniji niti ljepši događaj od onoga kada prihvatite jedno novo biće na svoje ruke i plačem koji najavljuje jedan novi život, obradujete i sebe i majku.

Živim od uspomena – život ispunjen životom *(fragmenti raznih inervjua iz 2009. god.)*

Teško je govoriti i pisati o sebi. Svojim velikim uspjehom smatram to što imam veliki broj već odrasle djece, ljekara, sudija, advokata, profesora, medicinskih sestara, tehničara. Danas, imam puno studenata, puno onih koji žive u inostranstvu, čak i u Americi. Samo u Rožajama je trenutno oko 20 ljekara koje sam u momentu rađanja prihvatila na svoje ruke. To je bilo veliko djelo, posebno ako se uzme u obzir to, da kada sam došla u Rožaje, nije bilo visokoškolovanih kadrova.

Sjeća se Bosiljka da su tada na studijama bila tri Rožajca a ženska djeca se nisu školovala i nastavlja: “Sada(2009.), u gradu pod Hajlom ima oko 700 fakultetski obrazovanih ljudi. Od moje djece bilo je onih koji su dolazili da me obiđu i uvijek kada me sretnu, obraćaju mi se sa velikim poštovanjem. Danas (2009) mnogo slabije izlazim jer gotovo uopšte ne vidim (slijepa sam). Svoje posljednje godine provodim na trećem spratu zgrade u glavnoj gradskoj ulici. Živim od uspomena i radosti koju u meni bude unuke Ena i Emina, kao i od tuge što najdraže djevojčice ne mogu vidjeti.

Toliko djece sam primila na svoje ruke, a sada ne mogu da vidim svoju unučad. Izgubila sam vid i to mi najteže pada. Nije ni čudo što sam oslijepila, nisam znala za radno vrijeme, non stop sam gledala u neonska svjetla. Danas, praktično ne mogu da sama organizujem svoj život. Zbog toga naiđu tuge i neka vrsta bolne samoće, ali šta vrijedi kada ništa ne mogu da promijenim. Bar mi je život bio ispunjen životom“.

Da se ponovo rodim bila bih babica

Svoja životna iskušenja, Bosiljka je kazivala sa puno emocija i empatije i veoma teško joj je padala smrt najdražih: majke, sestara, brata, kao i supruga Džiba Nokića, sa kojim je imala djecu pa je jednom prilikom kazala:

Još dok sam bila u Domu za ratnu siročad, vaspitavana sam tako da ljude ne dijelim po vjeri i naciji, već po onome što je ljudsko u njima i kada sam došla u Rožaje, za mene su svi bili isti. Nisam znala da postoji razlika. Svi su me dobro i predusretljivo prihvatili i muž mi je bio takav čovjek. Živjeli smo jednim finim životom tokom kojeg smo dobili dva sina, Darka (1962.) i Jasminka (1968.). Suprug Džibo je umro 2002. godine. Stariji sin Darko sa porodicom živi u Turskoj, a mlađi Jasminko, sa suprugom i dvije ćerke bdi oko mene.

Kada sam tek došla u Rožaje bilo mi je strašno ali me je narod tako dobro prihvatio, da mi je kasnije bilo žao da

ih napustim. Godine su prošle i ostajem ovdje. Bila sam mlada i sve sam podnijela, život je bio naporan, previše odgovoran, zahtjevan i stresan. Kada bih mogla nešto da promijenim i kada bih se ponovo rodila, opet bih bila babica. Voljela sam svoj posao i smatram ga najljepšim na svijetu. Na kraju, život nikada ne vrati čovjeku ono što on u njega ulaže. Dobročinstvo ljudi je nešto što nikada ne mogu zaboraviti, govorila je Bosiljka.

Posljednji radni dan – borba između života i smrti

Govorila je Bosa da žena dok se porađa uvijek je između života i smrti. Upravo je život bio ono što joj je davalo snagu, život majke i novorođenčeta i nastavlja: *Ne umijem to opisati. Ja sam i posljednjeg radnog dana morala da biram između života i smrti. U trenucima porođaja ja sam praktično vodila borbu za majčin, bebin i sopstveni život. Bilo je to pred moju penziju. Te noći koja je umalo bila pogubna za mene bila sam dežurna. Oko pet sati ujutro porađala sam ženu i u tom momentu osjetila jak bol u grudima, mučninu i tegobu. Međutim, morala sam da je porodim. Držala sam se. Stiglo je dijete, prihvatila sam ga i povila. Dobila sam još veće bolove i mučninu u želucu. U međuvremenu je i druga porodilja dobila bolove i zvala me da joj pomognem. Krenula sam, polako. Učinilo mi se da je prošla cijela vječnost dok sam došla do nje ali, nisam mogla brže. Uspjela sam da je porodim i više ne znam šta je bilo. Onesvijestila sam se. Kasnije sam saznala da sam preživjela srčani udar i to je bio moj posljednji radni dan.* Sa sjetom je kazivala Bosiljka.

Nagrade i odlikovanja

Među brojnim nagradama koje je Bosa osvojila svojim pregalačkim radom, su: Jugoslovenski orden rada sa srebrnim vijencem, 1975. godine, najviše priznanje grada Rožaja – nagrada „30. septembar“, 1981. godine i Zlatni orden Udruženja medicinskih sestara i tehničara Crne Gore, 2001. godine. Bosa je bila i društveno-politički aktivna kao odbornik u SO Rožaje.

Bosino srce prestalo je da kuca 4. marta 2010.godine

U poznim godinama svoga života, govorila je da od svega bremena koje je kroz život nosila i podnijela, najteže joj je pao gubitak vida i žalila je što nije mogla vidjeti svoju unučad, milujući ih, u tami, zamišljala je kako su lijepi. Legendarna babica Bosa, ostavila je neizbrisiv trag u rožajskom kraju a njena plemenitost istinski je primjer kako se ispunjava Hipokratova zakletva.

Da li je njena dobrina i sve što je učinila za ovaj grad dovoljna da bi makar jedna ulica nosila njeno ime, ostaje na savjest onima koji pamte plemeniti lik i djelo neumorne heroine - Bosiljke Bose Karađuzović, koja je ovaj svijet napustila 4. marta 2010. godine, a njeno vječno počivalište je na groblju Top u Rožajama.

Bosiljka Bosa Karađuzović rođena je 1932. godine na Cetinju, kao kćerka Branka i Magdalene Karađuzović. Nakon gubitka oca, u Drugom svjetskom ratu, djetinjstvo provodi u Domu za ratnu siročad u Kotoru, gdje završava Nižu medicinsku školu. Nakon navršenih 17 godina, vraća se majci na Cetinje koja je tada radila kod pokojnog Živka Žižića, tadašnjeg ministra za prosvjetu. Pitao je jednom prilikom Bosiljku šta bi voljela dalje, na šta je ona odgovorila da bi željela da nastavi medicinsku školu u Beogradu, ali je već mjesec ipo dana otkako su počela predavanja. Tada se ministar Žižić založio i obradovao je viješću da je primljena. Propušteno gradivo Bosa je uspješno savladala pa je školovanje završila odličnim uspjehom. Taj period u svojim izjavama opisala je kao jako težak jer četiri godine nije vidjela majku, brata i sestru, koji su također iz Doma otišli na školovanje.

Po završetku škole u Beogradu, Bosiljka se ponovo vraća na Cetinje, gdje je provela dva mjeseca. Nakon toga, odlazi u tadašnji Ivangrad (Berane) gdje radi naredne tri godine i stiče praksu nakon čega biva premještena u Rožaje. Nekoliko godina kasnije, udaje se za Džiba Nokića, vozača bolničkog auta. U braku su stekli dvoje djece – Darmina (1962.) i Jasmina - Jaška (1968.).

LITERATURA:

Knjiga „Čudesna moć žene“ autora Triva Zorlaka.

Intervjui dnevnih novina Vijesti i Revija D. ◆

HRONOLOGIJA VREMENA – ODGOVOR PRAVI (4)

Ovo je izvod iz budućeg pisanog pogleda hronologije života mog Priboja, iz moje perspektive, kao sjećenje na djetinjstvo, školu, život Priboja i njegovih dobrih ljudi..

Čaršija Priboj

... naš Priboj na Limu, je gradić koji kroz istoriju pamti sve, oni koji su ga gradili, rušili, gradili, rušili, gradili i razvijali. Naš Priboj to pamti. Jer su uvijek postojali Dobri koji su se brinuli o njemu i hvala Svevišnjem, oni su uvijek bili u većini. Ti Pribojci su uvijek bdjeli nad njim, Pribojem, bez obzira koji su bili.

Čaršija Priboj na Limu '50 tih godina 20 vijeka

Hadžihamzić

Kad govorimo o ovoj familiji, sigurni smo u jedno; da nisu doselili iz Sandžaka, crnogorskog dijela, Nikšića, Priboj bi bio

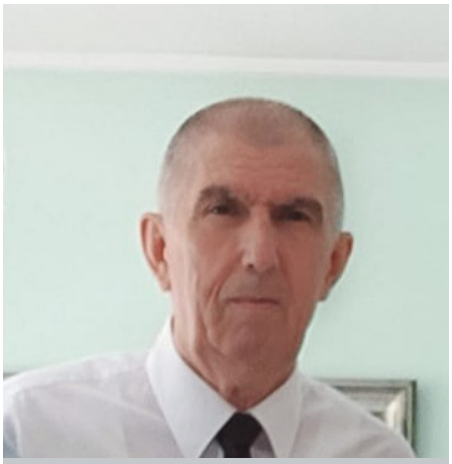

■ Piše: Muaz HASANAGIĆ

siromašniji u svim segmentima života jedne čaršije. Bila je to brojna familija koja se rano odselila iz Priboja za Tursku. Ja se samo sjećam Halida, Muazeze, ... Ali Priboj pamti dobrinu Šefketa, Ćamila, . . .

Bajrović

Bajrovići, iz Nove Varoši, Pljevalja, Sjenice, …. a ja ih zovem naši Bajrovići. Pribojski, ešalon dobrih ljudi, jer su obilježili Priboj dobrotom. Svima su bili dragi, i u Potoku gdje su imali kuće i u Koloniji, i u Turskoj, i u svim prostorima gdje su bili i opstajali. Istorija će pamtiti Murata Bajrovića koji je preselio na bolji svijet 2015. godine u Istanbulu. Vežu me lijepe uspomene, za adža Osma, njegovu djecu Biseru, Ruždiju, Bahriju, za adža Salka i njegovu djecu Rabiju, Sabihu, Fevziju, Šošu.

Čolaković

Kad razmišljaš o ljudima koji su imali svoj stav, nam, jednostavnost i sjetu ne mogu da ne spomenem Muharema Čolakovića. Zašto. Jedno jer sam sa njegovim Fahrudinom bio u školskom opusu, bili u istom razredu i kod iste učiteljice Nade. Drugo, Muharem je bio iz opusa drugara, prijatelja mog baba Đulbega rahmetli, sa kojim je nerijetko pio kahvu, prvo u „Biću" a zatim u hotelskoj kafani „Priboj". Nije bila nepoznata u javnom životu kuća Čolakovića. Muharemov otac Nazif je trostruki nosilac „Karađorđeve zvezde", najvećeg priznanja Kraljevine Jugoslavije. Muharemova djeca samo su nastavak dobrih i prijaznih Pribojskih Čolakovića, Muslimana, kćerka Fatima, sin Nazif afirmisani ljekar u Bihaću, moj Fahrudin, …., drugi su ljekari u Sloveniji.

Salkanović

Neprimjetni, skromni a prijazni. Dobrina i pitomina u kući. Ibrahim, Šemso, Ćika, Eso, Kemo, Elvira, Maca, Enes, ... Ćika, Esad su dali nemjerljiv doprinos kao stručnjaci inženjeri u Pošti i FAP-u. Mnogih danas nema, u smiraju su kod svog Gospodara, kao što je moj drug, brat Kemal. Ovi danas su jaki i dobri moji Salkanovići. Doduše nedostaje nam više druženja i kahvi, ali kada smo zajedno, smo bir. Pa puno vremena sam boravio u kući adža Šemsa i tetke Selvete i to u sjećanju imam. Prelijepo, predivno ali nažalost neponovljivo. Zato sa ponosom mogu napisati da je Elvira moja generacija iz Tehnike i Mašinskog fakulteta, da je Enes, arhitekta prvi Pribojac, Musliman/Bošnjak koji je počeo da urbanizuje Priboj po Pribojski. To će ostati zabilježeno i ako je „ovaj" rat to prekinuo.

Vranić

Familija koja ima svoje korijene u Priboju. Sama pomisao da smo imali sugrađanina Jocu Vranića, jednu posebnu ljudsku dušu, čovjek koga su Pribojci voljeli i poštovali koji je u vremenu kada je živio dao doprinos sistemu obrazovanja, kao službenik odbora opštine Priboj za obrazovanje. Pribojci žale što više Vranića nije živovalo u Priboju i njegovoj bliskoj prošlosti. To bi značilo mnogo za kvalitet Pribojaca. Tu smo mi Pribojci na gubitku.

Janković

Pamtim ovu familiju po Janković dr. Kosta - Braco, ili jednostavno doktor Braco, koga su svi u Priboju, čaršiji, svojatali kao svoga, prijatelja, neko kao brata a uglavnom svi kao svojtu. Tako sam se i ja ponašao kao znatno mlađi sugrađanin, sa dubokim poštovanjem i u tim vremenima prije 90-tih uzbuđeno ga pozdravljao pri susretu na ulici, hotelu Priboj. To je bilo tako. Da li je naš doktor Braco mogao više uraditi za svoje komšije muslimane u toku ratnih 90-tih, ostaje za Onoga koji ima vlast nad nama, na Gospodara svjetova da nas sve Nagradi dobrom. Amin.

Strojil

Familija koja ima svoj korak. Strpljivi, ponizni prema životu, obrazovni, uporni i radioni, a poneki i iskakali iz toga klišea svojom arogantnošću iz osobenosti karakteristike njihovih članova. Znao sam ih puno iz moje generacije ali sam zapamtio i starije koji su bili značajni za život Priboja. Salih efendija Strojil završio obrazovanje u Stanbolu i bio primjer koji je obavezao i druge na obrazovanje i napredak. Latifagini sinovi, Hamšo, Hajro, Adem. Emin-aga čije ime se spominje sa posebnim pijetetom. Otac Ekrema i Envera. Profesori Hajrudin, Ekrem su odgojili generacije sportista kroz sportske klubove odbojke. Sejfo Stroil iz velike loze Stroila – iz Zabrnjice. Ili imami u Zabrnici Ibro i Hajro. Zabrnjica je uvijek bila rasadnik dobrih ljudi.

Bojić

Takođe jedna od rijetkih pravoslavnih familija koja je bila stacionirana u čaršiji među kućama muslimana. I oni su imali kuću – kovačnicu na glavnoj čaršijskoj džadi, na ulazu u Priboj iz pravca Kolonije ili kako smo mi znali reći „kod Mlina". Čika Milenko i njegova djeca su prije svega ljudi koje ne možeš ne voljeti i poštovati. Ja naročito pamtim svoju generaciju Duška, sa kojim sam uvijek rado i srdačno znao popričati. Njegove riječi su uvijek bile pune prisnosti i izuzetne poštovanosti.

Hulić

Doselili u Sandžak, Priboj, Prijepolje, Sjenicu. Mahala u Priboju u kojoj se nalazio jedan dio ove familije obilovala je pitominom, toplinom i čistoćom, sa prepoznatljivim halkama na vratima. Ramo Hulić, direktor preduzeća "Lim", predsjednik opštine, čiji pečat su voljeli Pribojci, otišao je sa ovog dunjaluka rano i zbog toga Priboj žali. Gdje bi mu bio kraj? Danas ima mahale ali nema Hulića. To nipošto ne znači da tamo ne žive ljudi. Naprotiv oni su na tom prostoru ostavili dio sebe, pitominu i toplinu.

Nestor

Ovu porodicu pamtim iz najranijih dana, kraj 50-tih godine kada su imali mesaru na glavnoj džadi, preko puta naše kuće, gdje je u suterenu bila pekara u od mog baba Đulbega. Pamtim starog čika Milana, njegovog sina Radomira njegove žene Kaje, djecu, moju generaciju Mila, njegove sestre Miru i Zagu. Imali su kuću u Mušanbegovom sokaku i uz porodicu Stanković bili jedina pravoslavna familija u mahali. Odnosi sa ovom kućom i komšijama bili onako kako je to propisano za ljude, srdačno, topli, na jednom pristojnom odstojanju da ne bi bili rodbinski ali ni odbojni koji ne priliče dobrim muslimanima i pravoslavcima.

Hodžić

Nadomak Priboja nalazi se Požegrmac odakle su Hodžići. Familija koja je dala dosta svojih članova da služe vlasti. Husein, braća i sestre su bili ratna siročad i svojim školama i obrazovanjem su izrasli u autoritete kao ljudi. Uglavnom se pamte po dobrom i zbog toga su u plejadi zaslužnih Pribojaca. Husein Hodžić je prvo ime koje mi na um padne. Prvi Pribojac koji je postao političar iz naroda, iz Priboja, poslije Ediba, Hilmije, Šukrije Hasanagića. A kojeg je Priboj volio. Istinski volio i poštovao. Ostaje upamćen da je zbog svojih stavova prema ratu u Bosni, agresiji Srbije i JNA na Bosnu, kao poslanik Savezne skupštine Jugoslavije bio glas svog Bošnjačkog naroda. Njegov brat Vejsil, sportista, organizator i aktivista organizacije MOSI (Sandžačkih sportskih igara), omiljen i voljen od svih Pribojaca. Pa onda Hajro, predsjednik opštine, i još jedan od pregaoca Hodžića. I danas ima hvala Bogu Hodžića na putevima za interese Pribojaca, Jasmin, ...

Gogalić

Ne prođe dan kada Pribojac svoje oči odmara gledajući u perivoje okoline Bića, Panje Glave, Bjeliša, Crnog vrha, Podina. Da, Podine, oličenje blagosti i bereketa. Sa tih lijepih, samo naizgled, goleti dolaze Gogalići. Mehmed Meša Gogalić. Mali je ovo prostor pisanja za doprinos njegovog Pribojovanja kao direktora firme "Poliester". Svoje mjesto u istoriji Priboja je obezbjedio bez dilema.

Sadović

Bili su virtouzi u poslu kojim su se bavili. Ljudine, poštenjačine koji su bili otvorenog srca za sve sa kojima su drugovali. Pamtim kao i mnogi Pribojci Sadiju i njegovu djecu, Salkića, Jusufa, Huseina, Bahra, Nazilu, ... Možda je od svih najveći trag ostavio Jusuf, koji je kao vrsni atletičar godinama bio rekorder i prvak na Sandžačkim igrama od 1955 do 1960-te. I danas ih ima u Priboju.

Jevđević

Pamtim samo kroz priče ovu pravoslavnu familiju. Bili su vrlo uvažavani od pravoslavaca Priboja. Stanovali su na „kraju" Priboja, Zelencu, i znam da je moj babo Đulbeg o njim pričao sa poštovanjem bez posebnih osvrta.

Koldžić

Brojna familija. Marljivi, uvijek puni energije, stvaraoci dobra za sebe i druge u istom nivou. Sjećam se jedne priče iz Turske, 1989. kada mi je amidža Hivzibeg pričao o ljudima i porodicama Priboja, rekao: da je čuo da jedan dio Koldžića potiče iz naše familije Hasanagića. To sam čuo. Inače mene je uvijek fascinirao svojom figurom hodža Koldžić koga izuzetno pamtim jer je često bio u mojoj kući. Još po nečemu to pamtim. Samo sam kod njega u Čitluku jeo gljive sa šporeta (pečene na plati). I danas kao da osjećam taj očaravajući ukus i miris. Vrijedno je spomenuti da je bilo i Koldžića pravoslavaca koji dolaze iz Bučja.

Čivgin

Ko nije upoznao potomke ovog plemena sigurno je siromašan za znanje o ljudima. Pamtim starije Čivgine ali meni su ostale misli na Sulejmana, ili adža Feka sin Ismet-Čibe pisac više knjiga za djecu a povremeno kao glumac amater. .... Danas je to muhabet u džamiji Hasanage svaki put kad odem u Priboj. Prelijepo i radosno.

Stanišić (Štrpci, Bosna)

Teško je zamisliti kuću u Priboju, građevinu kojoj Stanišići nisu "uzimali" mjeru. Lazo i Gojko čuveni limari u Priboju. Njihova radiona je na početku čaršije, između kuća Elmaza i Sulejmana Hasanagića, prekoputa kuće Jusufage Mulaosmanovića. Čika Lazo je bio legendarni golman FAP-a kada je fudbal grabio i gradio svoju istoriju u Priboju

Minić

Nisam nešto posebno nikoga znao. Ali priče koje sam čuo o Čedomir-Čedo Miniću govore o nekome ko je bio Pribojac i prije nego je u Priboju našao svoje stanište. Tragovi koje je ostavio u obrazovanju i društveno političkom radu razvoja Priboja su duboki i osjećaju se i danas u njihovih sudionika. Zajedno sa suprugom Verom kao prosvjetni radnici su došli iz Crne Gore, Nikšića. Veliki je njihov doprinos u osnovnom obrazovanju škola Bučja, Zabrnjice, Priboja. Čedo je godinama bio direktor osnovnih škola a kasnije kao sekretar SIZ-a osnovnog obrazovanja.

Mandal

Oni stariji Pribojci bi rekli „Eh da ih ima više..". Današnji bi trebalo da se ugledaju na unatrag. Međutim kao i mnogi od nas malo smo učili od prošlosti. Da je tako vidjeli bi ko je: Fehim Mandal? Kad je trebalo stati u odbranu svog čepenjka, svog ognjišta, svoje porodice i naroda u onom „drugom" ratu, Fehim se nije dvoumio. Bio je uz najbolje sinove Pribojskog muslimanskog naroda u odbrani od četničkih falangi 1941.- kraja1944. Poslije rata je odslužio najdužu zatvorsku kaznu kao pripadnik Muslimanske milicije i vjerni pratilac - prijatelj Ćamila Hasanagića.

Šuman

Ma da dragi Bog podari ovakvih na svakom kutku zemlje. Ima ih svugdje i bit će ih aBd. I danas znam mnoge potomke tog plemenitog plemena. Safet Šuman je oličenje svega što Šumani imaju, ljudskost, islam u sebi, umjerenost i strpljivost. Sa Safetom sam često i uvijek se „nalazimo" u svakoj temi u svakoj priči, društvenoj, vjerskoj i svejedno bir smo. Ali ime; Kahro Šuman obezbjeđuje da saznaš o potomcima koji su ko' kremen. E baš tako, kad je trebalo stati u odbranu svog čepenjka, svog ognjišta, svoje porodice i naroda u onom „drugom" ratu Kahro je bio prvi! Njegov brat Medo i drugi. To sve govori. Ne treba ništa reći, osim, Amin. Ali pamti se i Meho, dugogodišnji direktor zemljoradničke zadruge u Zabrnjici, najzaslužniji za razvoj novih dostignuća u poljoprivredi, otkupa i poticaja za proizvodnju raznih proizvoda poljoprivrede.

Eminić, Eminagić

Stradanja u periodu 1943. nisu mogla zaustaviti nova pokoljenja da budu na NJEGOVOM putu. Od baba Đulbega sam slušao o tim ljudima koji su doživjeli pravu golgotu u onom „drugom" ratu, desetkovani kao familija. Ti dobroćudni ljudi su uspjeli da izvedu na selamet generaciju koja utire svoj put. Njihova djeca, unuci su još jednom potvrdili neuništivost puta selameta. Svjedok sam upoznavanjem, ef. Haruna, ef. Jasmina, ….

Lagumdžić

Ne pamtim puno starijih iz ove familije. Pamtim adža Šemsu, brico na Brijegu, preko puta Bić kafane. Ali one koje znam, sinovi adža Šemse. Moj Nijaz Lagumdžić, bio je ko kremen. A on, kremen, bez njega bi svijet bio u oskudici. Na vrhu Mušanbegovog sokaka je živjela porodica Jusa Lagumdžića, prije nego dođem do kuće Sada Begovića. Imao je petoro djece. Najpoznatiji od njih bio je Zajko. Bio je samnom u osnovnoj školi, isti razred. Roditelji ko duša od ljudi ali Zajko svojim putem. Mnogo vremena je provodio u zatvoru zbog djela koji nisu bili po mjeri zakona. Za mene je on bio samo drug i komšija i nikada nisam po drugom ga sudio. Čujem da živi u Evropi, Holandija i živi dobro. Valjao je mnogim Pribojcima koji su otišli 90-tih godina prošlog vijeka. Drago mi je i zbog Pribojaca i zbog Zajka.

Šalipur

Poznata familija, je već uobičajen početak. Ali za naše Šalipure, Pribojske je to izlišno govoriti. Ljudi obilježili živote ljudi Priboja i njegovih sela. Brane direktor FAP-a je dokaz da i "domaći" ljudi mogu biti kadrovi. Slobo, inženjer elektrotehnike, je bio moj prijatelj i drug sa studija u Banja Luci. Došao u Priboj i gradio život pribojski.

Crnčević

Uh, kako pamtim te dobre ljude. Njihovi potomci i danas ih čine dobrim za ovaj dunjaluk. Pamtim dobrog nenametljivog adža Hasiba koji je radio u opštini, a malo je znano da je bio prvi direktor FAP-a. Inače svi ti moji Pribojci iz Kasidola su za ponos, da se od njih nauči dobro za života. E takvog sam upoznao u Sarajevu, Hamdiju. Takvu energiju, radinost stalnost u kretanju, takav odnos prema ljudima, prema svojim Pribojcima teško da se može naći. Ako neko želi jednom pisati o ljubavi prema majki i kakav odnos treba imati prema majki. To je etalon ponašanja za svakog čovjeka.

Islamagić

Bila je mnogobrojna familija. 1943. godina ih desetkovala. Oni koji su preživjeli učiniše da se ponovo zna za njih. Kao i sve familije iz područja Zagradine, Her Goleša uz velike napore su uspjele ljudski opstati i odgojiti nove generacije koji su sigurno čisti obraz svojih potomaka. E to su Pribojski Islamagići – Ljubatovići, i kad su slomljeni nisu posustali.

Bajramović

Kaže se brojno pleme, ali neću to. Hoću nešto toplije za ovu mnogobrojnu familiju čiji se prostor obitovanja i življenja u Pribojskom srezu protezao od Plašća, Brižića, Dolova, Ćetenja do Priboja i dalje u Bosnu. Avdo, Emin ...Esko. Bosna i Sarajevo nikada neće zaboraviti svoje heroje odbrane od agresije, rata 1992./95. Esad, Zlatni ljiljan, heroj Šehid. Ćelo Bajramović ima neizbrisiv trag u odbrani Sarajeva. I uvijek kada nekoga sretnem

sa prezimenom Bajramović; pitam „Jesi li od Priboja“? Za Pribojca moje srce sasvim drugačije, toplije reaguje.

Papić

Iz Bučja. Radivoje Papić, direktor Mlina, poslije legendarnog Šahina Hamzića i Petrušića. Vasilije, moj školski studentski drug iz Sarajeva. Ljudski šer i ljudska veličina koja je bila pronicljiva i vrlo odmjerena.

Midžić

Ko se sjeća jednog insana koji se naselio u Priboju početkom ‘50 tih godina. Zvao se Ahmet Midžić - Midža. Porijeklom je iz ljute Krajine, Bosanske, Bihaća. Došao na službu u Prijepolje poslije Drugog svjetskog rata, a onda preselio u Priboj. Stanovao u dijelu Zelenca koji sam ja zvao Uzunovićeva mahala gdje je bilo smješteno nekoliko porodica Priboja, Dedagići, Kojadinovići, Pešterci,... Zbog čega ovo pišem. Zbog mog školarca Muja, sina Ahmeta Midžića. Sa njim sam osnovnu školu završio sjedeći sa njim u klupi. Nešto nakon osnovne škole zajedno smo krenuli u Tehničku školu na Koloniji. U to vrijeme Mujo preseljava sa boravištem na Mostinu. Otac Ahmet napravio kuću na Mostini uz porodicu Srna. Moj Mujo bio značajna ličnost u Priboju i kao novinar i kao rukovodilac ustanova za kulturu i informisanje. Mujo je kao i njegov otac ostao doslijedan principima, biti čovjek. Biti pravedan, moralan i stamen u vrijednostima života - ne podleći pritiscima da se promjeniš zbog ličnog interesa. Kad je trebalo preživjeti teška bremena kraja ‘80 tih, tzv. “Osme sjednice”, Mujo je po cijenu sopstvene egzistencije ostao uz svoj nam. Ostao čovjek, da ostane uz principe svog porijekla, naroda, svojeg oca Ahmeta. Na kraju je kao i mnogi Pribojci potražio novi svijet koji mu daje slobodu da bude ono što je naslijedio od svog oca Ahmeta, krajišnika Bihaćkog, da slobodno misli.

Srna

Doselili iz okoline Čajniča. Nije ih teško opisati jer njihova tišina, osmjeh, su dolazile sa onu stranu Priboja, preko Lima nešto malo niz Lim od majdana kamena, Fadil je moja generacija i školski drug. Njegova sestra Sadžida je nešto starija i znam da je svoj životni put imala u mjestu Srbac kod Banja Luke/Bosanske Gradiške. Lina je ljekar. Sarajevo je zlatnim slovima upisalo u svoje heroje odbrane grada Enisa Srnu, Zlatnog ljiljana, heroja koji je pionir organizovanja otpora od agresije na Bosnu i Sarajevo 1992./95. godina.

Sukić

Na prvu asocijacija je Aljo. Alija-Aljo Sukić sa svojim drugom, prijateljem Mirom Stojićem je kreator marketinga i propagande FAP-a. Zato su ostali kao ikone Pribojske čaršije koju su činili: Omer, Ljupko, Aljo, Miro, Fikro, Mijo, Aco Kostić, a često su imali pojačanje u Bočici i Ismetu Bećiroviću.

Penezić

Poznata stara familija koju karakteriše poštenje i dostojanstvo. U temeljima Priboja ostaje doprinos Branka koji je kao generalni direktor FAP-a. Slobodan je bio visokopozicioniran u državnim organima Srbije i Jugoslavije. Njihov otac je utemeljitelj modernog ugostiteljstva u Priboju.

Trle

Dolaze iz legendarnog i hrabrog Zaostra, sela koje je Priboju dalo mnogo svojih pregalaca bez obzira što je u onom Drugom ratu bilo desetkovano od strane četničkih falangi. Mustafa iz Hotela Bić, pregalac kod našeg Osmana (Koldžića) je oličenje radinosti, neumornosti i susretljivosti za svakog insana iz Priboja.

Bukvić

Stara pravoslavna porodica, Mažići. Priboj spominjati a nespomenuti Miju Bukvića i njegove sestre nije moguće. Od tih gordih i obrazovanih Pribojskih intelektualaca desetine generacija iz osnovne škole i srednjih škola su izašli na selamet. Ne može se o Bukvićima pisati a ne spomenuti Gojka. Direktor zemljoradničke zadruge u Sastavcima, Priboju koji je ustrojio razvoj ovih privrednih subjekata.

Šukić

Doseliše iz Nikšića u zla vremena Crne Gore. Sa njima je uvijek okolina bila na ivici “incidenta”. Danas sa njihovim potomcima vidiš koliko su imali skrivene ljudske topline. Bili su smješteni u sokaku između kuća Međuselca, Mehinagiće, Hasanagića. Sjećaju se svi posjetioci objekata “Mažestika”, “Bić”-a Hilmije konobara. Znam samo da sa Ismetom-Iskom, mojim školskim iz osnovne, danas uživam sjećajući se ljepote prošlosti.

Dojčinović

Familija porijeklom iz Istočne Bosne. Na sam pomen ove familije sve je svedeno na moju učiteljicu Nadu (djevojačko Korać iz Užica), čika Milojicu njenog supruga i sinove Miloša-Miška i Duška-Dulka. Pa od moje učiteljice Nade sam naučio prva slova, pisanje, pored kućnog odgoja i njeno profilisanje nas osnovaca, urednosti, pristojnosti, čistoći, i naravno znanju. Njena je zaslužnost što me naučila da budem odlikaš, petičar. Odgojila mnoge generacije Pribojskih momaka i djevojaka. Svi smo zahvalni i rado se sjećamo naše učiteljice Nade.

Memišević

One koje pamtim su bili ponizni a gordi. Živo ih nije mazio, ali su opstajali. Koji su im bili blizu znali su da mogu na njih računati. A oni su bili u vrhu Mušanbegovog sokaka i svaki dan sam imao priliku ih sretati. I pamtim i adža Igbala, i Mešu i Fadila, Igbala, ... Mlađe generacije su bili nosioci sportskih aktivnosti Priboja, redovni učesnici Sandžački igara. Pamte se kao neutišani, kad su drugi spuštali glavu oni su među prvima svoju glavu dizali za ostale.

Otašević

Familija iz područja Banje/Kratova. Moj školski drug iz tehnike Miroljub je samo na izgled miran povučen, tih, skroman. A ustvari iz njega udara neka čudna energija logike, ideja i ljudske prisnosti. Da li je to došlo iz područja Valjeva odakle je Ljubo Otašević čuveni inženjer FAP-a a još čuveniji insan koji je bio naš Pribojac. Možda zato što mu je moja rodica Sabiha Hasanagić, bila supruga. Ne znam. Ali sam vidio, saznao koja je ljudska veličina u Sarajevu gdje sam često bio u njegovom društvu. Tu ljudsku karakternu rutinu su naslijedila i njegova djeca, Denisa i Denis.

Pavlović

Familija koje je bilo u Priboju, čaršiji, Koloniji. Mnoge pamtim, po dobrom. Na mene je "najači" utisak ostavio Osifor. Bio je moj profesor istorije u novoj zgradi Osnovne škole "Branko Radičević". Profesorski fajter u kojem je bilo sadržano puno toga; pedagog, stariji brat - oštar u konverzaciji kad nije bilo nešto po njegovom ukusu, neposredan kada je trebalo dijeliti komplimente i pohvale. Bio je preteća drugačijih odnosa nastavnik-učenik.

Kulašević

Na mjestu gdje se Mušanbegov sokak podiže na veći nagib nalazila se kuća Ferze Kulaševića, obućara i njegove supruge Zalihe. Sa njima je živjela i ikona Priboja Malkuša.

Saković

Čestiti ljudi iz Munikola Zabrnjica i Čitluka / Kolonija.

Popović

Familija iz Bučja. Ja pamtim ljekara, hirurga po profesiji koji je specijalizaciju radio u Banja Luci. Pribojci pamte Vidoja koji je bio donator za izgradnju džamije u Zabrnjici. Milić bio načelnik opštine Priboj u nevrijeme, vrijemne 1992. godine.

Softić

Kada u gradu neko ima ulicu sa svojim imenom, Rasim Softić, ne treba pričati, pisati. To je dovoljno za tople uzdisaje, mladog revolucionara „onog" rata. Tom ulicom se naziva Mušambegov sokak. Mnogi Pribojci su prošli škole i obuke izvidžaća kroz Izviđački odred (Skauti) "Rasim Softić", '50-'60 tih godina 20-tog vijeka.

Alić

Iz Krajčinovića. Meni je familija ostala u sjećanju po Husu, tihog i nenametljivog insana sa ogromnom energijom. Alić Husein Huso - Sojka neprevaziđeni centarhalf kojeg sam gledao kao dječaćić na igralištu pored starog samačkoh hotela, odmah sa mosta lijevo, uz Lim. Početak '60 tih 20 vijeka. Sjećam se da je radio u FAP-u u alatnici.

Kadrišić

Nije ih bilo puno u gradu. Znam ih kao dobrodušne i nenametljive. Svima su bili dragi, Šefket berber i kod njega sam se stalno šišao kao dječak. Poslije sam bio kod Mustafe Topalovića pa kod Meska i Kalje Ahmetagića. U Mušanbegovom sokaku je bio Ismet i njegov sin Mersad nešto mlađi od mene ali dovoljno star da drugujem sa njim.

Pašalić

Nema zaborava, pamtim ih kao ljude u pokretu. Stalno su žurili. Valjda da se što više nažive. Svi su bili dobri, prijazni, ljubopitljivi, ama baš svi. I nije bilo dana kada se nismo sretali, znači da su bili familija Mušanbegovog sokaka. Bahra, Sadija, Ismet...su bili pravi ljudi, za braću. Svi Pribojci ih pamte po svom doprinosu u KUD FAP kao redovne i vrhunske igrače narodnih igara. A kroz mahalu Džidića se moglo doći do druge kuće dobrih Pašalića, Saliha i njegovih sinova Zejnila i Hamka.

Vuković

Od Krajčinovića, dobri ljudi. Radioni, marljivi i vrlo skloni obrazovanju. Znao sam Dragana, moja generacija studenata iz Sarajeva, prijatelj, drug i dugo vremena poznanstva. A nezaboravna je prodavnica "gvožđara" gdje je radio čika Vuković. Čuo sam za braću, Tadiju i Blagoja koji su upamćeni po svom radu i doprinosu u za sve koji su odlazili u penziju i koji su bili bliski prosveti i obrazovanju.

Pejović

Ove koje ja znam su od Prijepolja, Babine. Školovanje i život u Priboju su bili prilika da se zbližim i drugujem sa svojim Božidarom u Tehnici a zatim na fakultetu u Sarajevu. Dugo vremena zajedno dijelili studentsku sobu, hranu i radosti. Dovoljno da se kaže o dobom insanu čiji brat Anto je bio milina od čovjeka.

Uštović

Činili su osvježenje šarenolikosti Pribojskog ljudskog ćilima. Bila je jedna kuća ali za pamćenje u njihovoj glasnoj blagosti. Hadžo nas je sviju „provozao" jer je vozio prvi gradski autobus. Znao je „potegnuti" ali je bio oličenje skrušenosti i ibadeta kada se približavao Ramazan. Ramazan je provodio u ibadetu posta i Mukabela. Na njega je po tom bio u potpunosti sin Muharem koji je još u tehničkoj školi 60-tih bio predan vjeri i njenom praktikovanju. Drugi sin Hamko je bio enciklopedija znanja napamet svih registracija vozila, koje su marke i ko su vlasnici.

Tešić

Jedna od starijih pravoslavnih porodica u Priboju. I ako nisam nikoga poznavao važno je napomenuti da su obitovali u Priboju.

Fazlić

Pregaoci koji su život pretvarali u zadovoljstvo. Radni a potomci školovani i vrijedni poštovanja. Adžo Džemo je kao opštinski činovnik svakom pomagao, ali nenametljivo i bez procedura, kojeg su svi muški insani Priboja poznavali. Radio u vojnom odsjeku i svakome "uzimao" mjeru u njegovim željama. Znao je po porijeklu kome koji "rod" vojske treba za nadogradnju života i mnogima je u tome pomogao. Njegova djeca su nastavila po njegovoj dobroti drugim u potrebi. Takva su i njegova djeca sa kojima sam ja i moje sestre imali rodbinski odnos Raza, Veska, Eza-Ezedin.

Beganović

Neimari, srdačni, puni dobrote za druge a što ostane za njih zadovoljni. Pored mnogih dobrih ljudi ostaće zapamćen Smajo, poštovani, požrtvovani insan čiji doprinos izgradnji džamije Hasanage je nemjerljiv. Ali je nezaobilazan Dedo Mehović, uvaženi i ugledni odbornik, veliki majstor neimar FAP-a, predsjednik Radničkog savjeta - najistureniji predstavnik radničke klase. Njegov sin Mamko sportista kreator razvoja karate vještine u Priboju.

Stojović

Pribojska familija pravoslavaca. Porijeklom iz Crne Gore, Bar. Ilija Stojović dolazi u Priboj kao poreski činovnik. Obrazovani, značajnu ulogu imali u Priboju, uglavnom u sistemu privrede i obrazovanja. Sveto u FAP-u kadrovik i jedan od onih koji su mene odvojili od Priboja. Poslije završenog mašinskog fakulteta kod potpisivanja ugovora sam pitao za stan. On je jednostavno odgovorio "Ti si Pribojac, imaš kuću, nemaš pravo na stan." Znajući da su već mnogi Pribojci dobili stanove odmah po završetku školovanja. Odbio sam potpisati i nakon desetak dana nalazim posao u Banja Luci u firmi "Rudi Čajavec". Desilo se da me odveo iz Priboja ali nikada nije Priboj odveo od mene. I danas. Drugi Stojevići imaju kod mene mnogo drugačije i ljepše uspomene, Vera, Dušica, Boško, Mirko.

Mehović

Prave merhametlije. Tihi, neprimjetni odani porodici i pomalo zatvoreni. Možda zato što ih život nije mazio. Tako sam upoznao i mog dobrog Mehmeda u Sarajevu. Često smo se družili uz kahvu i onako, o svakoj temi znali pričati, poslovnoj, političkoj, porodičnoj, školskoj. Upravo slobodno o svemu.

Bekonja

Iz Penezića/Zabrnjica, a Pribojci znaju i cijene Uroša koji je radio u Upravi prihoda opštine.

Slatina

Kakva opstojnost, istrajnost, strpljivost. Mnogi su od njih mogli samo učiti. Ja sam poznavao Jusufa fudbalerčinu neizmjernog dobričinu a znam da i njegove druge Slatine ne mogu biti drugačiji. Takav je bio i Mujo u Sarajevu, profesor na Sarajevskom univerzitetu koji je mnoge studente upućivao u tajne pedagogije, metodike i didadike. Šta reći za dr. Enesa koji je prvi doktor medicinskih nauka iz Hitne pomići u Bosni, iz čijeg će udžbenika mnogi učiti. Juso koji je u onom Drugom ratu svojom hrabrošću spasio mnoge muslimane četničkih falangi. Mnogi, mnogi su ostavili svoje tragove dobrote u Priboju i širom naše regije Bosne, Srbije, ... Eto takve su moje Slatine iz Priboja.

Hodović

Malo svoji, ali dragi, različiti među sobom i svak može naći za sebe odgovarajućeg dobrog Hodovića. Bilo ih je mnogo. 1943. ih desetkovala. Oni koji su preživjeli učiniše da se ponovo zna za njih. Kao i sve familije iz područja Zašćenja. Pamtim adža Avda i njegove sinove i mogu slobodno reći neću žaliti što sam poznavao Hilma, Bahra. Tu je i nezaobilazni Senad koji svojim pregalaštvom u Sarajevu ima svoje ime i put.

Stikić

Iz sela Štrpci. Znao sam Branka i suprugu mu Tonku (Malić). Njihova kćerka Brankica novinarka "Pribojske novine" i "Radio Priboj". Pribojci, to je meni dovoljno. Uvijek prijazni i sa osmjehom prilazili svojoj okolini. Branka smo svi znali iz auto servisa. Za mene najznačajniji Milisav moj školski iz Tehnike. Bravo.

Halilagić

Nisam mnogo poznavao ove dobre ljude. Nisam imao priliku. Danas su oni jedni od malobrojnih Pribojaca koji pisanom riječju dokumentuju život, istoriju Priboj. Džemailovi dokumenti svjedoče pisanjem o Priboju i njegovom životu, i što je najvažnije Bošnjacima pokazuju gdje su griješili u odabiru puteva i ljudi.

Klajić

Došli iz Bosanske Dubice. Ono što ih je bilo u Priboju je isto kao da su bile stotinu. Svaki član je baš tako vrijedio kao mnogi drugi. Bili su zasebni i volili su druge. Bili smo preko njihovog dajidže Rasima Hasanagića vrlo biski i svojatali se. Život smo provodili i družili se kao braća, Eso, Muharem, Beća, Edib.

Hajdarević

Dobrice koje su neprimjetne, a tako topli i dragi i kao komšije i kao prijatelji. Bili su u Mušanbegovom sokaku i adžo Salko je uvijek hodao polahko sa rukama na leđima i kada je blizu moje avlije, samo blago pomjeri glavu u stranu i tiho; „Merhaba, kako ste komšije". Moja generacija je bio Šerif, zvali smo ga Condo. Što kako ne znam. Bio je momčina. I drugi Hajdarevići su obilježili život u Priboju, Juso u SDK radio u platnom prometu, Ferid u FAP-u, ... Mnogo je dobrih Hajdarevića širom dunjaluka, Bosne, …. *Pribojci ne smiju zaboraviti ličnost uglednog privrednika Uzeira-Miška Hajdarevića, nekada generalni direktora željezare Zenica, giganta željezne industrije Jugoslavije.* Međurječje, Milješ, je izrodilo svojom pitominom svoje ljude, uprkos golgoti od četničke kame 1943. godine. ◆

(Nastavit će se)

(izvod iz dolazeće knjige o Priboju n/L ***„Odgovor pravi")***

ROŽAJSKI STUB DUHOVNOSTI- EF. RAMIZ LUBODER

■ **Piše: Božidar PROROČIĆ, književnik i publicista**

Moja vezanost za grad Rožaje je posebna, prožeta dubljim osjećajem pripadnosti i duhovne povezanosti. Tamo su moja braća, prijatelji, dragi ljudi – insani sa kojima sam podijelio mnoge uspjehe, radosti, ali i one tihe trenutke koje život često donosi. Svaki put kada kročim u Rožaje, osjećam se kao da se vraćam svom drugome domu nakon grada Cetinja u kom sam rođen i odrastao. Grad koji nosi posebnu energiju, toplinu i srdačnost ljudi koji u njemu žive. Ti susreti sa prijateljima i jednostavni trenuci uz baška kavu, pretvaraju se u duboke razgovore o životu, kulturi, književnosti, prijateljstvu i budućnosti. U tim razgovorima, kao da se osjeća da smo svi povezani nevidljivim nitima zajedničkih sjećanja i zajedničkih snova. U Rožajama, svaki osmijeh, svaka riječ, ima svoju težinu i značaj i to je ono što ovaj grad čini posebnim za mene.

Moje prijateljstvo sa braćom Luboder, Hajrizom i Ramizom, nastalo je još dok sam pisao svoje prve tekstove za portal "Avlija" iz Rožaja. Iz tog prijateljstva rodila se dublja veza, zasnovana na međusobnom poštovanju, povjerenju i zajedničkom razumijevanju. Efendija Ramiz Luboder, čestiti imam, nije samo vjerski lider, već i duhovni stub zajednice. On svojim djelima i riječima predstavlja ponos Rožajama, Mešihatu Islamske zajednice u Crnoj Gori, ali i šire. Njegova posvećenost vjeri, pravdi i miru služi kao svjetionik svim ljudima dobre volje a njegova mudrost i smirenost donose duhovnu snagu onima koji traže utjehu i nadu. Ovaj čestiti efendija je simbol svega onoga što Rožaje predstavlja – grad duhovnosti, bratstva i zajedništva. Kroz njega i njegov rad, vidi se ljepota i snaga zajednice koja čuva svoje vrijednosti, tradiciju i vjeru. U njemu prepoznajem ono što je najplemenitije u čovjeku – sposobnost da vodi da nadahnjuje i da svojim primjerom pokazuje put drugima. Rožaje nije samo karavanski grad kojim se prolazilo već je mjesto đe se duša odmara, đe se srce otvara i đe se svaki trenutak pretvara u trajno sjećanje. Taj osjećaj me uvijek vraća tamo, među ljude koji su mi postali porodica i među kojima nalazim svoj intelektualni mir.

Ef. Ramiz Luboder

Put vjernika i duhovnika nikada nije jednostavan; to je staza ispunjena iskušenjima, izazovima, ali i nebrojenim prilikama za duhovni rast i prosvjetljenje. Samo najjači, oni koji posjeduju nepokolebljivu vjeru i snažan um, ostaju postojani na tom putu, pronalazeći snagu u svakoj prepreci i vjerujući u božansku mudrost koja ih vodi. Ramiz Luboder je jedan od takvih ljudi, primjer osobe čiji je život posvećen vjeri i služenju zajednici.

Ramiz Luboder, rođen je 1981. godine u Rožajama, Ramiz potiče iz porodice u kojoj su se od ranih dana njegovale vrline vjere, poštenja i obrazovanja. Njegov otac Hakija i majka Mahija pružili su mu temelje koji su ga usmjerili na put duhovnosti i služenja. Već u djetinjstvu pokazivao je izuzetnu posvećenost učenju i vjeri, što ga je vodilo kroz osnovnu školu u rodnim Rožajama, đe je postavio prve korake ka svom budućem pozivu. Nastavio je obrazovanje u srednjoj islamskoj školi u Novom Pazaru, đe je dodatno učvrstio svoja znanja i uvjerenja. Tamo je razvijao svoje vjerske i intelektualne kapacitete, pripremajući se za dalji put koji će ga odvesti u svijet, ali ga istovremeno zadržati čvrsto vezanog za svoje korijene.

Godine 2005., Ramiz je stekao zvanje profesora islamskih nauka na prestižnom libanskom Univerzitetu ''Džinan'' u Tripoliju. Ova institucija, poznata po svojoj tradiciji i dubokom uvažavanju islamske misli, bila je pravo mjesto za jednog mladog učenjaka poput Ramiza. Njegovo obrazovanje u Libanu nije bilo samo intelektualno putovanje, već i

duhovno, đe je kroz susret sa različitim učenjima i tradicijama produbio svoje razumijevanje islama i njegove univerzalne poruke. Kroz sve ove faze svog života, Ramiz Luboder ostao je vjeran svojim principima, nastavljajući da gradi mostove između svoje zajednice i šireg svijeta. Njegov put je primjer kako se kroz posvećenost vjeri i obrazovanju može postići duboka harmonija između tradicije i modernosti, između duhovnog i svjetovnog, čineći ga izuzetnim duhovnim vođom i uzorom za sve generacije.

Ramiz Luboder, predan svom pozivu i vjeri, ne samo da služi kao imam, hatib i mu'allim u džamiji ''Bandžovo brdo'' u Rožajama, već je i vanredni profesor arapskog jezika i sekretar u medresi "Mehmed Fatih" – odjeljenje u Rožajama. Njegova uloga u zajednici daleko nadmašuje samo obavljanje vjerskih obreda; on je stub duhovnosti, uzor i vodič za mnoge, neumorno radeći na obrazovanju i širenju islamske misli. Kao osnivač i član redakcije časopisa za kulturu, književnost i društvene teme "Avlija'', Ramiz doprinosi intelektualnom i kulturnom životu Rožaja, promovišući vrijednosti dijaloga i razumijevanja. Njegovo angažovanje na nekoliko konferencija i seminara širom Balkana, ali i u zemljama poput Libana, Kuvajta i Saudijske Arabije, svjedoči o njegovoj posvećenosti učenju i razmjeni ideja, čime doprinosi jačanju međureligijskog i međukulturnog dijaloga.

Posebno značajan dio njegovog rada je u obrazovanju novih generacija kroz priređivanje udžbenika poput "Mali ilmihal na bosanskom jeziku'' (1. i 2. dio) i "Elif sufara na bosanskom jeziku''. Ovi udžbenici nisu samo sredstva za prenošenje znanja, već su i mostovi između jezika, kulture i vjere, pomažući mladima da razumiju i žive svoju vjeru na dubljem nivou. Uz sav svoj akademski i duhovni rad, Ramiz Luboder posvećen je i humanitarnom radu, volontirajući u nekoliko humanitarnih fondacija u Crnoj Gori. Njegovo srce, ispunjeno vjerom i ljubavlju prema drugima, vodi ga ka pomaganju najugroženijima, posebno kroz njegovu ulogu predstavnika Centra za međukulturno razumijevanje "Horizonti'' pri Mešihatu Islamske zajednice u Crnoj Gori, đe radi na pomoći jetimima za sjeverni dio Crne Gore.

Njegova misija odražava se u riječima iz svete knjige Kur'ana: "A oni koji vjeruju i čine dobra djela – oni su, zbilja, najbolja stvorenja." Ramiz Luboder je svjestan da svaki mali čin dobrote ima svoju težinu i vrijednost i kroz svoje djelo neumorno širi svjetlost vjere, obrazovanja i humanosti. Njegov rad nije samo služba ljudima, već i potvrda njegove duboke duhovne povezanosti sa Uzvišenim, koja se manifestuje kroz svaki njegov korak, riječ i djelo.

U našoj malenoj, ali ponosnoj Crnoj Gori, časni pojedinci poput efendije Ramiza Lubodera predstavljaju dragocjeni biser naše zajednice. Njegova intelektualna snaga, protkana dubokom vjerom i smirenom mudrošću ne samo da obogaćuje društvo, već gradi mostove između ljudi, kultura i generacija. Ti mostovi, iako nekada izgrađeni kroz teškoće i strpljenje, postaju trajni simboli povezanosti i razumijevanja, koji traju decenijama a možda i cijeli život. Ramiz Luboder je upravo takav čovjek – vjernik čija je plemenita misija u rodnom gradu Rožajama ispunjena tihom postojanošću, smirenošću i nepokolebljivom vjerom. Njegova prisutnost odiše snagom duha i mudrosti, a njegovo služenje zajednici nadilazi svakodnevne obaveze. On je stub duhovnosti i izvor inspiracije, ne samo za one koji ga prate u vjeri, već i za sve koji ga poznaju.

Kad god se sretnemo, u tim trenucima, koliko god kratkim, uvijek razmijenimo naše misli, promišljanja i poglede na svijet. Ti razgovori, ma koliko jednostavni bili, obiluju dubokim smislom i duhovnom dimenzijom. Kroz njih se otkriva istinska veličina njegovog karaktera, onaj mir koji nosi u sebi i snaga koja proizlazi iz njegove posvećenosti dobru, vjeri i ljudima. Efendija Ramiz Luboder nije samo vjernik i intelektualac; on je most koji spaja ljude, ideje i srca. Njegova misija u Rožajama, ali i šire, odjekuje kao tihi, ali postojan glas koji podsjeća na značaj svakog dobrog djela, na važnost zajedništva i na neprocjenjivu vrijednost ljudske dobrote. Ramiz Luboder je, bez sumnje, jedan od tih najboljih, svijetli primjer vjernika i čovjeka koji, kroz svoja djela, čini svijet boljim mjestom.

Na kraju ovog eseja, zapisah svoje misli i duboko uvjerenje: Za mene je efendija Ramiz Luboder svjetionik mudrosti i tihe postojanosti, osoba koja svojom prisutnošću i djelima unosi mir i nadu u svijet oko sebe. Njegov um i srce skladno spajaju tradiciju i savremenost. On je oličenje skromnosti, ali i snage, čovjek koji svojim postojanjem potvrđuje da je moguće živjeti u skladu sa visokim moralnim principima, bez odricanja od modernih izazova. Uvijek otvoren za dijalog, ali čvrst i nepokolebljiv u svojim uvjerenjima, efendija Ramiz Luboder predstavlja mudrost koja nije samo naučena, već proživljena i duboko usađena. Njegova snaga leži u smirenosti, kao rijeka koja mirno teče, ali u sebi nosi snagu da oblikuje krajolik. Njegova veličina se ogleda u jednostavnosti – on nije čovjek koji se hvali riječima, već onaj koji djelima svjedoči ono što mnogi samo riječima propovijedaju. Efendija Ramiz Luboder je primjer kako se kroz vjeru, posvećenost i ljubav prema zajednici može istinski živjeti u skladu sa najplemenitijim vrijednostima. On je učitelj, vođa i prijatelj, čija svaka riječ i djelo ostavljaju trag na srcima onih koji ga poznaju. ◆

OMLADINSKA RADNA AKCIJA NOVI PAZAR RIBARIĆE 2024

NOSTALGIJA, RAD I SMIJEH

I ove godine Novi Pazar bio je mjesto gde se dešavalo nešto što je nekad bila masovna pojava, a sada je, na ovaj način, njeguje samo Novi Pazar. Omladinska radna akcija od 20. do 27. jula bila je prava manifestacija zajedništva i solidarnosti, okupljajući brigadire iz gotovo svih krajeva bivše Jugoslavije. Po nazivu "omladinska" okupila je omladince različitih uzrasta – nekadašnje omladince, akcijaše iz drugog vremena i sadašnje mlade generacije.

ORA NOVI PAZAR RIBARIĆE 2024

U atmosferi ispunjenoj nostalgijom, radom i smijehom, učesnici su ponovo oživjeli duh nekih prošlih vremena, kada su akcije ovakvog tipa bile simbol prijateljstva i međusobne pomoći. Ovi mladi ljudi, bez obzira na svoje različite životne priče, zemlje iz kojih dolaze ili generacijske razlike, pokazali su kako se može prevazići sve što nas razdvaja kada nas veže zajednička vizija i ljubav prema radu za opšte dobro. Zajedno su radili, smijali se, i razmjenjivali iskustva, stvarajući uspomene koje će nositi sa sobom gde god da odu. Nije bilo važno ko je odakle, niti je bilo važno kako se ko zove ili koji se jezik govori. Svi su bili jedno, povezani željom da unaprijede zajednicu i ostave pozitivan trag.

■ **Tekst i foto: Senad Senko ŽUPLJANIN**
Komandant za informisanje

U naselju "Laki i Bane" smještenom u osnovnoj školi "Stefan Nemanja" ali u gradu nadaleko popularnija kao OŠ "28.novembar" okupili su se brigadiri iz Makedonije (Kumanova, Velesa, Skoplja, Gostivara); brigadu iz Bosne i Hercegovine činili su volonteri Breze i Gradačca, a u zajedničkoj brigadi veterana bili su nekadašnji akcijaši iz Srbije (Pazarci i ljudi iz brojnih gradova širom Srbije), Hrvatske, Slovenije. Omladinci iz Novog Pazara činili su ORB "Rifat Škrijelj Laki" na čijem čelu je bio Oktaj Kicara. Među ukupno oko sto pedeset učesnika bilo je četvoro mladih iz Turske, koji korijene imaju na ovim prostorima.

Rad na uređenju Pazarske plaže bio je samo simboličan okvir za mnogo dublje i važnije poruke: da su prijateljstvo, solidarnost i zajedništvo univerzalne vrijednosti koje ne poznaju granice. Ova akcija pokazala je da je moguće obnoviti ne samo plažu, već i mostove prijateljstva i razumijevanja među narodima. Ali, rezultat tog rada nije bio samo simboličan – upoređenjem izgleda dijela obale na jezeru Gazivode prije 2019. godine

kada je prvi put organizovana radna akcija i nakon višegodišnjih, a posebno ovogodišnjih radova, slika govori više od hiljada riječi.

Preko 1000 m³ šljunka (a bilo je i 500 m³ ozbiljnog kamenja) planiranih za raspoređivanje po plaži i ribolovačkoj stazi, raspoloženi brigadiri razastrli su za četiri umjesto pet dana, pa je petog dana uređivan prilaz tvrđavi na Pazaristu.

Uveče, 20. jula grad Novi Pazar ponovo je vidio brigadire – kolona je prošla do Sebilja, gdje je bilo upriličeno otvaranje. Gradonačelnik Nihat Biševac, nekadašnji omladinski rukovodilac iz Bosne i Hercegovine Nijaz Skenderagić i Husein Memić, ministar omladine i turizma Republike Srbije uputili su prigodne poruke kako akcijašima, tako i građanima Novog Pazar i Srbije, pa je tako akcija otvorena i razigrani i raspjevani akcijaši skrenuli pažnju da se dešava nešto nesvakidašnje.

Prvog dana učesnici ORA Novi Pazar 2024. prije odlaska na trasu, prisustvovali su svečanosti kod obnovljenog spomenika streljanim skojevcima Manju Ćoroviću, Radi Petrović, Ramizu Koca i Mehmedu Alibašiću, kada je otvoren i novo uređen park i dječje igralište, gdje su odali poštu i položili cvijeće na spomenik.

Vrijeme provedeno u Novom Pazaru omogućilo je učesnicima iz drugih mjesta da upoznaju bogatu istoriju ovog kraja: posjetili su Muzej i Tvrđavu u gradu, kao i vrijedne objekte pod zaštitom UNESCO u okolini – Petrovu crkvu, Đurđeve stupove i manastir Sopoćani uz stručnu pratnju i veliko angažovanje Turističke organizacije grada Novog Pazara.

Druženje u samom naselju i gradu učinilo je boravak još ljepšim. Rijad Šabić i Hana Crnovršanin pamtiće ga po iznenađenju koje su im priredili njihovi novi prijatelji – zajednički su proslavili svoj 18. rođendan. Dugi razgovori o različitim temama bili su prilika da se razmjene iskustva o volonterskim aktivnostima u Kumanovu, Velesu, Gostivaru, Gradačcu, Brezi, ali i da se proanalizira da li su pite bolje u Brezi ili u Pazaru. FK "Novi Pazar" dobio je nove navijače – zajednički je gledan susret sa "Spartakom" iz Subotice i pobjeda! Do povečerja, u školskom dvorištu pažnju prolaznika privlačila je pjesma akcijaša.

Nikola Nacev, osamdesetogodišnji hirurg u penziji iz Velesa bio je na meti svih novinarskih ekipa, kao i Arif Sirotanović, sinovac Alije Sirotanovića, rudara Breze, heroja rada u "onom" vremenu koji je kad ga je Tito pitao šta mu treba, tražio veću lopatu. Bosanska brigada je rad na trasi "otvarala" pjesmom "Bosno moja, divna mila", a simpatije Bosanaca osvojio je komandant makedonske brigade Jusuf Jusko Magaš iz Kumanova pa se autobus orio od pozdrava "Za koga – za Juska". Iako niko nije znao riječi pjesme, sve je na noge digla Tuana iz Istanbula kad je na zajedničkom ručku na Pazaristu zapjevala. Ovo su samo neka od imena koja su učesnici poneli u svojim sjećanjima.

Potpisane su i povelje o bratimljenju ORB Bosne i Hercegovine i ORA Novi Pazar, kao i omladinske radne brigade iz Velesa i ORB "Rifat Škrijelj Laki" iz Novog Pazara. Prije zvaničnog zatvaranja,

učesnicima je udarničke značke podijelila Ljiljana Kostić, komandant ORA Novi Pazar 2024, višestruki akcijaš i dugogodišnji volonter.

Kasim Zoranić, idejni tvorac i duša Omladinske radne akcije (ORA) Novi Pazar, bio je ključna figura bez koje ova akcija vjerovatno ne bi postojala. Iako nije uvijek bio u prvom planu, njegov uticaj bio je neizostavan. Zoranić je bio osoba koja je stajala iza scene, pažljivo nadgledajući svaki aspekt organizacije i rada, osiguravajući da sve teče glatko i po planu. Njegova tiha, ali odlučna prisutnost bila je od neprocjenjive vrijednosti.

Dok je Ljilja Kostić, kao komandant akcije, vješto vodila aktivnosti i bila lice projekta, Kasim je bio čovek iz sjenke, koji je brinuo o svim logističkim i organizacionim detaljima. Njegova sposobnost da osigura da sve bude u najboljem redu, često neprimjetna, činila je razliku između uspjeha i potencijalnih problema. Upravo je ta vrsta saradnje i međusobnog povjerenja omogućila da ORA Novi Pazar bude uspješna i zapamćena kao jedna od najupečatljivijih radnih akcija u regionu.

Kasimova posvećenost i rad iz pozadine ostavili su dubok trag među učesnicima i organizatorima, pokazujući da veliki projekti često zavise od onih koji ne traže priznanja, već rade iz srca i sa strašću za dobrobit zajednice.

Važno je spomenuti i neumornu Nejru Škrijelj, koja je nesebično posvetila svaki trenutak svom angažmanu na ORA-i, živeći život brigadira 24 sata dnevno. Njen entuzijazam i energija bili su zarazni, a njen trud neprocjenjiv za uspjeh cjelokupne akcije. Takođe, poseban doprinos dao je Edin Edo Kolašinac, neumorni hroničar, koji je majstorski zabilježio sve važne trenutke i događaje na ORA-i. Njegovo oko za detalje i sposobnost da prenese atmosferu i emocije učinili su da se svaki trenutak sačuva za buduće generacije.

Na kraju ovog teksta svoje mjesto zauzima i naša gošća Dragica Raković članica štaba, izuzetno mirna i staložena osoba koja akcije ima u malom prstu, tiha i smirena ali velikog srca

ORA NOVI PAZAR RIBARIĆE 2024 je gotova ali interesantan detalj da su već uveliko započete pripreme za ORA NOVI PAZAR RIBARIĆE 2025 . ◆

FORUM ŽENA OSNAŽUJE VEZE U NOVOM PAZARU, SJENICI I PRIZRENU

Potpisane saradnje

Forum žena pri Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka širi svoju mrežu i osnažuje vrijednosti sandžačke žene, koja predstavlja temelj svake porodice. U tom duhu, ostvarene su prve suradnje s nevladinim organizacijima iz različitih dijelova Sandžaka, uključujući Novi Pazar i Sjenicu, kao i iz Prizrena na Kosovu.

Naše drage dame nedavno su potpisale sporazum u kabinetu gradonačelnika Novog Pazara, Nihata Biševca, koji je istakao važnost našeg rada. On je pohvalio našu inicijativu kao primjer očuvanja tradicije i kulture Sandžaka, koja se prenosi na našu djecu kao neprocjenjivo nasljeđe.

Tokom boravka u Novom Pazaru i Sjenici, bile smo posebno sretne zbog prilike za umrežavanje i međusobnu podršku s našim ženama iz lokalnih udruženja. Ova iskustva dodatno će osnažiti naše zajedništvo i omogućiti nam da u budućnosti razvijamo još čvršće veze.

■ **Piše: Selma BANDA**

Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka - Forum žena ponosno je potpisalo sporazum o saradnji s **Udruženjem sjeničanki iz Sjenice, Udruženjem Pazarski bazar rukotvorina** iz Novog Pazara, kao i s nevladinom organizacijom iz Prizrena koju vodi naša Sjeničanka, pod nazivom **Equality.** Ovi sporazumi predstavljaju korak naprijed ka jačanju ženskog aktivizma i očuvanju našeg identiteta, čime ćemo nastaviti raditi na unapređenju života svih žena u našoj zajednici. ◆

FORUM ŽENA POKRENUO AKCIJU ZA POMOĆ POPLAVLJENIM PODRUČJIMA

Piše: Selma BANDA

Forum žena, Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, aktivno se uključuje u sve humanitarne akcije. U samo 24 sata, članice Foruma organizovale su akciju sakupljanja novčanih sredstava, odjeće, hrane i higijenskih potrepština za stanovnike Jablanice pogođene poplavama.

U rekordnom roku, sakupljena je značajna suma novca koja je lično dostavljena porodicama koje se suočavaju s teškim danima. Odazvalo se više od 30 članica koje su željele pomoći, a uskoro su se pridružili i prijatelji udruženja, izražavajući želju da doprinose ovoj plemenitoj akciji.

Osim novčanih donacija, pripremljeni su i veliki paketi puni hrane, higijenskih potrepština, dječje odjeće, kao i igračaka za najmlađe. Na taj način, barem na trenutak, olakšali smo život onima koji su pogođeni ovom katastrofom. Svjesni smo da je fizički oporavak moguć, ali da će psihološke posljedice biti dugotrajne. Prizori koje smo zatekli na terenu su zaista potresni; koliko god slike govorile, one ne mogu u potpunosti prenijeti tugu i bol koji smo vidjeli. Kao što narodna poslovica kaže: "Kamen bi zaplakao", a u ovom slučaju, ta izreka doista odražava stvarnost.

Do sada smo posjetili šest porodica, a sedmu planiramo obići u Fojnici čim uvjeti na putu to dopuste. Akcija se nastavlja, a mi radimo na tome da dodatno doprinosimo i pružimo što više pomoći onima kojima je najpotrebnije. Naš cilj je da svakome pružimo barem malo utjehe u ovim teškim vremenima. ◆

NOVI PAZAR „VAKUF ZNANJA“ AKADEMIKA MUAMERA ZUKORLIĆA

Šta sve sadrži objekat u Barakovcima koji je iza sebe između ostalog ostavio i uvakufio rahm. Muamer ef. Zukorlić.

■ Piše: Dr Šemsudin HADROVIĆ

Vakuf- je riječ arapskog porijekla **“veqafe“** koja pored ostalih značenja ima i ono najznačajnije, (imovina koja se zavještava), trajno dobro koje iza nekog ostaje i koje ima trajnu korist i vrijednost. Ne ulazeći u komparativna značenja termina vakufa i zadužbine, vrijeme njihovog nastanka, obima i univerzalnog značaja jednog i drugog, religijskog značaja i tumačenja istih istaći ćemo u ovom slučaju značaj ovog vakufa, jer se on u svom praktičnom kapacitetu pojavio u vremenu koje je na neki način bilo predodređeno za to.

Naime, posmatrajući stanje i prilike koje se tiču obrazovanja u Novom Pazaru a time i u Sandžaku u vrijeme kada je Muamer Zukorlić radio na obezbjeđivanju ovog vakufa da se zaključiti da je pored nekoliko obrazovnih institucija koje su postojale u Novom Pazaru (Gazi-Isa beg medresa, Državni univerzitet, Internacionalni univerzitet, Osnovne i srednje škole) nedostajala i neka obrazovna institucija koja bi se bavila naučno-istraživačkim radom, koji je tako neophodan građanima Sandžaka, i Bošnjacima generalno.

Svjestan te činjenice i vizije koju je imao u tom smislu Muamer Zukorlić je uložio nevjerovatan napor i sredstva da se tako nešto obezbijedi. Kako i inače u životu rijetko šta biva slučajno, tako se i ovog puta pojavio čovjek koji je shvativši potrebu postojanja jedne ovakve institucije svesrdno i nesebično pod posebno povoljnim uslovima ustupio svoj privredni objekat u Barakovcima koji je potom Muamer ef. Zukorlić adaptirao, opremio i namijenio za potrebe BANU (Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti) čiji je prvi predsjednik bio istaknuti Bošnjački intelektualac, akademik Muhamed Filipović. Nakon nekoliko godina kakvog-takvog funkcionisanja objekta u Barakovcima konačno je 29.01.2022. godine na velikoj osnivačkoj skupštini u Novom Pazaru u okviru BANU osnovan IHDAS (Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka). Direktor IHDAS-a akademik Šerbo Rastoder je sa Mešihatom IZ u Srbiji kojeg predstavlja prof. dr Mevlud ef. Dudić te predsjednikom „MUFTI FONDACIJE“ Usamom Zukorlićem dogovorio da objekat ostane kao vakuf IZ, i da se da na trajno korištenje BANU. Ubrzo potom je objekat u Barakovcima dobio naziv **„VAKUF ZNANJA AKADEMIKA MUAMERA ZUKORLIĆA“** te se u te svrhe u zadnje tri godine i koristi.

Impozantne dimenzije objekta, prostorni sadržaji, smisleni raspored prostorija od samog ulaza pa nadalje pokazuju da je vođeno računa o namjeni, koja je tek predstojala. Funkcionalnost objekta povećavaju konforne indovidualne kancelarijske prostorije, bibliotekarski saloni, sale za sastanke, dvije sale sa po 150 mjesta, te 6 konfornih apartmana. Pored toga upečatljiv je i posebno zanimljiv otvoreni atrijum kojeg okužuju pomenuti objekti kao i drugi prateći sadržaji kao što je kuhinja i osrednja prostorija za ručavanje sa oko 25 mjesta. Impresivna ulazna kapija svojim dimenzijama ostavlja poseban utisak na posjetioce.

Nažalost, sve ovo nije na adekvatan način još uvijek stavljeno u funkciju, a moglo bi poslužiti za mnoge namjene (Lokalna TV, dječji vrtić, povremeni smješaj i boravak učesnika naučno-stručnih skupova, likovna kolonija, komercijalni poslovni prostori i sl.).

Za očekivati je da će u narednom periodu ovaj impresivni vakuf- objekat dobiti svoju pravu ulogu i opravdati napore i očekivanja rahmetli Muamera Zukorlića, ostavioca ove nadasve jedinstvene zadužbine. ◆

ZAMO DUČIĆ, ZLATNI LJILJAN

30 godina legende

Udruženje "Zavičajno društvo Plavljana i Gusinjana" Sarajevo i Udruženje "101. Brigada" Sarajevo su, svako na svoj način, ali i u zajedničkim aktivnostima, dali svoj dopinos obilježavanju 30 godina od pogibije majora i zlatnog ljiljana rahmetli Zame Dučića.

Major Armije Republike Bosne i Hercegovine rah. Zamo Dučić bio je na dužnosti komandanta Manevarskog bataljona 101. motorizovane brigade Armije RBiH kada je 24. septembra 1994.godine, na Jasenu kod Vareša, položio svoj mladi život u odbrani domovine od agresije.

Vodio je bitke u odbrani Sarajeva, Igmana, Zvijezde, Čemerske planine, do Crnoriječke visoravni – Vijenca, Poloma i Jasena.

Za njegove podvige posthumno je odlikovan najvišim ratnim priznanjem „Zlatni ljiljan". Nakon rata jedna kasarna je nazvana po njegovom imenu.

"Zavičajno društvo Plavljana i Gusinjana" je prije nekoliko godina započelo projekat sjećanja na našega heroja tako što je u prvoj fazi snimljen dokumentarni film "Legenda o Zami - smrt za život" (2019.god.) autora Avda Huseinovića, a sada u drugoj, finalnoj fazi, objavljuje pjesmu "Legenda o Zami". Tekst pjesme "Legenda o Zami" napisao je i poklonio Sead Zubanović, autor muzike je Avdo Huseinović, aranžman Sanel Džudža, a pjesmu je otpjevala legendarna Hasiba Agić.

Spot za pjesmu uradila je i poklonila produkcija "Pravda" Sarajevo, a za potrebe spota korišteni su fragmeni iz dokumentarnog filma o rahmetli Zami.

Pjesma je premijerno emitovana u utorak, 24.09.2024.godine uživo u jutarnjem programu TVSA, gdje su gosti bili Ejub Svraka sekretar Udruženja "101. Brigada" i Suad Ibrahimagić predsjednik Udruženja "Zavičajno društvo Plavljana i Gusinjana", a dostupna je na zvaničnom Youtube kanalu Zavičajnog društva (https://www.youtube.com/watch?v=D8EPOnMWOxU) i već je do sada doživjela na desetine hiljada pregleda.Vjerujemo, i nadamo se, da će ova pjesma doprijeti do vaših srca i da će sjećanje na našega heroja dugo, dugo trajati.

■ **Piše: Suad IBRAHIMAGIĆ**

Udruženje "101. Brigada" kontinuirano obilježava godišnjicu pogibije svoga saborca, ali od kako je na čelu Udruženja predsjednik Bajro Čomor kompletna manifestacija je podignuta na zavidan nivo i svake godine sve više saboraca i drugih rodoljuba uzima učešće na nekoj od planiranih aktivnosti.

Ove godine obilježavanje je trajalo tri dana. Prvi dan (subota: 21.09.24.g.) organizovan i realizovan 2. po redu Memorijalni turnir u streljaštvu "Zamo Dučić" uz učešće ekipa iz cijele BiH, uz evidentan potencijal za širenje i omasovljenje navedenog takmičenja. Drugi dan (nedelja: 22.09.24.g.) je organizovan odlazak na mjesto pogibije (planina Jasen-Nišićka visoravan) gdje je, uz prisustvo od preko pedeset učesnika, izveden historiski čas, položeno cvijeće i odata počast svim nastradalim u ratnim destvima iz tog perioda. Treći dan (utorak: 24.09.24.g.) u 10:30 sati, u haremu Alipašine džamije na Skenderiji, gdje se i nalazi mezar rah. Zama, položeno je cvijeće i proučena fatiha, te održan prigodan govor, uz prisustvo porodice, velikog broja zvaničnika, saboraca, zavičajaca i drugih koji su, po kišnom vremenu, učinili napor i potrudili se da prisustvuju obilježavanju.

Izuzetno dobra saradnja ova dva Udruženja i u narednom periodu obećava da će ovakve i slične manifestacije biti imperativ za zajedničko djelovanje i aktivnosti, a akcenat je, prije svega, na omasovljenju i upoznavanju mladih generacija sa ovakvim i sličnim primjerima iz herojske i slobodarske borbe za slobodu i nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine. ◆

GENSKA TERAPIJA HEMOFILIJE

Pišu: Hena Đulabić i prof. dr. Kasim Bajrović

Uvod

Hemofilija je bolest koja uzrokuje ozbiljne zdravstvene probleme kod ljudi zbog otežanog zgrušavanja krvi. Krv pravilno ne zgrušava a krvarenje se nastavlja, ponekad tako dugo da može ugroziti život pacijenta. Hemofilija je nasljedna bolest, široko rasprostranjena u cijelom svijetu, na sreću nije tako učestala, na primjer jedno od 16.000 rođene djece, odnosno jedan od 8.000 novorođenih dječaka oboli od hemofilije.

Kod zdravih osoba javljaju se tri osnovne faze tokom zaustavljanja krvarenja. Prvo se krvna žila stisne čime se smanjuje protok krvi zatim se na mjestu ozljede lijepe krvne pločice ili trombociti i stvaraju privremeni ugrušak, tzv. trombocitni čep. Na kraju se pomoću faktora zgrušavanja stvara čvrsti fibrinski ugrušak koji trajno zaustavlja krvarenje. Faktori zgrušavanja su proteini krvi koji su neophodni za formiranje ugruška i stvaranje fibrinske mrežice koja lijepi trombocite međusobno i za stijenku krvne žile i tako nastaje krasta. Ispod kraste počne rasti nova koža kako bi se popravilo oštećenje. Nakon otprilike sedam dana krasta otpadne, a koža se obnovi (Slika 1). Kod osoba sa hemofilijom se dešavaju prve dvije faze, ali ono po čemu se razlikuje od zdravih osoba jeste nesposobnost stvaranja fibrinske mrežice. Bez fibrinske mrežice trombocitni čep puca i krvarenje se nastavlja. Osobe sa hemofilijom ne krvare brže od zdravih osoba, ali krvarenje traje mnogo duže.

Hemofilija se klasificira u tri nivoa: teška hemofilija, umjerena hemofilija i blaga hemofilija. Teška hemofilija podrazumjeva manje od 1% normalne aktivnosti faktora zgrušavanja. Osobe s teškim stepenom hemofilije učestalo krvare, katkad jednom ili dvaput sedmično, često spontano bez podataka o ozljedi. Spontana krvarenja se obično javljaju u zglobovima koji su više aktivni i izloženi stresu. Umjerena hemofilija podrazumjeva 1 do 5% normalne aktivnosti faktora zgrušavanja. Budući da je određena aktivnost faktora zgrušavanja krvi prisutna, krvarenje se kod osoba s umjerenim stupnjem hemofilije javlja nakon ozljede, jednom mjesečno ili rjeđe. Blaga hemofilija znači 5 do 50% normalne aktivnosti faktora zgrušavanja. Kod osoba sa ovim stupnjem hemofilije katkad ne dolazi do krvarenja ni nakon ozljede. Krvarenje se obično događa samo nekoliko puta u godini.

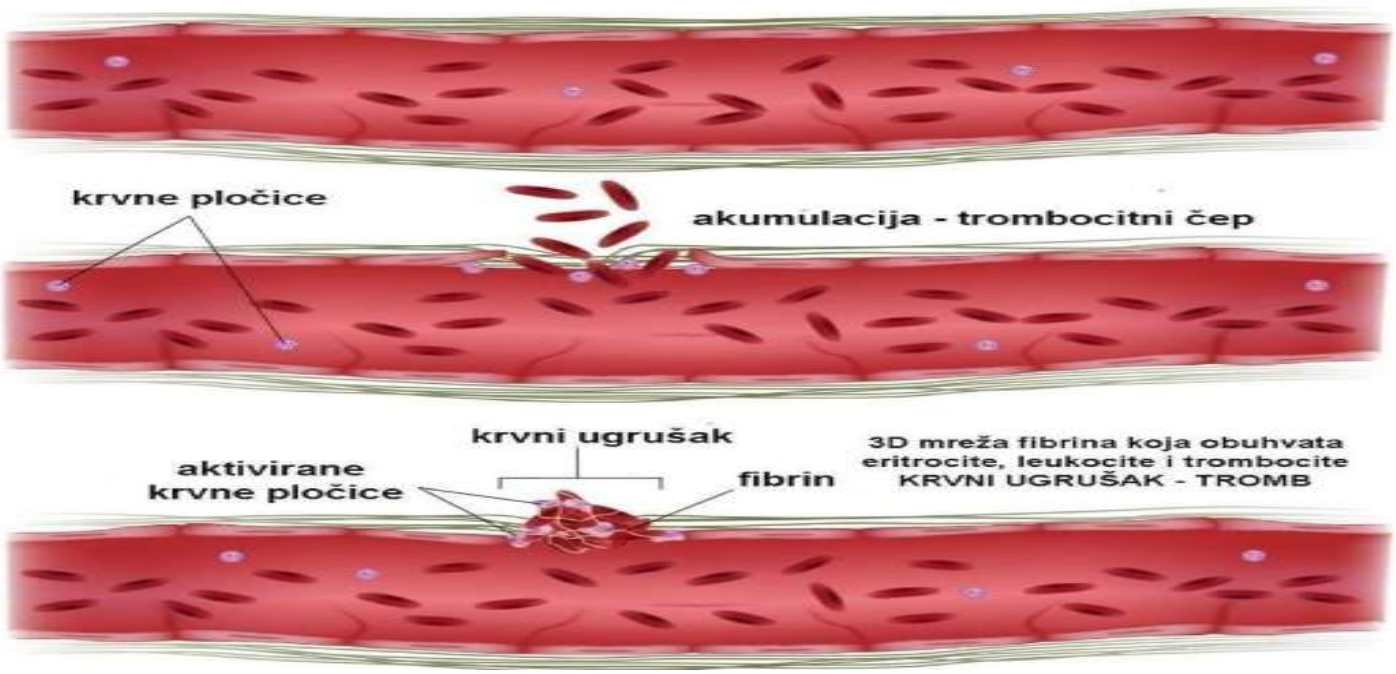

Slika 1. Proces zgrušavanja krvi

Pored toga postoje dva osnovna tipa hemofilija i to: hemofilija tip A i hemofilija tip B. Hemofilija tipa A karakteriše nedostatak faktora VII za koagulaciju krvi koji je neophodan da bi došlo do zgrušavanja krvi. Zbog toga nakon povrede ili operacije dolazi do produženog krvarenja što može biti opasno po život oboljele osobe. Statističke analize pokazuju da je hemofilija A najčešća vrsta X-vezane bolesti, javlja se kod otprilike jedne osobe na 5.000 muškaraca. Žene su obično asimptomatski nosioci jer imaju dva X hromozoma i rijetko mogu razviti hemofiliju.

Hemofilija tip B je nasljedni poremećaj zgrušavanja krvi uzrokovan nedostatkom ili smanjenom aktivnošću faktora zgrušavanja IX (u većini slučajeva je prisutan, ali nije funkcionalan), a očituje se sklonošću krvarenjima. Ovaj faktor koagulacije je glikoprotein ovisan o vitaminu K, a sintetizira se u jetri. Učestalost pojave hemofilije B je jedan na 25.000 do 30.000 muške djece. Nemoguće je klinički razlikovati hemofiliju A od hemofilije B već se razlikuju po biohemijski koagulacijskim testovima.

Gen za hemofiliju se prenosi spolnim hromosom X, što znači da se prenosi sa roditelja na potomke. Kad otac ima hemofiliju a majka je zdrava, niti jedan sin neće imati hemofiliju, a sve kćerke će biti nosioci gena za hemofiliju (iz razloga što od oca kćerke nasljeđuju X hromosom na kojem se nalazi gen za hemofiliju). U slučaju da je majka nositeljica gena za hemofiliju njeni sinovi imaju 50% mogućnosti da će naslijediti ovo oboljenje, a kćerke imaju 50 % mogućnosti da će nositi gen za hemofiliju (Slika 2).

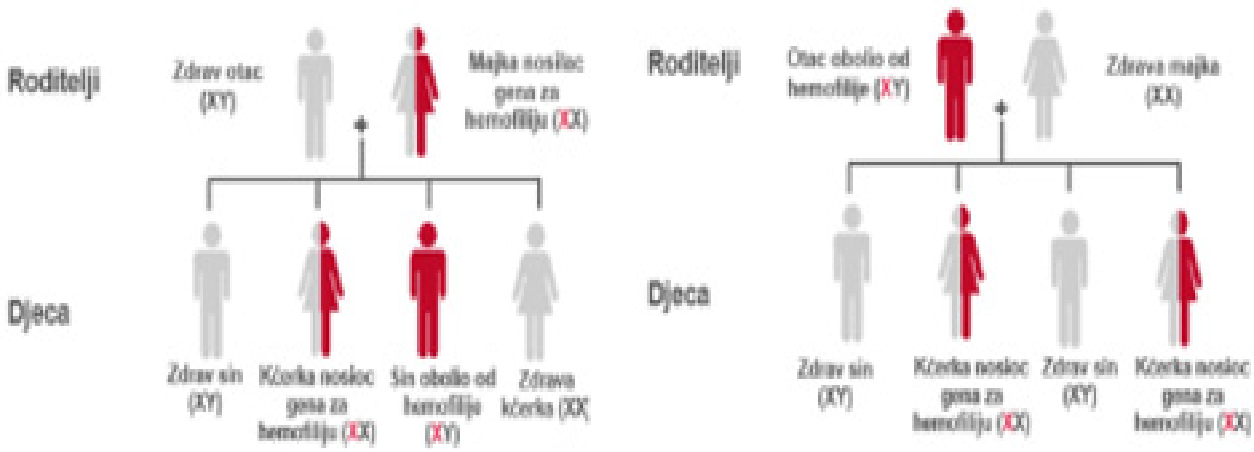

Slika 2. Nasljeđivanje hemofilije

Postoji i stečena hemofilija koja je javlja kod zdravih osoba uslijed stvaranja autoantitijela na faktore koagulacije. Organizam takve osobe uništava faktore kolagulacije jer ih ne prepoznaje kao sopstvene. Stečena hemofilija nastaje i kod muškaraca i žena, a može se javiti u kasnim stadijima trudnoće ili odmah po porodu. Vrlo često se povlači nakon odgovarajućeg medicinskog tretmana.

Genska terapija hemofilije

Cilj genske terapije je ugraditi gen koji je odgovorana za sintezu faktora zgrušavanja krvi koji nedostaje osobama sa hemofilijom. U nekoliko naučnih istraživanja za liječenje hemofilije A i B se vrši transfer neuphodnog gena pomoću adeno-asociranih virusa (AAV). AAV su mali virusi koji inficiraju ljude i neke druge vrste primata. Ovi virusi imaju linearni jednolančani DNK (ssDNA) a bez ovojnice su defektni u procesu replikacije. Dobri rezultati su postignuti kod genske terapije za hemofiliju B ali registrovana i genska terapija za liječenje hemofilije A (Slika 3).

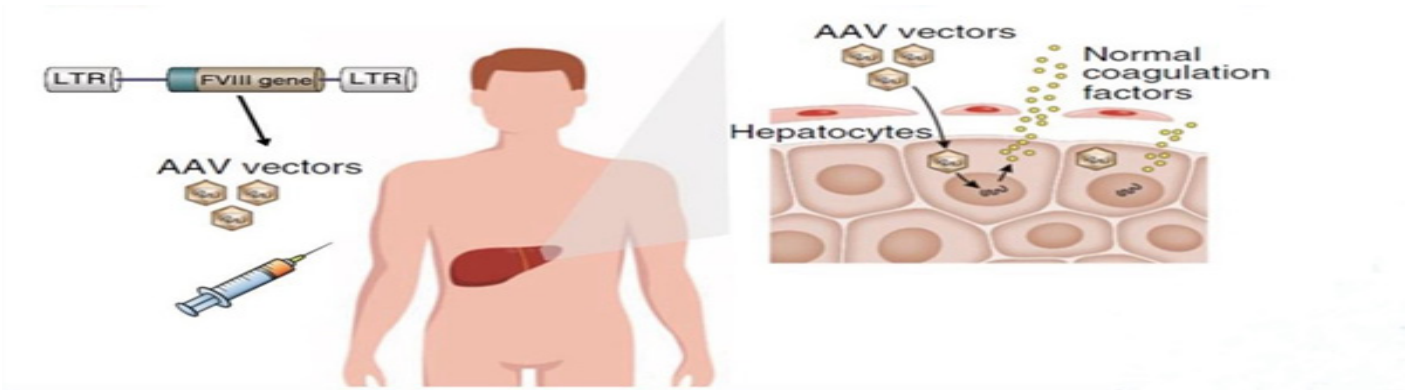

Slika 3. AAV bazirana genska terapija za hemofiliju

Roctavian je genska terapija koja se koristi za liječenje odraslih osoba s teškom hemofilijom A. Koristi modificirani virus za transfer gena odgovornog za faktora VIII u ćelije jetre kako bi omogućio tijelu da samostalno proizvodi faktor zgrušavanja. Ovaj faktor omogućava zgrušavanju krvi i sprječava ili smanjuje pojavu krvarenja. Kod ovakve vrste genske terapije problem je njena cijena iz razloga što su za istraživanja potrebne velike sume novca, tako da je broj pacijenata ograničen. Gen za funkcionalni faktor VIII kreira se u laboratoriji i pakuje u nepatogene AAV vektore, koji se unose u krvotok putem jednokratne intravenske infuzije. Transkripcija genetskog materijala je dizajnirana da se odvija unutar hepatocita u jetri. Funkcionalni geni su dizajnirani da formiraju kružne segmente DNK, nazvane epizomi koji se integrišu u DNK domaćina. Integracija AAV vektorske DNK u genom ćelija jetre može nositi rizik od razvoja hepatocelularnog karcinoma te je neophodno pratiti ovakve pacijente redovnim ultrazvukom jetre i testiranjem alfa-fetoproteina nakon tretmana. Unutar ćelijskog jedra promotor specifičan za jetru daje instrukcije ćelijama da proizvode Faktor VIII (Slika 4).

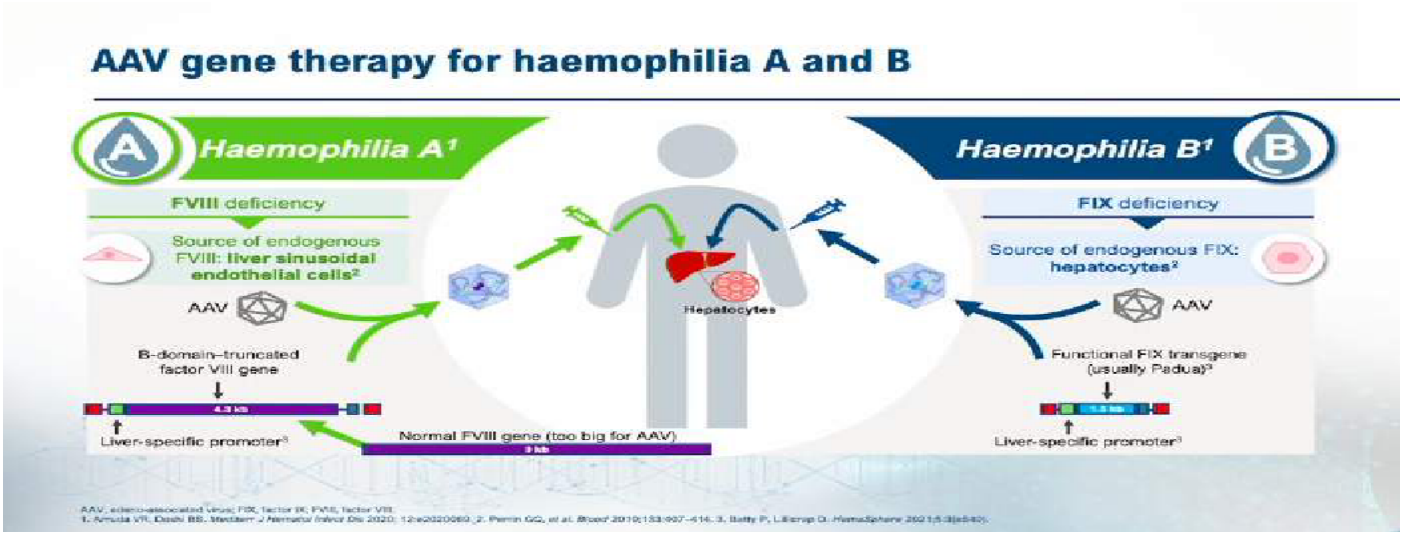

Slika 4. Genska terapija za hemofiliju A i B

Najčešće nuspojave povezane s Roctavianom uključuju blage promjene u funkciji jetre, glavobolju, mučninu, povraćanje, umor, bol u trbuhu i reakcije povezane s infuzijom. Preporučuje se praćenje reakcija povezanih s infuzijom i jetrenih enzima prilikom primjene Roctaviana. U nekim slučajevima primjećeno je da liječenje Roctavianom povećava nivoe aktivnosti FVIII iznad normalnih granica što može povećati rizik od tromboembolije (krvni ugrušci mogu blokirati protok krvi).

Hemgenix koristi AAV vektor koji isporučuje DNK ciljanim ćelijama jetre a ćelije potom repliciraju genetsku informaciju za faktor IX. Hemgenix se primjenjuje kod malog broja pacijenata a najčešće nus pojave koje pacijenti mogu imati su povišenje jetranih enzima, glavobolju i blage reakcije povezane sa infuzijom i simptomi koji su slični gripi.

Zaključak

Genska terapija predstavlja revolucionarni pristup u tretmanu hemofilije, genetskog poremećaja koji uzrokuje ozbiljne probleme zbog otežanog zgrušavanja krvi. Tradicionalni tretmani, poput redovnih infuzija faktora zgrušavanja, donijeli su značajna poboljšanja u kvalitetu života oboljelih, ali nisu uspjeli da pruže trajno rješenje.

Genska terapija nudi potencijal za dugoročno ili trajno ispravljanje genetskog defekta odgovornog za bolest. Naučna istraživanja pružaju ohrabrujuće rezultate, demonstrirajući sposobnost genske terapije da značajno smanji potrebe za dodatnim tretmanima i poboljša hemostatsku funkciju pacijenata sa hemofilijom. Uprkos ovim obećavajućim rezultatima, pred naučnicima stoje izazovi koji uključuju veću efikanost, bolju sigurnost i širu pristupačnost ove terapije.

Literatura

https://www.bio.bg.ac.rs/materijali_korisnika/predavanje-10b-krv.pdf

https://vitality.rs/blogovi/zdravo-starenje/genska-terapija-za-lecenje-hemofilije-a/

https://www.roche.ba/rjesenja/terapijska-podrucja/hematologija/hemofilija ◆

AKTUELNOSTI IZ PLAVA I GUSINJA

DVA VELIKA DOGAĐAJA

■ **Piše: Suad IBRAHIMAGIĆ**

Ne sjećam se ni ja, a ni mnogi od nas, da je plavska i gusinjska ljetnja kulturna i svaka druga aktivnost bila na tako visokom nivou i u tolikom intezitetu kao što je to bilo ovoga ljeta.

Svako na svoj način, a opet, sa nekim svojim osobenostima i karakteristikama i Plav, i Gusinje živjeli su, i po meni, uspješno preživjeli ove vruće ljetnje dane ispunjene dešavanjima i događajima kao nikad do sada.

U mnoštvu kulturnih dešavanja u Plavu posebno zavređuje pažnju manifestacija "Dani borovnice", 24. po redu, koja je trajala od 15. do 31. jula 2024.godine.

U Gusinju je to bilo "Gusinjsko ljeto", održano od 5.jula do 5.avgusta 2024. godine.

O navedenim kulturnim dešavanjima bit će vjerovatno dat poseban osvrt od kompetentnijih učesnika, dok je ovdje glavni akcenat na dva velika događaja koja su se ljetos desila u Plavu i u Gusinju.

Prvi je svečano otvorenje Šehidske džamije u Vojnom selu nadomak Plava, a drugi svečano otvorenje Islamskog kulturnog centra u Gusinju.

U Plavu je, tačnije u Vojnom selu, 27.jula 2024.godine, nakon skoro šesnaest godina (kamen temeljac je položen 6.avgusta 2008.godine), svečano otvorena Šehidska džamija. Ime simbolizira sjećanje na sve bošnjačke, albanske i druge šehide sa ovih naših balkanskih prostora, više od vijeka unazad.

Locirana na veoma lijepom mjestu na obali Plavskog jezera Šehidska džamija je vidljiva sa svih strana plavsko-gusinjske kotline i dominira, zajedno sa džamijom Sultanijom na suprotnom kraju, cijelim pejzažem jezera.

Sagrađena je sredstvima dobrih ljudi, a prije svega naših zavičajaca iz Plava i Gusinja koji žive i rade u Americi, ali i širom dunjaluka, gdje god da ih je sudbina odvela u potrazi za nafakom.

Svečanosti i prigodnom programu otvorenja i proklanjavanja džamije prisustvovao je veliki broj ljudi sa svih strana svijeta, ali i veliki broj zvanica. Iz Sarajeva je organizovano prisustvovalo otvorenju preko pedeset osoba, kojima ni jedanaestočasovno putovanje u jednom pravcu nije bilo teško da ipak budu dio ovog historijskog dana i događaja.

Odbor za izgradnju džamije je nekoliko dana prije otvorenja potpisao ugovor sa IZ u Crnoj Gori o primopredaji vakufa i stavljanju džamije pod okrilje Medžlisa IZ Plav.

Jedna je bitka dobijena, ali sada predstoji ona veća i teža a to je formiranje, rad i funkcionisanje džemata, jer uz sve druge izazove koje nose ova moderna vremena, iseljavanje je jedan od najvećih, od kojih nisu imuni ni ovi naši krajevi, čak šta više, odavno je to jedan od naših najvećih problema.

Ipak treba biti optimista jer stasavaju nove generacije i bude nadu da će biti i života, i svega drugog u ovim našim prelijepim krajevima.

Sa otvorenja šehidske džamije 27.jul 2024.g.
(foto bosnjaci.net)

Sa otvorenja šehidske džamije 27.jul 2024.g.
(foto bosnjaci.net)

Dio sarajevske ekipe na otvorenju Šehidske džamije

U Gusinju je 3.avgusta 2024.godine, tačno nakon pet godina (kamen temeljac je položen 3.avgusta 2019.godine) svečano otvoren Islamski kulturni centar.

Pod sloganom "Svi zajedno" kontinuirano su i transparentno prikupljana sredstva za izgradnju i opremanje ovog multifunkcionalnog Centra, kako Gusinjana i Plavljana širom svijeta, tako i svih ljudi dobre volje, firmi i institucija koji su prepoznali ovu priliku da budu od koristi, kako društvu, tako i sebi jer "Tvoje je samo ono što daš".

Površina Islamskog kulturnog centra je oko 2300 m². Centar ima razne sadržaje: hajtarnamu za muškarce, hajtarnamu za žene, abdestanu, restoran sa kuhinjom, poslovni prostor, veliku konferencijsku salu za seminare i sl., kafečajdžinicu, dječiji vrtić, igraonu za djecu, kancelarije za potrebe Medžlisa Gusinje i IKC. Na trećem spratu je 10 opremljenih apartmana za potrebe Centra a zadnjem spratu tj. u potkrovlju je Mesdžid za obavljanje molitve onih koji borave u objektu. U planu je izgradnja biblioteke i gusinjske (halaturko) sobe. U podrumu se nalazi gasulhana, vešeraj, komora za hranu i 10 parking mjesta. Lift funkcioniše od podruma sve do zadnjeg sprata tj.potkrovlja.

Otvorenju centra prisustvovao je veliki broj ljudi i zvanica iz svih sfera društva, pa ni iznenadni ljetnji pljusak nije uspio da poremeti izuzetnu energiju i zadovljstvo što je ovaj hairli posao konačno završen, na ponos i čast svih koji su na bilo koji način, u bilo koje vrijeme i bilo kojim sredstvima pomogli i doprinijeli da to toga dođe. Veliki broj zavičajaca je prilagodio svoje odmore ili maksuz došao kako bi bio prisustvovao otvorenju Centra i bio dio ovog velikog historijskog dana.

Centar će djelovati pod okriljem Medžlisa IZ Gusinje i sad svima predstoji izazov stavljanja u pogon svih predviđenih sadržaja, kako bi u potpunosti opravdao svoju svrhu.

Duboko vjerujemo i nadamo se da će i vjerski i svjetovni aspekti djelovanja Centra biti prepoznatljivi ne samo u Gusinju već i mnogo šire, jer je ovo još jedna od izvrsnih prilika da se Gusinje i gusinjani pokažu u pravom svjetlu i na pravi način, a oni to znaju. ◆

BESJEDE O DANU BOŠNJAKA U NOVOM PAZARU

Na Dan Bošnjaka 28. septembra, Matica Bošnjaka u suradnji sa Fakultetom za islamske studije u Novom Pazaru, organizirala je tribinu pod nazivom *Besjede o Danu Bošnjaka* u Amfiteatru fakulteta. Tribinu je uvodnim govorom otvorio predsjednik Skupštine Matice Bošnjaka dr. Dženis Šaćirović, koji je govorio o važnosti obilježavanja ovog dana. Na tribini su govorili članovi Matice: književnica Sanela Halković, književnica mr. Denisa Međedović i profesor bosanskog jezika i publicist msc. Haris Ibrahimović, dok je stihove poznatih bošnjačkih pjesnika čitala studentica Nedžla Zukorlić. Tribinu je snimila i posebnom emisijom emitirala novopazarska TV Sandžak.

Književnica Sanela Halković se obratila prisutnima porukom o važnosti uspostavljanja nacionalne kulturne, obrazovne i političke strategije sa jasnim kratkoročnim i dugoročnim ciljevima koji bi unaprijedili položaj i razvoj Bošnjaka na ovim prostorima i u svijetu. Književnica mr. Denisa Međedović je govorila o ulozi porodice i vjere u vremenima izazova i rizika od asimilacije i adaptacije na razne kulturološke utjecaje kojim se treba briniti vlastitom kulturom, prije svega dobro je poznavajući, šireći je među sobom i predstavljati ostalima.

■ Piše: Dr. Dženis ŠAĆIROVIĆ

Profesor mr. Haris Ibrahimović je govorio o historiji Bošnjaka, posebno se osvrnuvši i govoreći o samom datumu koji je bio povod okupljanja i obilježavanja, te je iznio brojne činjenice o statusu Bošnjaka od prvog pomena do danas. Kao moderator besjede i govornik, na kraju se obratio i dr. Dženis Šaćirović sa riječima da Bošnjaci ne smiju zauzimati nametnuti defanzivni karakter i da ne smiju nikome opravdavati svoje prisustvo i svoju egzistenciju, već da među svojima podržavaju najbolje i da pored gubitaka velikih ličnosti među Bošnjacima posljednjih desetak godina, moraju priznavati autoritete među njima, koji su na tragu svojih prethodnika i predaka. Tribinu su podržali i pismima podrške poselamili članovi Matice iz emigracije: historičar dr. Harun Crnovršanin iz Frankfurta, predsjednik Udruženja bošnjačkih pisaca u skandinavskim zemljama mr. Ragip Sijarić iz Malmea, etnolog Sulejman Aličković iz Luksemburga i pjesnik Husein Ljajić iz Majnca. Prisutne je pismom poselamio i predsjednik Matice Bošnjaka akademik prof. dr. Šefket Krcić, koji je tog dana sa brojnim delegacijama prisustvovao prvoj kolektivnoj dženazi stradalima u genocidu u Šahovićima, koja je održana u Bijelom Polju. Domaćini ove tribine bili su članovi Matice: profesor bosanskog jezika i bošnjačke književnosti Alija Bakić i akademski slikar msc. Semir Džigal.

Cilj ove besjede je bio da se sveobuhvatno osnaže bošnjačka znanstvena misao i retorika, kao stubovi intelektualnog razvoja naroda. Bošnjaci su narod koji ima svoje institucije, a institucije su garant opstanka i razvoja, pa se ovim činom zaokružila velika kampanja promoviranja aktivnosti na tom polju, koju je Matica kao institucija sa svojim članovima, nastojala da ove godine proširi i izvan Novog Pazara gdje deluje od svog osnivanja 1991. godine.

Matica Bošnjaka je ovom tribinom nastavila niz aktivnosti na polju promoviranja bošnjačkih kulturnih, znanosnih i umjetničkih vrijednosti, nedugo posle promocije značajne knjige *Snaga Sandžaka*, autora doktoranda Seada Mehovića, koja je objavljena ispred Matice i promovirana avgusta mjeseca u Peći, te poslije promocije knjige poezije za djecu Šećer na gurabije u Bošnjačkom nacionalnom vijeću, autorice Sanele Halković i knjige poezije *Ona*, autora Emira Aljovića, koje su dio bogatog zavičajnog izdavačkog fonda i Bošnjačke biblioteke koju je ustanovila Matica Bošnjaka. ◆

PAD PRIVREDNIH AKTIVNOSTI U EKONOMIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Enormno visok trgovinski deficit

Bosna i Hercegovina u prvih devet mjeseca ove godine ostvarila je vanjskotrgovinski deficit od gotovo devet milijardi maraka. To praktično znači da nam je svakog mjeseca u ovoj godini izvoz bio za milijardu maraka manji od uvoza. Nastavi li se ovaj trend do kraja godine, Bosna i Hercegovina bi mogla zabilježiti rekordan minus u razmjeni sa inostranstvom od čak 12 milijardi maraka, milijardu više u odnosu na prošlu godinu.

U ovom periodu Bosna i Hercegovina se suočava s izazovima na vanjskotrgovinskom planu, pad izvoza i rast uvoza što je uzrokovalo enormno povećanje vanjskotrgovinskog deficita. Za malu zemlju poput Bosne i Hercegovine, izvoz je ključan za ekonomski rast i diversifikaciju. Također, izuzetno je bitno i potrebno zadovoljiti međunarodne standarde za povećanje konkurentnosti što bi stvorilo pretpostavke da izvoz omogućava ekonomski rast pristupanjem većim tržištima izvan njihovih domaćih granica.

Na pad izvoza uticalo je više faktora, ali glavni je usporavanje evropskih ekonomija, prije svih Njemačke. Ne treba zanemariti ni rat u Ukrajini koji je ušao u treću godinu. Rat u Ukrajini i ulaganje koje EU ima prema Ukrajini jako mnogo iscrpljuju ekonomije tih zemalja, a to u prevodu znači i manje novaca za građane koji bi nešto kupili ili investirali. Ukoliko se nastavi ovakva situacija ionako ogroman spoljnotrgovinski deficit koji imamo biće još veći.

Shodno postojećim tendencijama kako na domaćem tako i na ino planu, ovaj deficit biti veći u odnosu na ranije

■ **Piše: Prof. dr. Duljko HASIĆ**

godine i to prije svega zbog pada izvoznih aktivnosti. Za nadati se da se to neće značajnije reflektovati na poslovanje naših izvoznika odnosno posljedično automatski na ostatak bh. ekonomije.

Izlaganje međunarodnim tržištima često zahtijeva od naše zemalje, odnosno od pojedinačnih firmi, da zadovolje različite standarde kvaliteta, održivog poslovanja i efikasnosti. Manje zemlje kroz izvoz mogu i moraju usvojiti nove tehnologije i najbolje prakse iz razvijenijih tržišta, povećavajući tako svoju konkurentnost.

Niska stopa ekonomskog rasta

Stanje Bosne i Hercegovine u vanjskotrgovinskoj razmjeni, već duži niz godina je u izuzetno nepovoljnom položaju, što u konačnici ima nisku stopu ekonomskog rasta. U poređenju sa zemljama iz bližeg okruženja, zemlje koje su nastale iz zajedničke države, Bosna i Hercegovina po pojedinim kriterijima se nalazi na četvrtom mjestu. Iza su samo Makedonija i Crna Gora. Razvoj Bosne i Hercegovine, mjeren stopom ekonomskog rasta, od 2008-e godine i nastanka globalne ekonomske krize pokazuje trend opadanja, pa čak i negativne stope ekonomskog rasta.

Niska i negativna stopa ekonomskog rasta temelji se na visokoj stopi nezaposlenosti, precijenjenom kursu domaće valute, sumnjivoj tranziciji odnosno privatizaciji domaćih kompanija, gašenju proizvodnih kompanija, neiskorištenim prirodnim resursima Bosne i Hercegovine, sive ekonomije, korupcije, a posebno na vanjskotrgovinskoj razmjeni i više od 20 godina ostvarenim deficitima. Deficit je naše zemlje u posljednjih 20 godina narastao na više od 100 milijardi KM a uvoz bez bilo kakve kontrole je u stalnom porastu.

S druge strane, položaj i uključenost Bosne i Hercegovine u međunarodnu trgovinu i njena vanjskotrgovinska razmjena sa kontinuiranim ostvarenjem negativnog salda, odnosno kumuliranoj vrijednosti ostvarenog deficita u stalnom je porastu i pored činjenice da proces globalizacije i integracija povoljno utiče na razvoj međunarodne trgovine koja je u stalnoj ekspanziji, čiji su nosioci multinacionalne korporacije.

Bosna i Hercegovina kao mala otvorena ekonomija i u procesu tranzicije društveno-ekonomskog sistema, veoma teško se snalazi u međunarodnim trgovinskim tokovima. Struktura uvoza i izvoza je veoma nepovoljna, jer Bosna i Hercegovina, mada ima niz komparativnih prednosti u pojedinim proizvodnjama u odnosu na konkurenciju, još uvijek ih nije pretočila u konkurentske prednosti. Osnovna pitanja koja se postavljaju, zašto je kumulativni deficit u posljednjih 20 godina narastao preko 100 milijardi KM? Zašto uvoz u Bosnu i

Hercegovinu, od strane državnih organa i institucija, nije kontroliran, zašto je tržište preplavljeno robama sumnjivog kvaliteta, i veoma niskim cijenama, dokle se došlo sa izgradnjom infrastrukture kvaliteta u Bosni i Hercegovini? Zašto proizvođači iz Bosne i Hercegovine nisu zaštićeni na domaćem tržištu od nelojalne uvozne konkurencije, i zbog čega naša proizvodna preduzeća sve teže ili nikako nisu u mogućnosti izaći na vanjsko tržište, gdje je uzrok takvih odnosa? Kao posljedica svega toga jeste to što Bosna i Hercegovina ima visoku stopu nezaposlenosti, usporen ekonomski rast, nisko učešće izvoznih transakcija u kreiranju GDP-a i kontinuiran rast deficita.

Stanje u ekonomiji Bosne i Hercegovine

- Pad i stagnacija industrijske proizvodnje,
- Stalni rast zaduženosti,
- Stalni rast nelikvidnosti,
- Stagnacija rasta BDP-a,
- Konstantno povećanje nezaposlenosti pogotovo u realnom sektoru,
- Odliv školovanih kadrova koji bi trebali biti temelj razvoja gospodarstva,
- Pogrešna fiskalna politika koja ima za posljedicu sve ovo gore navedeno.

Uzroci lošeg stanja ekonomije u potpunosti su produkt politike koja se baziraju na trgovini i uslugama bez razvoja proizvodnje i industrije, koja ima za produkt konstantno zaduživanje te povećavanje vanjskotrgovinskog deficita.

Podilaženjem uvoznim lobijima dolazimo u situaciju da našu i onako slabu ekonomiju ostavljamo nezaštićeno u tržišnoj utakmici u kojoj pobjednik ni jednog trenutka ne dolazi u pitanje. Svaka ekonomija koja izvozom ne može pokriti uvoz i koja prihodima ne može pokriti rashode je nestabilna.

Glavni uzrok deficita platnog bilansa zemlje je visok robni deficit a deficit platnog bilansa konstantno se pokriva zaduživanjem u inostranstvu, tako da do

sada Bosna i Hercegovina nije trebala posezati za deviznim rezervama za pokriće deficita platnog bilansa.

Bosna i Hercegovina je do 2008. godine imala relativno visok rast BDP-a i da se rast udjela vanjskog duga u BDP nije povećavao. Od 2009. – 2017. godine imamo negativnu stopu rasta BDP-u dvije godine i mali rast u tri godine, a visok rast ino zaduženja što je rezultiralo visokim udjelom javnog vanjskog duga.

Ono što je najveća odlika privrednih tokova u navedenom periodu jeste konstantan rast udjela javnih rashoda u BDP-u, te izuzetno visoki robni deficit Bosni i Hercegovini.

S toga, je potrebno napraviti korjenite promjene u podsticaju izvoza, ali i na polju obuzdavanja prekomjernog uvoza onih roba kojih u Bosni i Hercegovini ima u dovoljnim količinama i zadovoljavajućeg kvaliteta. Također, treba temeljito poraditi na podizanju konkurentnosti bh izvoza.

Ujedno veoma tešku socijalnu situaciju u Bosni i Hercegovini treba hitno popraviti kroz reformu fiskalnih opterećenja. Prije svega uređenje više i niže stope PDV, drukčiji način akciznih opterećenja, privremenim carinjenjem određenih roba itd. Paralelno s reformom indirektnih poreza nužno je uraditi i reformu direktnih poreza tj. onih poreza koji najviše utiču na cijenu koštanja proizvoda.

Naša privreda, bazirana na niskotehnološkim industrijama i izvozu sirovina, nije dovoljno konkurentna da bi se uspješno takmičila na globalnom tržištu, posebno u odnosu na zemlje s jakom industrijskom bazom i visokotehnološkim sektorima. Osim toga, nepovoljni su i uslovi za razvoj globalnog tržišta, kurs konvertibilne marke dodatno otežava izvoz, čineći naše proizvode skupljima i manje atraktivnima na tim tržištima.

Nedostatak diverzifikacije izvoza i prevelika zavisnost o nekoliko ključnih tržišta dodatno komplicira situaciju, a domaće firme često ne mogu ispuniti visoke standarde i očekivanja na tržištima poput SAD-a ili Kine.

Nedostatak aktivnosti ekonomske diplomatije

Uloga diplomatije, a posebno ekonomske diplomatije Bosne i Hercegovine, postaje sve bitnija. Nažalost, ovaj koncept još uvijek nije dovoljno razvijen niti prepoznat u Bosni i Hercegovini. Ekonomska diplomacija, koja podrazumijeva aktivan angažman diplomatskih misija u promociji ekonomskih interesa zemlje i otvaranje novih tržišta za domaće kompanije, mogli bi biti ključni faktor u smanjenju deficita i poboljšanju trgovinskih odnosa. Zbog nedostataka strategije i slaba koordinacija između ekonomskog sektora i diplomatskih misija otežava provedbu ovog koncepta u praksi.

U cilju poboljšanja vanjskotrgovinskog bilansa potrebno je hitno uvesti i razvijati ekonomsku diplomatiju kao sastavni dio vanjske politike Bosne i Hercegovine. To bi uključivalo obuku diplomatskog osoblja o pitanjima privrede i trgovine, jačanje saradnje između diplomatskih predstavništava i domaćih firmi te aktivno traženje novih trgovinskih mogućnosti i sklapanje povoljnijih trgovinskih sporazuma. ◆

BERZANSKI INDEXI

Pored već u praksi sve prisutnije primjene izraza ekonomski i financijski index, svjedoci smo da se u svakodnevnoj terminologiji, a naročito nakon uspostave rada berze, sve više koristi i termin berzanski index. Upravo, iz tog razloga se od digitologije, kao nauke o indeksima, s pravom očekuje da da svoj puni doprinos pri razjašnjenju ne samo pojma, već i definisanja postupka za formiranje indeksa.

Prije davanja bilo kakvog objašnjenja, odnosno odgovora na pitanje- šta je to berzanski index, potrebno je ukazati na obavezu predhodnog ispunjavanja nekih od kriterija, na osnovu kojih bi se taj index mogao nazvati berzanskim. Dakle, od berzanskog indexa se traži da svojim sadržajem bude prezentant osnovnih karakteristika tog tržišta, kao i da u potpunosti obezbjedi i neke od preduslova transparentnosti, u smislu plasiranja pravovremenih, jasnih i tačnih podataka.

Polazeći od datih konstatacija nije teško zaključiti da se od berzanskog indexa očekuje da, iz razloga što odražava odnose sa berze, koji su svakako rezultat dejstva i drugih indexa, istovremeno bude i zajednički imenitelj tih drugih indexnih uticaja.

Za ovu vrstu indexa, između ostalog, karakteristično je i to što je on vremenom, osim pokazatelja ponašanja odnosa na berzi, postao i predmetom trgovanja na tržištima berzanskih indexa.

Naime, berzanski index je na ovaj način dobio status predstavnika šire grupe financijskih indexa, koja pored sebe uključuje i indekse vrijednosnih papira.

S tim u vezi, u konkretnom slučaju, značenje riječi «index» treba vezivati za pojam pokazatelja koji se odnosi na kurseve, odnosno važeće berzanske cijene dionica, obveznica i drugih vrijednosnih papira. Iz tog razloga, nisu rijetki slučajevi da se ovi indexi izjednačavaju sa ili nazivaju indexima dionica.

Upravo, u skladu s razvojem tržišta kapitala, a u zavisnosti od primjene kriterija, stvarale su se predpostavke za daljnju podjelu ovih indexa na:

- indexe sa kojima se ne može trgovati,

■ **Piše: Firdus HAMZAGIĆ**

- indexe sa kojima se može trgovati,
- indexe indexa.

Iz razloga što se njima ne može trgovati, ovi indexi su svedeni na to da im osnovna funkcija bude izvještajno informativnog karaktera, na osnovu koje će se lakše donositi odluka u vezi s berzanskim poslovanjem. S obzirom na to, da je u konkretnom slučaju riječ o klasičnim indexima, koji se objavljuju po službenoj dužnosti, isti bi se, s tim u vezi, u daljnoj podjeli mogli podijeliti na: službene i neslužbene berzanske indexe.

Za neslužbene je karakteristično to da se oni, za razliku od službenih, ne objavljuju od strane nadležnih organa berze, već da tu funkciju preuzimaju učesnici trgovanja ili njihove asocijacije. Za ovu vrstu indexa je, takođe, karakteristična njihova daljna podjela na međunarodne i domaće berzanske indexe.

Međunarodni indexi se razlikuju od domaćih po tome što oni daju pregled kurseva vrijednosnih papira sa najpoznatijih finansijskih tržišta. U većini slučajeva ove indexe objavljuju poznate posredničke kuće, kao npr. Merrill Lynch. J.P Morgan, Lombard Odier&Cie, Morgan Stanley i dr.

Za domaće indexe, osim što predstavljaju odraz stanja konkretne berze, karakteristično je i to, što ih, po pravilu, objavljuju novinske kuće, statistički uredi, finansijske organizacije i dr.

S tim u vezi, najpoznatiji ove vrste indexa je The Dow Jones index. Ime je dobio po imenima vlasnika finansiskog dnevnika The Wall Street Journal- Wall i Jones.

U konkretnom slučaju radi se o indexu, koji je sintetičkog karaktera i lako je, u odnosu na druge, prepoznatljiv po strukturi, za koju se može konstatovati da je specifična. Takođe, za strukturu ovog indexa je karakteristično to što se on odnosi i na The Dow Jones industrijal, koji se u daljnoj podjeli odnosi na indexe: transportnih organizacija, uslužnih djelatnosti i kombinovani index. Za vrstu ovog indexa, osim što je značajno naglasiti da se primjenjuje na NewYork Stock Exchange (Nyse), karakteristično je i to što se posredstvom njegove primjene prate kretanja dionica 30. najvećih industrijskih kompanija.

Isto tako, za The Dow Jones Transportation index, važno je naglasiti da se on odnosi, odnosno pokriva cijenu dionica 20 kompanija koje se bave pružanjem usluga prevoza, dok je istovremeno za D.J.Utilities index karakteristično da pokriva cijenu dionica 15 kompanija koje pružaju usluge iz komunalne oblasti. Pored naznačenih, na Njujorškoj berzi su u upotrebi i Standard&Poors 500; Standard&Poors 100; NYSE Composite i dr.

Za ovaj predhodno naznačeni index (NYSE Comp.) karakteristično je da on predstavlja zbir ranije napomenutih

index: Industrials, Transport, Utility, Finance – i dr. S tim u vezi, važno je posebno naglasiti da Frankfurtska berza koristi DAX i FAZ indexe. Na Pariškoj berzi je u upotebi CAC40, Tokijska se prepoznaje po NIKKEI 225 index, a Londonska kraljevska berza po čuvenom FTSE 100 indexu.

Isto tako, u primjeni je i tzv. «NASDAQ» index, koji je ime dobio po Nasdaq tržištu dionica. Na ovom tržištu se putem kompjuterske mreže obavlja proces trgovanja vrijednosnim papirima u kojima učestvuje preko 4700 korporacija, (uz napomenu da nije riječ o konstatnom broju) i to uglavnom iz oblasti bankarstva, telekomunikacija, sektora tehnologije i dr.

Za razliku od predhodne grupe indexa, za grupu indexa sa kojima se može trgovati karakteristično je to da oni, osim što nisu brojni, takođe se ne koristi na indentičan način. Iz razloga što se trgovina ovim indeximа obavlja na berzi, u svakodnevnoj terminologiji se nazivaju berzanskim indeximа. Isto tako, jedna od karakteristika ove vrste indexa je i ta što se njihova vrijednost ne određuje u skladu sa tržnim kretanjima, poput ostalog tržnog materijala, već se ona određuje u postupku kotacije indexa, koja u konkretnom slučaju znači objavljivanje vrijednosti, kao rezultata predhodno provedenog postupka obračuna, čija je primjena obavezujuća, bez obzira na trenutak provođenja, kako za prodavca, tako i za kupca.

Pored već naznačenih, postoji i grupa tzv. Indexi indexa. Za ovu grupu je važno naglasiti to što se ona vezuje za pojam indexnih investicionih privrednih društava, i to u tom smislu štokotirane dionice ovih društava na berzi, istovremeno predstavljaju indexe sa kojima se trguje.

Dosadašnja praksa u trgovanju indeximа prepoznaje više vrsta indexa, uz napomenu da se isti ne koristi na indentičan način, niti se upotrebljavaju u iste svrhe. Sama konstatacija o postojanju njihove brojnosti i različitosti upućuje na zaključak o mogućnosti proširenja njihove osnovne funkcije na: planu pokrivanja i svođenja brojnih rizika na najmanje moguću mjeru, okrupnjavanju dionica, odnosno kapitala, te što uspješnijem upravljanju portfeljom i dr.

Od načina izbora metodologije utvrđivanja berzanskih indexa u mnogome zavisi efikasnost poslovanja berze. Upravo iz tog razloga se s pravom očekuje da se u postupku kreiranja indexa obavezno vodi računa o poštivanju pravila nepristrasnosti i objektivnosti, čime bi se i na taj način uticalo na poštivanje zahtjeva u vezi s objektivnim i sve obuhvatnim obavještavanjem odnosa u vezi s poslovanjem berze.

Na osnovu izloženog proizilazi da se i u postupku formiranja indexa moraju ispoštovati najmanje tri faze, i to:

- selekcija dionica, radi utvrđivanja uzorka, kao predstavnik indexa;
- kombinovanje cijena dionica radi njihovog svođenja na jednog prezentanta;
- definisanje načina na koji će se izvršiti izbor postupka kotacije odgovarajućeg indexa.

Na osnovu izloženog proizilazi da index po definiciji predstavlja odraz kombinacije cijena dionica sadržanih u uzorku, kao prezentantu.

Uporedo sa razvojem tržišta berzanskih indexa, taj razvoj je za posljedicu imao, ne samo proširenje već i razvoj u poslovanju investicionih društava, koji je kod nas svoju prepoznatljivost našao u formi IF-a, kao kolektivnih oblika ulaganja i upravljanja kapitalom.S obzirom na to da proces upravljanja portfeljom velikog broja dionica predstavlja izuzetno izazovnu aktivnost, jer nije jednostavno udovoljiti zahtjevu da se, uz što manje prisustva rizika, kao neminovnog pratioca na putu ostvarivanja profita, ostvari što veći profit.

Polazeći od te konstatacije nije teško prepoznati, posmatrano sa aspekta poboljšanja finansijskog poslovanja ovih društava, značaj ovih indexa.

Dakle, primjena ovih indexa će rezultirati, između ostalog, i uravnoteženjem diversifikovanog portfelja dionica, čime će se sve očitije oscilacije u ostvarivanju profita po pojedinim oblastima ili granama izravnjati i na taj način doprinijeti ostvarivanju stabilne profitne stope, uz zanemarljivo prisustvo poslovnih rizika.

Isto tako, više nego očita je konstatacija da će primjena ovih indexa imati izuzetan značaj u vezi s smanjenjem troškova poslovanja, iz razloga što ovo trgovanje indexima predstavlja odgovarajući pandan trgovanju sa vrijednosnim papirima, uz napomenu da se sve to odvija po cijenama koje su, kada je riječ o brokerskim i berzanskim naknadama, niže od uobičajenih.

Takođe, što je od značaja za rad ovih društava, a što se može smatrati posljedicom primjene indexa, je konstatacija da ovaj vid trgovanja utiče na smanjenje ne samo troškova, već i rizika, jer se ugovorna obaveza izmiruje u novčanoj naknadi protuvvrijednosti indexa.

S obzirom na to da je odmah po okončanju agresije na BiH nastupio proces tranzicije, koji je istovremeno predstavljao i transformaciju društva, ne samo u ekonomskom, već u ideološkom smislu, bilo je izvjesno da se realizacija tog postupka mora zasnivati na novodonešenoj pravnoj regulativi. Sa donošenjem Zakona o privatizaciji, između ostalog, uređen je postupak prelaska vlasništva sa državnog na privatni sektor, što je podrazumijevalo i potrebu formiranja tržišta kapitala, odnosno berze kao jedne od institucija tog tržišta Zakonom o vrijednosnim papirima stvorene su predpostavke za formiranje berze, da bi trgovanje na Sarajevskoj berzi/burzi (SASE) počelo u 2002.godini.

Sistem trgovanja je uređen na način da se trguje kroz dva tržišna segmenta, i to; segment Slobodno tržište i Službeno (kotacija) tržište. Privredna društva da bi pristupila trgovanju na Službenom tržištu moraju predhodno ispuniti određene uslove, koji se odnose na: rezultate poslovanja u zadnjih nekoliko godina, visunu kapitala, broj dioničara i dr, a odluku o uvrštenju donosi nadležni odbor SASE. Na Slobodnom tržištu su uvrštena sva privredna društva koja nisu uvrštena na Službenom tržištu. Zbog jednostavnog postupka uvrštavanja, većina privrednih društava se opredjeljuje za ovo tržište. Berza (SASE) poput drugih organizaranih tržišta kapitala, posredstvom svojih indexa obezbjeđuje učesnicima u trgovanju kvalitetne informacije o kretanju cijena vrijednosnih papira radi donošenja odluka o njihovim daljnim ulaganjima.

Sarajevska berza/burza krajem 2004. godine uvodi SASX-10 index, putem kojeg prati kretanje cijena 10 dioničkih društava uvrštenih u sistem trgovanja. Iz razloga što nije ograničen na samo jedan tržišni segment, u sastav istog mogu se uvrstiti učesnici trgovanja, bez učešća Investicionih fondova, kako sa Slobodnog, tako i sa Službenog tržišta.

Pored SASX-10 indeksa, na SASE praćenje cijena uvrštenih investicionih fondova se omogućava posredstvom BIFX indeksa.

Na Banjalučkoj berzi (BLSE) praćenje cijena hartija od vrijednosti obavlja se posredstvom BIRS indeksa, čiji sastav čini skupina od 25 raznih društava.

Sastav indexa FIRS čini 12 investicionih fondova uvrštenih u sistem trgovanja.

U sastav indeks ERS10 uvrštena su privredna društva iz oblasti elektro privrede, termo i hidro elektrane i dr.

Index BiH tržišta -BiH nex 15 predstavlja skupinu od 15 društava sa SASE i BLSE. Osnovni kriteriji za ulazak u sastav ovog indeksa, pored ostvarenog prometa na berzi; broja transakcija u obzir se uzima i broj dionica odnosno akcija sa kojima se trgovalo u ranijem periodu. ◆

„Stazom seoba prema vječnom domu“, Ajša Jašar Hot – Kajević, Pegaz, Bijelo Polje, 2022.

JEDAN BABO VREDNIJI OD HILJADU UČITELJA

-Vaša djeca, nisu vaša djeca. Ona su sinovi i kćeri čežnje života za samim sobom. Ona su došla od Vas, ali ne zbog vas, i mada su s vama, ne pripadaju vama. Vi im možete dati vašu ljubav, ali ne i svoje misli, jer ona imaju svoje misli. Vi možete dati dom njihovim tijelima, ali ne i njihovim dušama, jer njihove duše prebivaju u domu sutrašnjice, koju Vi ne možete posjetiti, čak ni u svojim snovima. Možete se truditi da budete slični njima, ali ne tražite od njih da budu slični Vama, jer život ne ide unazad, niti zastane u prošlosti.

– Halil Džubran

Međutim, nema mekšeg jastuka od babovog jakog ramena.

Tako govori Ajša Jašar Hot - Kajević je naše gore list. Porijeklom sa bivše tromeđe Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine, iako rođena u neuhvatljivom i bezobličnom Istanbulu, a odrasla u Turskoj, u svojoj drugoj knjizi *Stazom seoba prema vječnom domu,* rafiniranim emocijama priča o sudbini predaka.

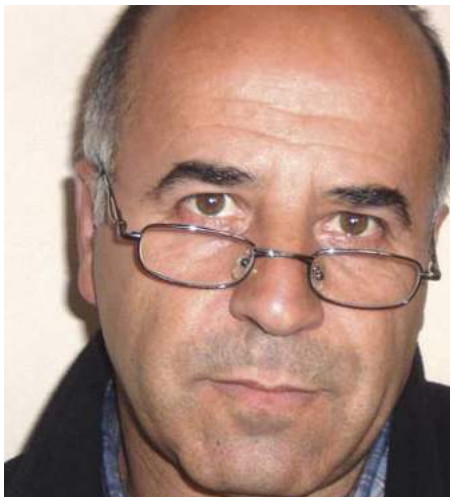

■ **Piše: Prof. dr. Esad KUČEVIĆ**

Saglasna da danas niko nema vremena za vječnost, Ajša je dirljivo i istovremeno sjetno, koliko i sumorno, ostavila svjedočanstvo i trag o sudbini ljudi prema kojima život nije bio blagorodan. Na taj način poklonila je literarno sjećanje, kao dug precima za mukotrpno bitisanje kroz koje su prošli da bi njihovi potomci imali bolju budućnost. Nerijetko, vagajući prema tuđim terazijama, primorani da se u hodu prestrojavaju, mijenjaju pravce, pa čak i ciljeve, ali ne mijenjajući sebe.

U vječnoj nadi za boljim životom, daleko od zavičajne razuđenosti, bježeći od požude i osvete, Ajšini junaci prešli su crtu i pomjerili granice. Tu negdje, u naokolo, u obećanoj zemlji i zagrljaju zapadne i istočne civilizacije, uz jade i jadanja, poput pauna i jezik su odbranili, iako je svaka seoba embrion trauma, koje ih kao sjenke nikad ne napuštaju. Uglavnom, uz oživljavanje prošlosti koja nikako da prođe, iako su životne vrijednosti bile drugačije, ali su ljudi bili isti.

Površno ili po inerciji nevoljno uronjeni u jednaku mjeru pune samovažnosti i samoprezira, vidjeli su svjetsku metropolu koja vrvi od protivrječnosti, ali taj kosmoplitski megalopolis u etničkom, društvenom i vjerskom smislu, nije svemoćan da izbriše melanholiju, tjeskobu ili žal u srcu. Kao neiscrpni izvor ljubavnog bola, gorčine i bijesa, iznuđeni prelaz iz Balkana na Bosfor donio je snoviđenje u kome buntovnički se ključa, od utrnulosti do tačke podaničke poslušnosti.

U ofanzivi tenzija, na čitalačkoj mapi, naročito uspjeva sjeme bezumnosti, dok Ajša obogaćuje ne samo žensku književnost neskrivenom sumnjom, angažmanom i nostalgijom, koja trijumfuje nad zapovjedničkom tišinom i logoreično umreženim pitanjima. U fokusu Ajšine ispovjesti je izbjeglička sudbina njene porodice na raskršću Istoka i Zapada, u nedokučivoj nesvrstanosti od koje u sudaru i dosluhu kulturnih lomova Istanbul cvjeta, kao alem-penah, odnosno utočište univerzuma.

Prilično, mada ne potpuno, uprkos raskošnom portetisanju oca, Ajšin babo Mehmed, u dobronamjernoj strogoći, obilježava sagu o Hotima, prekrivenu plaštom iz kojeg je izvirala nepredvidiva borba za humaniju egzistenciju. Iznijansirano i pripovjedačkom naracijom, svaka riječ natopljena ljubavlju prema bivšoj domovini a Mehmedova priča je heklana likovima koji, takođe, pričaju svoje priče, ni najmanje ne hajući što ih u pauzama podsjećaju da se „u Turskoj zakon ne krši, nego se u njemu nalaze rupe“.

Uglavnom, sve priče zasnovane su na dosljedno provedenoj metaforizaciji, istoriji, ideologiji, tradiciji i njihovim uticajima. Iz dana u dan, iz godine u godinu, zajednička priča porodice Hot kreće od Ajšinog djeda Sadrije Hota, koji priča o svom ocu Redži, stradalom od neprijateljske ruke, na balkanskom buretu baruta.

U dramatičnim epizodama, prosvjetljenja i epifanija, kad je Sandžak bio leglo grijeha i uporište vrline, onaj ko nije znao pravila igre, kažu oduvijek bio je primoran da odloži svoje klikere i napusti nadigravanje. Prema tim nepisanim standardima, dok je većina čeznula da ode sa tromeđe, ali to nikad nije učinila, babo Mehmed je pričao iz svoje tačke gledišta:

- U našoj kući su vladali mir, toplina i harmonija. Često je bilo i suza, zaplakalo bi se. Ponekad, kad je trebalo obezbjediti zimnicu, naišli bi teški dani, ali nas beznađe nije remetilo, jer smo bili jedni drugima podrška. Stariji su pazili mlađe, a svaka muka bila je zajednička bol, koja peče porodičnu dušu i povod za suze, koje same teku ...

Tako je govorio babo Mehmed, autorki Ajši Hot „vrijedniji od hiljadu učitelja“. Doživljeno i zapamćeno, usadio je u zavičajni kod pradjedovske zemlje. U rožajskoj Malindubravi, iznad strmih strana gornjeg toka Ibra.

Tamo gdje očevi svojim primjerom (po)kazuju djeci kako treba da se živi. Poslije debitantskog romana *„Ka besmrtnoj ljubavi“*, Ajša je i ovu knjigu pronicljivo pisala iz ljubavi, što svijetli šehidski nur iznad mezara Redže, Muse i Ćazima. Kao nezaboravni prilog potrazi za čovekoljubljem, ovjekovječenom u Mehmedovim po(r)ukama, neposredno prije odlaska na onaj svijet, na Ajšinim rukama.

Zato se na stazi seoba, sa ovom knjigom druguje i tuguje. Onda dobrodošli *„Prema vječnom domu“*, ali ne ulazite obuveni, niti opterećeni očekivanjima.

U ime ljubavi što čudnovato privlači i čuva tajne vatre: gori, sagorijeva i pročišćava.

Ali, bez djece, kuća ne raste. Jer, ideali čitavog dunjaluka, ne vrijede suze jednog djeteta.

Valjda je zato majka Ajši dala toplinu duha, a babo bio najsvjetliji putokaz.

Postao i ostao. Za sva vremena. ◆

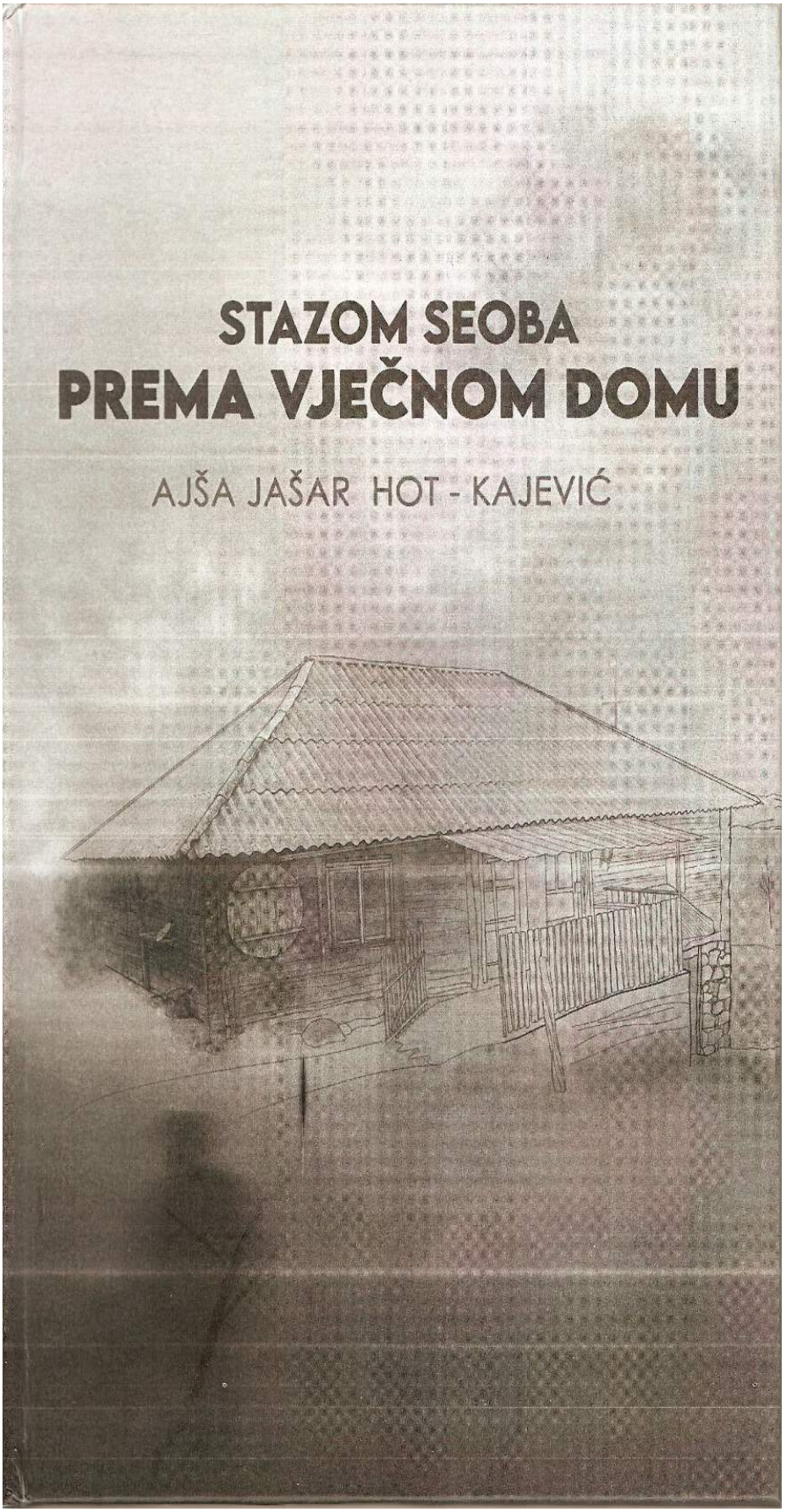

Zlatko Prašević: “Suze sa ledom”, Divanhana, Prijepolje. 2024.

ZULUMĆARU, ZULUM ČINI, PJESNIK PLAĆA, TI NE BRINI!

■ **Piše: Prof. dr. Esad KUČEVIĆ**

Vrijeme radi za književnost. Njen bolji dio je poezija, iako u sadašnjem vaktu malo ko u međusobnoj komunikaciji koristi znake interpunkcije, što demantuje potcjenjivačke glasine po kojima će poeziju svi pisati.

Zato riječ ima druga strana.

Na toj poziciji prozvan je Zlatko Prašević, pjesnik boemske duše, kome je druga strana života ili tačnije rečeno sve drugo i jače, od najranijih dana bilo i ostalo prvo. Zaista, Prašević je od one rijetke vrste ljudi koji je čitav život za sebe birao drugi plan, iako je sve ono što je radio i čime se bavio bilo vrhunski.

Naročito, dvodjelna zbirka stihotvorenija “Suze sa ledom”, u kojoj preovlađuju rodoljublje i ljubavna lirika, poslije kojih je jasno zašto je Zlatko kategoričan da ”ništa nema eruptivnu snagu pesnika, jer neki Molijerovi, Šekspirovi ili Miljkovićevi stihovi i danas služe kao najbolji opis onoga što vidimo ili osećamo”.

Zavičaj je identitetska mjera za sve. Srećni ili tužni, gdje god živjeli, koju god slavu slavili, šta god radili, u kojeg god boga vjerovali, kojim god jezikom govorili, mjesto rođenja ima aromu i ukus početka i kraja. To je vrijednosna kategorija, u antropološkim, sociološkim, demografskim i etnološkim krugovima kojoj se pridaje sve veća pažnja, jer predstavlja relevantan kulturološki fenomen, neodvojiv od života i emocija, tradicije i uspomena, od sudbine pojedinca i kolektiva, literature i umjetnosti.

Krugovi života. U najužem Zlatko je iz Kladnice, malo dalje od Sjenice, regionalno je Sandžaklija, u ulcinjskom Štoju ga zovu Balkanac, a među Njemcima je Jugosloven, Ali, što bi rekao Mika Antić, nisam Homer, ni Pero Zubac da ima zavičaja kolko hoćeš.

Zna se: Po ćudi olako pripitomljen, čim kad krene, snove da pokrene. Sna sve pristaje samo da mu zavičaj ne bude ostrvo za brodolomnike ili raj za beskućnike. To bi ugrozila zvjezdani sjaj, koje nisu nigde tako velike, brojne i niske, kao na Pešterskoj visoravni.

Tu smo, da jesmo. Rodni kraj se ostavlja, al’ nikad ne zaboravlja. Ili, kao što reče Radoman Kanjevac: “Ispod tog neba sa milion zvezda, koje trepere iznad planete kao neoborivi dokaz života u svemiru, čovek oseti da se nalazi u centru vasione, manje usamljen nego među hiljadama nepoznatih prolaznika u sopstvenom milionskom gradu. Onaj ko nije video nebo iznad Pešteri u vedru letnju noć, nije propustio manje od onoga ko nije video Himalaje ili Nijagarine vodopade”.

Samo za zbunjene ili neupućene, na prvi pogled kontradiktorno, kao i jednostavan jezik obojen osjećanjima ili višak energije koju je nesebično dijelio, Zlatko Prašević, otmeni hedonista iz Sandžaka, koji decenijama živi i radi u Njemačkoj.

Zlatkova pravda je pradavna. Uprkos čemernim stazama i bogazama, romantični Sjeničak dobrovoljno prednjači u viktorijanskom izboru, komotnom i bezbrižnom izrazu, ekscentričnog osobenjaka uz čiji slobodni duh ide sinonim izvorne emocije i nabrajanje boema: Branko Miljković, Tin Ujević, Zuko Džumhur, Gustav Krklec, Danilo Kiš, Mirko Kovač, Rade Drainac, Lazar Vučković, Antun Gustav Matoš, Đura Jakšić, Jovan Jovanović Zmaj, Stevan Sremac, Vasko Popa, Milutin Uskoković, Milovan Glišić, Vladislav Petković Dis, Radoje Domanović, Janko Veselinović, Branislav Nušić, Bora Stanković, Borislav Pekić, Sveta Lukić, Risto Ratković, Dušan Kostić, Miroslav Antić, Jakov Grobarov, Ljubiša Jocić, libero Markoni…

Ima još. Šarl Bodler, Oskar Vald, Čarls Bukovski, Ernest Hemingvej, Fjodor Dostojevski, Aleksandar Sergejevič Puškin, Nikolaj Vasiljevič Gogolj …

Kosmpoliti vrhunskog talenta i beskrajne hrabrosti, prije i poslije svega, sve su pretvarali u književnost. Vizionarski, u susret porocima, koje su gradili ili rušili, najčešće da dokažu da nema urođenih istina. U pariskom Monmartru, Zlatnoj ulici u Češkoj ili beogradskoj Skadarliji odijelo ne čini čovjeka, ni pustahijska pridika: ”Zulumćaru, zulum čini, pesnik plaća, ti ne brini!”

Zato, postoji alternativa. Druga šansa je umnogome doprinijela da Zlatko Prašević nužno uđe u poeziju, bez jasno vidljivog osvrta na uzore, kojih je, naravno bilo, ali je selekcija za njega nezahvalna rabota, pa je svako kanoniziranje odnosno svrstavanje, bez preciznog obrazloženja, najbolje mimoići.

Zlatko Prašević sa sinom Adrianom

Naročito, među svojima, na tromeđi, gdje nikad nije bilo vlakova, ni vozova. Ponajmanje aviona, iako je glava najčešće zabacivala u nebesa. Bilo gdje i bilo kad, pri ruci ili rukavu, Zlatko isturi stih. I kad govori i kad piše. Nikad se ne odvaja od romantike i bistrog toka lirskih misli.

Oduvijek, zagledan u ognjište i posvećen zdravoradoznalom osluškivanju pešterske tišine. Možda najviše, pod geslom najradije citiranog Andre Žida "Ako očaj nije stvaran, onda mi se iskrenost ne sviđa", Zlatka Praševića je iz rodne Kladnice, znatiželja gonila dalje, ali da se nikad ne predaje brigama, jer bi onda bilo gotovo sa njegovim stvaralaštvom i poetskim ambicijama.

Zlatko plaća svoj ćeif. Bez izuzetka, okružen istomišljenicima, dokazujući Euripidovu tvrdnju da je čovjek onakav, kakvo mu je društvo, bez obzira na "pakovanje, u celofanu ili tetrapaku". Svejedno, ali njegova ljubav prema zavičaju pretvorila se u dihotomiju, što je očigledno u debitantskoj zbirci "Suze sa ledom", u kojoj je inspirativno i stilski pristupačno, dobroćudno koliko i blagorodno, eksponirao lice okupano suzama.

Preplavljen emocijama, poput ispovedne proze oplemenjene stihovima, čim se pomene Kladnica, autentičnom empatijom čitaoca zabavi i razgali, pa još i probudi ljubav i njene bezbrojne vidove i nijanse. Kao jedinstveno i astralno osjećanje ili himnu duše, prepune ljubavi i energije.

U njihovom znaku, rableovske opaske zvuče skladno i prirodno, Nerijetko, zbog neizvjesnog i teškog života, svaka godina je prestupna, u živopisnom krajoliku, razuđenih zaseoka. Već sa slavne zaravni Kalipolje, naziru se izvori Belanca, Pašine Tablje i zatravljene Luke, u kojima se sokaci ne spajaju, nego ulivaju.

Punokrvno. Punih očiju, ponosa i živih uspomena. Jer, "mnogi su se iselili, a mnogi su preselili", na put bez povratka i konkretnog cilja, nikome ne odajući težinu tereta "vječito smo ćutali, jer nikoga nismo imali, kome bi nešto kazali, a da nam se to ne obije o glavu". Nije onda čudno, što je Kladnica "ostala prazna, pa u njoj ima više nišana, nego insana".

Zašto, pita Zlatko Prašević, U traganju za odgovorom, skupljajući sličice za vedriji dio mozaika, dok njegova slova naginju na ovu ili onu stranu, priznaje da ni priroda nije ravnodušna na sve njegove ljubavi koje je u specifičnom epskom koloritu doživio i proživio. Ubojitim pogledom ideja, izbjegavajući sentimentalnost i povlađivanje nježnijem polu, ne hajući što je nježniji pol zapravo jači pol, zbog slabosti jačeg pola prema nježnijem polu.

U stalnom bježanju, od muškog grijeha. Romantično i prozaično, Zlatkove idilične refleksije i osjećaji, promovisali su duboko melanholičnu percepciju "od koje se ne živi, ali se za nju gine. Od jedne duše, koja nastanjuje dva tela."

U igri, bez gubitnika. Oboje pobjeđuju, u zbirci "Suze sa ledom", iako se ponekad dešava da pobjednicima ostaje trijumf, a poraženima poezija. Trivijalno utočište za nesnalažljive i nesrećne, mada je Crnjanski kategoričan da "nesrećan čovek ne može biti pesnik". Kao što nije prihvatljivo da se u džamiji ili crkvi ide da se riješi neki problem, a ne samo iz ljubavi.

Zato je Zlatko Prašević pjesnik koji piše samo iz ljubavi. I za ljubav, rođeni poeta, izdžigljao da osvaja visine. Da bude slavuj, a ne poljska ševa, plava sjenica, konopljarka, carić, zelentarka, crni kos, cajzla ili crvendać. Uz koje se najlakše, pozno u dubini noćnog mira, nabasa na "mesečinu koja greje".

U vremenu prošlom i sadašnjem. U balkanskoj prestonici sira i najveće visoravni, svi snjegovi sjenički postaju lanjski, a svaka narodna radinost duše mjeri se najmanje sa dva kantara. Pravdoljubivo i rodoljubivo, kao u Zlatkovom pjesničkom prvencu, vraća se dug zavičaju.

I odgovornost, jedino za ono, što nije opjevano. Zavodnički primamljivo, kao zavičajna dilema "da li išta na dunjaluku lepše ima, nego kad Uvac svoju Vapu prima?"

Stoički, oblikovan. Druželjubivi Zlatko Prašević je utisnuo originalni pečat na promocijama u Ulcinju, Sjenici, Sarajevu i Njemačkoj. Dok se njegove pjesme ritmično pjevaju, na kraju svake dugo čuvane tajne, magična poruka: *"Sad ti znadni ?!"*.

Ono naše, što nekad beše. I prođe bogovetni dan i stiže ponoć.

U vaktu i zemanu, kad se ode s kućnog praga.

Piše se prva rečenica o zavičaju.

O usudu koji u snovima tišti.

Tušta i tma. I ne popušta...◆

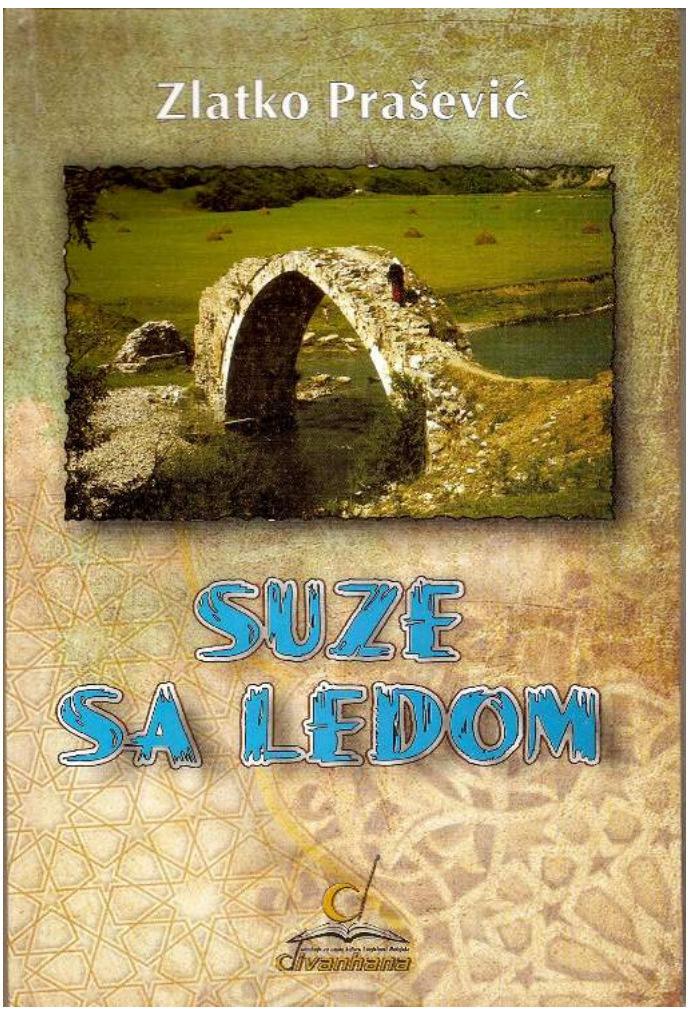

KAKO VRIJEME PROLAZI

Ismet Rebronja (1942, Goduša, Bihor – 2006, Novi Pazar), pjesnik, prozni pisac, antologičar, etimolog. Stihove je počeo objavljivati od rane mladosti. Za života objavio je četrnaest naslova knjiga, a posthumno je štampano pet njegovih djela. Zastupljen je u više antologija i izbora pjesama. Prevođen je na strane jezike. Dobitnik je književnih nagrada i priznanja.

■ **Piše: Faruk DIZDAREVIĆ**

Prije osamnaest godina, u proljeće 2006, umro je Ismet Rebronja, velikan sandžačke, bošnjačke i južnoslovenske književnosti. Iza sebe je ostavio zamašno literarno djelo prepoznatljivo po jedinstvenom poetskom modelu i stilematici. On nije robovao poetskim trendovima, već je od svoje prve zbirke poezije ***Knjiga rabja*** pjevao univerzalnu, kosmopoetsku i polivalentnu poeziju protkanu gustom mrežom reminiscencija. Poezija Ismeta Rebronje oglašava drugčiji pogled na svijet; on mudrije i staloženije gleda i interpretira suštinske odnose u čovjekovom životu i vremenu. U stvari, u svojoj ekspresivnoj, spolja i iznutra izvajanoj pjesmi, britkim i višeslojnim slikama, simbolima i metaforama iskazivana su esencijalna stanja čovjeka. Ovu lirsku i misaonu orijentaciju razvijao je i produbljivao i kroz svoje lucidne prozne knjige. Riječju, Rebronjin književni rukopis svagda ispisuje prepoznatljiv otisak jedinstvenog vodenog žiga ličnog duha.

Ismet Rebronja

Šta čini književno djelo Ismeta Rebronje? To je *četrnaest štampanih knjiga* za njegovog života, od čega devet zbirki poezije: ***Knjiga rabja,*** MRZ, Pljevlja, 1972; ***Izložba,*** Zajednica kulture, Novi Pazar, 1976; ***Gazilar,*** Nolit, Beograd, 1978; ***Sreda i Sreda kći***, BIGZ, Beograd, 1983; ***Paganska krv,*** SKZ, Beograd, 1986; ***Keronika***, BIGZ, Beograd, 1991; ***Jesen praznih oraha***, Prosveta, Beograd, 1997; ***Kad forminga ne dosvira***, Gradac, Raška, 2002; ***Suze Lejle Šehović***, Dom kulture, Priboj, 2003. (bibliofilsko izdanje u 99. numerisanih primjeraka), zatim knjiga priča – ***CI (101) priča***, Damad, Novi Pazar, 1994., *roman* ***Beli unuci***, Prosveta, Beograd, 1986., *izbor poslovica i izreka* sa komentarima (sa Medisom Kolaković) ***Budi nešto da ne budeš ništa***, Autorsko izdanje, Novi Pazar, 2004; Sa Farukom Dizdarevićem sačinio je *izbor iz poezije Ilijasa Dobardžića* štampan pod naslovom ***Ilijas Dobardžić: Lirika***, u izdanju Centra za kulturu, Bijelo Polje, 2001; *Priređivač je antologije* Poezija Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori ***Latice primule***, Arka, Smederevo 2003.

Nakon fizičke smrti iza njega je ostala, rečeno je, obimna književna zaostavština. Taj fundus i registar čine ***tri zbirke poezije, knjiga priča, dva romana, knjiga sjećanja, etimološki rječnik i knjiga etimoloških eseja,*** dakle ***devet*** naslova koje je za života bio pripremio za štampu. Sa grupom prijatelja i poštovaoca našeg Ismeta formirali smo Izdavački odbor Književne zaostavštine Ismeta Rebronje sa čvrstom riješenošću da se objavi ovih devet knjiga i na taj način kompletira njegov umjetnički opus. Kada se iz štampe pojavi i poslednji deveti naslov tek tada će biti omogućen cjelovit pristup istraživačima njegovog literarnog djela.

Do sada su **posthumno štampane** slijedeće Ismetove knjige: ***Sinje more***, poezija, Centar za kulturu, Plav, 2006; ***Pad Grčke***, priče, Koraci, Kragujevac, 2007; ***Magnet i algebra***, poezija, Narodna biblioteka „Dr Ejup Mušović“, Tutin, 2007; izbor Rebronjine poezije pod naslovom ***Nulla insula***, Međurepublička zajednica za kulturno-prosvjetnu djelatnost sa sjedištem u Pljevljima, Pljevlja, 2007; knjiga etimoloških eseja naslovljena sa ***Sokratov pas***, Almanah, Podgorica 2009; etimološki rječnik ***Etymologicon***, Narodna biblioteka „Dositej Obradović, Novi Pazar, 2020.

Ismet je naročito volio svoju poemu o Medisi (kasnije je Medisu preimenovao u Chedissu) i često je na javnim nastupima govorio stihove iz nje. Ona je štampana u njegovoj zbirci poezije ***Kad forminga ne dosvira***, potom u antologiji ***Latice primule***, a uvrstio ju je i u panoramu svoje poezije koja nosi naslov ***Nulla insula***. Pored toga ostavio je amanet da se u nešto izmijenjenom obliku štampa u posebnoj knjizi. Zašto? Mislim da je u ovoj predivnoj poemi (ili stihovnici kako ju je sam imenovao) ostavio trag dubokog pokreta svoje duše iskazujući njene zapretane slojeve, treperenja i značenja. Pod perom pjesnika željnog boljeg, potpuno drugačijeg od ovdašnjeg svijeta, on stvarnost pretvara u idealnu utopijsku sliku vodeći čitaoca, sa kojim lirski subjekt uspostavlja dinamičan, prijateljski odnos, u bajku svojom magijskom pjesmom. Ekspresivnim detaljima i slikovitim metaforama pjesnik oblikuje neuhvatljivu boju *Idealne Ljubavi* što ovu poemu svrstava u red najljepših ljubavnih pjesama ne samo na našim prostorima nego i šire. Poput znamenite Ane Ahmatove koja, pjevajući

„o neutaženom zovu ljubavi u okeanu vremena“, vjerujući da bi gotovo svaka pjesma mogla nositi naslov *ljubav*, i Ismet traga za otkrićem divotne *Apsolutne Ljubavi*. Žudnja za ljubavlju i cjelinom (naspram turobno suvoparne proze zbilje) on stihove u narečenoj poemi preliva osjećanjem i poimanjem stvari kao mnogih privida „varki ozarenja“ koje oko nas lebde i dramatično se sučeljavaju, eterično smjenjuju, i kao simultani prizori neprestano teku i ranjavaju.

Na Ratkovićevim večerima poezije u Bijelom Polju

Pripremajući se za potragu za Chedissom lirski subjek se okružio knjigama i mapama, učio tuđe abecede i proučavao običaje raznih naroda, čitao Firdusija i Platona, čitao Inke... a onda krenuo na put daleki. I u ovoj poemi autor ne izostavlja rodni Bihor, mada ga izrijekom ne pominje, no prema repertoriju izraza, pojmova i slika hodna linija lirskog subjekta u potrazi za Chedissom začela se, reklo bi se, odatle. Potom se pominju Pont, Itaka, Istrion, zemlje Andaluza i Tabuna, Bosna, itd. što su simboli univerzalističkih planetarnih pejzaža. I pored susreta sa znalacima sudbine, orlarima, čitačima dlanova, tumačima snova, obilazaka muzeja i ambasada, odlazaka u crkve i hramove, raspitivanja u mehanama i policiji nije mu se posrećilo – Chedissu nije mogao naći. Da je ona tu negdje, između jave i sna, sjećanja i zaborava, prošlog i budućeg, ovostranog i onostranog, nadomak *očaravajuće blizine*, zna lirski subjekt koji poručuje: „I neće u meni ljubav/ Ljubav da umre/ Chedissu ljubiću/ Ljubiću krilom kumre...“. Ali ipak jednoga jula, stigavši iz Mita, „... Kroz goru tisa/ S Ogledalom/ Vrati se Chedissa...“. Međutim, „vremena

U svojoj radnoj sobi

su se promenila, (...) ruke i usne isprljale, i stoga postale nedostojne Chedissinih čistih usana“ (M. Kolaković). Pa, gdje je Chedissa, gdje je otišla, gdje se skrila? Završni stih kaže: „Tamo gdje i Mythos/ Magnet i algebra/ Njen skupljaju beskraj/ Ogledalom Srebra“, eto tamo ona prebiva. Autor poemu zatvara, dakle, na simboličan način ostavljajući zlatnu nit Arijadninog klupka do kraja nerazmršenu te ova skaska zaliči kao tkanina bačena s nepregledne visine, čija vlakna ne mogu naći tlo.

Govorenje u ovim stihovima je slojevito i bogato iznenađujućim slikama, metaforama, simbolima i magijskim riječima. Njih karakteriše snaga i silovitost imaginacije i lakoća izražavanja, a to su, bez sumnje, osobine Rebronjinog talenta. Pažljiv i iskusan čitalac otkriće mnoga značenja Rebronjinih ključnih riječi koje, kao dio metafore i pjesničke slike, iskazuju njegov emocionalni odnos prema ljubavi, ali i prema životu. Ova Rebronjina poezija, čuvajući sva obilježja jedne autonomne realnosti, ulazi u emocionalni svijet i onih koji se traže i nalaze, postaje sredstvom komunikacije u najstarijem dijalogu na svijetu od kako Dvoje postoji - suprotstavljeni samoći.

Na kraju rukopisa ove knjige autor je skrenuo pažnju da je „U cijeloj stihovnici vođeno (...) računa o etymonu“ a budući da se u njenim brojnim stihovima pominje simbol Ogledala (koje je ispisano sa velikim početnim slovom) potrebno je nešto reći o tome.

Kult i simbolika ogledala prisutni su u mnogim civilizacijama od Asteka, preko japanske šintoističke tradicije, Etruraca, helenske Grčke, judejstva, hrišćanstva i islamskog učenja, ikonografije Zapadnih zemalja, pa sve do naših prostora. Značenja su im, naravno, veoma različita. Sa dosta sigurnosti može se ustvrditi da je Ismet Rebronja u ovom slučaju imao na umu islamskog mističara i velikog pjesnika Dželaludina Rumija (1207-1273) koji je ogledalo smatrao simbolom ***srca***, koje mora da bude bistro i čisto kako bi moglo neumanjenom snagom reflektovati zrake ***svjetlosti*** božanstva.

Ovom sjećanju na Ismeta Rebronju dodao bih: Našim zalaganjem Narodna biblioteka „Ejup Mušović“ iz Tutina štampala je 2007. godine prvo izdanje knjige ***Magnet i Algebra***, a JU Centar za kulturu „Vojislav Bulatović Strunjo“ iz Bijelog Polja 2010. godine drugo izdanje, sa likovnim prilozima znamenitog slikara Mersada Berbera.◆

Ismet Rebronja sa Ćamilom Sijarićem

Kulturni centar Novi Pazar

PROMOCIJA ZBIRKI POEZIJE HADIJE NURADINOVIĆ

Hasna ZILJKIĆ. Kulturni centar Novi Pazar

U novopazarskom Kulturnom centru, 20.9.2024, promovisane su dvije zbirke poezije Hadije Nuradinović iz Novog Pazara „U duši toplina“ i „Sve u stihu“. Pored autorice, učesnici promocije bili su: doktor nauka Dženis Šaćirović – univerzitetski profesor, Hasna Ziljkić – kulturna radnica i Elzana Idrizović – studentica. Autorica je svoje pisanje opisala kao potrebu da svoje misli i osjećanja prema porodici, ljudima oko sebe i prema domovini pretvori u lijepe riječi. „Naveče, kada sve utihne, sunčeva svjetlost nestane, a glasove drugih ljudi više ne čujemo, kada se uvučemo u vlastite odaje, tada postajemo svjesni svih dešavanja tokom dana. To ostavlja dubok trag, emocije trepere, tjeraju mozak i u tim momentima da nešto radi. Tad se javlja inspiracija za pisanjem. Ja tu potrebu ne ignorišem, nego je ostvarujem. Pretpostavljam da svako od vas ima neki način ispoljavanja unutarnjih osjećanja. Moj način je ovaj. Zato želim reći da se čovjek ne treba plašiti svojih potreba, nego da slijedi svoje želje i svoje potrebe... Ove moje zbirke pjesama su ispunjavanje mojih snova, moja oaza mira i spokojstva. Ako neko u njima bude pronašao bilo koju svoju emociju, čaša u koju sam nalila ovu današnju sreću biće dopunjena još sa nekoliko kapi“ – kazala je, između ostalog, na promociji Hadija Nuradinović, autorica.

Vrijednost okupljanja „oko pisane riječi“ ne ogleda se samo u davanju na značaju samom autoru, već i u skretanju pažnje na određene društvene vrijednosti i podsticanju širih masa na takve vrijednosti.

Pozvati nekoga kod sebe u kuću da popijete kafu je divna stvar. Ali tom prilikom ne možete baš usmjeriti tok razgovora. Pa ćete biti prinuđeni da sa gostima ćaskate o temama koje vam nisu nekad drage, o temama koje vas ne zanimaju i sl. Ali ako nekog pozovete na promociju pisane riječi, znate da će tamo biti govora o kulturi pisanja i o određenim motivima koje taj rukopis prepoznaje. A što sve nas, s druge strane, može oplemeniti, proširiti vidike, podstaknuti da razmišljamo u drugom pravcu i možda tako riješiti neke unutarnje tjeskobe. Oni koji se više bave dušom i umom kažu „da je sve je do nas samih“, tj. „onako kako posmatramo ljude i događaje, koje filtere koristimo ili kako reagujemo – samo je naše ogledalo“. Mi baš i ne shvatamo kako je to sve do nas samih, pa živimo u ubjeđenju kako je NN lice krivo, jer da nije određenog njegovog postupka mi se nikad ne bismo našli u „datoj situaciji“... A može da se desi da nas neka rečenica, izgovorena na ovakvim mjestima, podstakne da mislimo u drukčijem smjeru – kako to što nam se desilo možemo sagledati i iz drugog ugla, tako zapravo otvaramo neka druga vrata naših života koja se nisu mogla otvoriti dok ona prva ne zatvorimo, itd.

Takođe, pisana riječ je povod da se na određenom mjestu okupe obrazovane osobe iz društvene zajednice. Znate, vrlo je važno da ljudi iz akademske zajednice komuniciraju između sebe, sa ciljem da određenom društvenom problemu, a danas je dosta problema, priđu na adekvatan način i rješavaju ga svi sa svojih pozicija. To usmjerenje koje dobijamo na ovakvim mjestima su od krucijalne važnosti.

Kada govorimo o samom pisanju, treba napomenuti da se pisanjem nije lako baviti. Potrebna je i želja, i hrabrost, i odvažnost, potrebni su motivi, ideje... Potrebna je umješnost. Potrebna je širina,

Promocija zbirki poezije „U duši toplina“ i „Sve u stihu“ Hadije Nuradinović – Kulturni centar Novi Pazar, 20. 9. 2024. Pored autorice, učesnici promocije bili su: doktor nauka Dženis Šaćirović – univerzitetski profesor, Hasna Ziljkić – kulturna radnica i Elzana Idrizović – studentica.

kreativnost, širokrogrudost. Potrebno je imati određene emocije prema nekome, prema nečemu... Imati neki ideal. Vidite, sve pobrojano nije opipljivo, nije okom vidljivo dakle nije materija.

Takođe, postoje nivoi pisaca, pa će za one prepoznatljivije u široj društvenoj zajednici biti potrebne još neke osobine. Ali mi ćemo stati kod pobrojanog. Na osnovu prethodno pobrojanog, definišemo i karakter ličnosti. Ako čitamo poeziju Hadije Nuradinović, lako možemo spoznati njen karakter.

Ako ste još i imali priliku da razgovarate sa autoricom zbirki poezije koje večeras promovišemo, prepoznaćete prirodnost i jednostavnost u ponašanju, neposrednost, steći ćete utisak da ona živi u ovom trenutku; ona prosto uživa u onome što jeste i što je oko nje. To isto ćemo prepoznati i u njenim stihovima.

U tim stihovima sve je nekako prirodno. Možda i predvidljivo, ali autoričin izbor da baš o toj temi govori šalje poruku da je to nešto što je važno i želi da još neko zna da je to njoj važno. I čitalac, dok čita ove stihove, treba da se prepusti na način na koji je i autorica, da bi je razumio i suosjećao sa njom. Odnosno da bi osjetio svu tu pojavnost na način na koji i ona osjeća.

T I H A N O Ć

Što se ova noć utihnula kao da duše nema
što se sprema
nešto joj jasno nije, u mraku se zvijezda krije,
ma lijepo je, nije kao prije.

Svjetla se neka pojaviše neobična
a sijaju od ostalih mnogo ljepše i više,
u mraku se razliše bjelinom nekakvom
sve prekriše,
Bože neobična je ova noć.

... i tako ove noći, mrak će proći
neka se zvijezda snađe
i najljepši put
do svog srca pronađe.
(„U duši toplina“, str. 18)

Izdvojićemo riječi koje su u ovoj pjesmi: Svjetlo i Mrak, Noć – koja će proći, Zvijezda neka koja je nju obasjala, a kojoj autorica želi da i ona pronađe put do svog srca. Zvijezda je obasjala noć i donijela svima sreću, ali svoju sreću još uvijek traži.

Autorka osjeća prostor, osjeća vrijeme, sve to povezuje, i sve to ima veze sa njom samom i trenutnim osjećanjem. To što vidi i osjeća, ona ne guši, ne zadržava ga, prosto kaže: „Želim...“ Kao da svima poručuje: „Želim da i ti i svi vi nađete što lakši put do svog srca. Kada vi budete dobro, i ja ću biti dobro.“

To je jedan od načina na koji autorica komunicira sa sobom. Psihologija to ovako definiše: „Ono što sebi govorite, u konačnici zapravo postaje vaša sudbina. Način na koji govorite, uopšte, igra ogromnu ulogu u tome kako mozak procesuira stvari i u kojoj mjeri će vam biti ili od pomoći ili vas u potpunosti blokirati.“ Pisanje autorici omogućava otvorenost prema svijetu i to stanje nju opominje ne samo da realno vidi stvari oko sebe, već i da sjećanja iz prošlosti, koja inače pobuđuju žal ili nostalgiju, zapravo prezentuju sjećanje na ona vremena kada se drukčije živjelo, a koja su dio nje same.

Ovo je momenat gdje autorica ispoljava trenutna osjećanja, gdje osjeća i povrijeđenost i gnjev, ali i dostojanstvenost i suzdržanost.

UMORNA SAM

Umorna sam od života,
sama sebi smetam
umorno je srce moje,
i kad sjedim i kad šetam.
Ljuta sam, od otrova ljuća,
udaraš mi nož u leđa
razaraš mi pluća.
Zašto vodu koju piješ želiš da mutiš?
Podsvjesno radiš.
Mene sa tim ljutiš.
Nisam slabić, a nisam ni jaka,
nisam ni lijepa, nisam naivna,
nisam ni slijepa.
Ja sam samo obična žena,
nekada voljena, nekada zapostavljena.
U džepu sve to slažem,
a želim i da kažem
da se sa mnom igrat niko neće...
(„U duši toplina“, str. 15)

Na osnovu biografije autorke možemo shvatiti da je ona živjela u nekoliko različitih mjesta, pa i na Zapadu. Kada čitamo ove njene stihove, vidimo da na nju nisu izvršili uticaj druge kulture i drugi narodi. Najčešći motivi u njenim stihovima su **mladost** – kroz tu temu naziremo nejasnoće, odgovore koji su ostali nedovršeni, nedefinisani; autorica kao da podvlači sad, u sadašnjosti, određenu crtu i svemu daje novo lice i naličje; možda to radi nekad grubo i malo nepromišljeno, pa od sjete i sentimentalnosti ode u krajnost i iskaže svoje mišljenje, prekinuvši naglo tu sliku koju je polagano stvarala. Zapravo, na tim mjestima se ogleda ta njena netaktičnost, neko bi rekao nebrušenost misli. Hajde da pokušamo da je razumijemo. Kako?

Svakodnevno u životu, u raznim situacijama, moramo se suzdržavati od govora koji reflektuju naše stvarne misli. Pa ono što imamo da kažemo gledamo da ga uvijemo u celofan prije nego ga serviramo. Kao da i kod autorice prepoznajemo to da je u životu morala često biti taktična, ali da ovdje, dok nastaje njena poezija, to ne želi. Stihovi koje piše

Učesnici promocije: Elzana Idrizović i dr. Dženis Šaćirović

su njena oaza mira, njen trenutačni smiraj, slika njenih trenutnih misli, i ona nimalo ne brine o tome šta će ko reći.

Drugi motiv koji dominira u njenoj poeziji jeste rodoljublje. Sve ljepote dunjaluka i ona najljepša, latentna osjećanja okrenuta su prema njenom Sandžaku, prema domu, majci, prema sevdahu.

ZASTAVA SANDŽAKA!

U tri boje sam satkana
tri mjeseca i tri ljiljana ima,
koliko me Sandžaklije vole
želim biti draga ostalima.

Nek se slavim u rukama vašim
ja ću služiti svim narodima našim,
i onima što Bošnjaci nisu
svi su naši i ako se tako ne pišu.

Nek se slavi 11. maj,
svima ruku pruži, srce im predaj,
nek nas ljubav sve u miru veže
kad je lijepo i kad je najteže.
(„U duši toplina“, str. 40)

KUĆA BEZ DJECE

Šta se ovo sprema,
kako vrijeme ide
prazno, djece nema,
slabo gdje se vide?

Ostadoše puste kuće,
sve su više prazne,
od toga nam danas
nema veće kazne.

Da l' je kletva il' je kazna,
što odoše u svijet bijeli
te ostade kuća prazna?

ZOVEM TE, MAJKO!

Zovem te, majko, svakoga dana
da te pitam kako si,
da li te boli tvoja rana?
Tvoje rane su djeca tvoja...

Svijetom se rasuli
tražeći život bolji,
sve će naći, samo
Majku neće!

Zovem te, majko, a ti ne čuješ
da li si ogluhela ili otupjela
od čežnje da slušaš svoje ptiće
kako cvrkuću oko tebe...

Zovem te, majko, da mi kažeš
kako ti život prođe bez komada
rasutog srca tvoga?
(„Sve u stihu“, str. 19)

I za kraj malo humora:

ŠTA ĆE HUDI SMAJO?

Smajo Hazni sve pomaže
šta god ona njemu kaže:
„Deder, Smajo, vodu nosi,
nosi, Smajo, ne prkosi! ...

Bolan, Smajo, rekla sam ti
avliju pometi,
a ti, Smajo, nešto viluhaš
kao da si bez pameti!” ...

Otvorio Smajo usta
ostala mu pusta
pa kaže: „...a ti, Hazna, blago meni,
ibrik u rukama
da nosimo zajedno
i ti se pokreni
to pripada ženi.

Ti se, Hazna, nešto raspekmezila
sva se, bona, na mene naslonila
da sam znao koliko si lijena
ne bi zaman moja ljuba bila.”

„Ćuti, Smajo, ti ne rondaj,
skuhaj kahvu te mi dodaj,
ne znam ono gdje smo stali,
nosi bolan vodu,
nisi, Smajo, mali.”
(„Sve u stihu“, str. 12, 13)

(Tekst je izlaganje Hasne Ziljkić, učesnice promocije zbirki poezije Hadije Nuradinović, koja je održana 20. 9. 2024, u Kulturnom centru u Novom Pazaru. Fotografije: Kazim Dreković) ◆

Promocija zbirki poezije „U duši toplina“ i „Sve u stihu“ Hadije Nuradinović

Kulturni centar Novi Pazar – treći roman Enesa Nikšića

PROMOCIJA ROMANA *VEZIR*

Treći roman Enesa Nikšića iz Novog Pazara, koji nosi naziv „Vezir“, promovisan je u decembru 2023. godine u Kulturnom centru u Novom Pazaru. Promoteri su bili: Melida Rebronja, recenzent romana, Hasna Ziljkić, kulturna radnica, a moderator Ertan Azemović, profesor. Izdavač je Narodna biblioteka „Dr. Ejup Mušović“ u Tutinu. U nastavku teksta prilažemo izlaganje učesnice promocije Hasne Ziljkić, diplomiranog žurnaliste.

■ **Piše: Hasna ZILJKIĆ,** Kulturni centar Novi Pazar

Danas, kada svi sve znaju, kada nam društvene mreže i mnogo televizijskih kanala omogućuju da se informišemo o svemu i svačemu, kada možemo da iznesemo svoj stav na društvenim mrežama, da komentarišemo, pitanje je šta se **ima još reći**. Ili ako i ima, da li će nas neko čuti. Ovaj roman i njegov autor, uvaženi Enes Nikšić, dokaz su da ima još da se kaže. Ili, da budem preciznija, ima da se kaže i da se priča **ne bi li to pričanje dalo određeni smisao neodređenom besmislu u koji nas je ovaj savremeni način života odavno uveo**.

Prošlo je tačno deset godina od kako je izašao posljednji Enesov roman ***Fes.*** Tokom čitave decenije, između starog i novog romana, Enes je radio nešto drugo, istraživao je i stvarao – napravio je pregled savremenog književnog stvaralaštva **sandžačkih** Bošnjaka – **Biserni đerdani,** ovo **sandžački** posebno podvlačim jer je na taj način afirmisao pisce sa ovog područja i znatno pomogao posebno prosvjetnim radnicima, učenicima i studentima, da imaju sve na jednom mjestu. I tako spriječio sve nas, i mlađe i starije, da kažemo da ne znamo ko su, naprimjer, Redžep Nurović, Bajram Redžepagić, Fehim Kajević, Safet Vrbički itd. Nešto slično tome, samo u malome, napravio je i zvučno, što će poslužiti kao zvučne čitanke u nastavi na bosanskom jeziku.

Takođe, u međuvremenu, Enes pomaže svome ocu Asimu Nikšiću – čovjeku koji je živuća enciklopedija i svjedok svih promjena i turbulentnih prilika u XX vijeku, koje su zadesile ne samo Novi Pazar nego uopšte ovaj kraj – pomaže mu u nastajanju monografije o Novom Pazaru i o onome što je **sve taj grad bio u XX vijeku...**, a koja je urađena na osnovu njegovih sjećanja i iskustava.

Enes Nikšić je rođen 1969. godine u Novom Pazaru. Napisao je tri romana: „Begova kuća“ (2007), „Fes“ (2013) i „Vezir“ (2023); priređivač je pregleda savremenog književnog stvaralaštva Bošnjaka u Sandžaku „Biserni đerdani” (2018). Živi, radi i stvara u Novom Pazaru.

Enes je onaj pojedinac koji doprinosi zajednici na svoj način, u oblasti koju poznaje i gdje osjeća da može nešto da uradi. Na tom putu pronalazi i saradnike, i to je takođe vrijednost ovog insana – što ostvaruje saradnju sa ljudima. Pronalazi ih. U tom kontekstu je i naša saradnja, između njega i mene kao zaposlene u Kulturnom centru, između njega i druge učesnice ove promocije Melide Rebronja, profesorice bosanskog jezika i književnosti u Gimnaziji, sa Društvom za bosanski jezik, čiji je član, sa Narodnom bibliotekom „Dr. Ejup Mušović“ u Tutinu, koja je izdavač romana „Vezir“ itd.

Danas, ako ne postoji neki konkretan razlog za ostvarivanje međuljudskih odnosa, često ta saradnja ne opstaje dugo. Enes tu saradnju svih ovih godina pospješuje razmjenom mišljenja, ideja, potvrđivanjem onoga što radimo, dopunjavanjem, bodrenjem, pa i pružanjem nesebične pomoći.

Ovim želim naglasiti koliko je važno da međuljudski odnosi budu na zdravim osnovama, da postoji spremnost na određenu vrstu žrtve, ali da je važna i ta vrsta permanentnog međuljudskog odnosa i saradnje, jer se na taj način pravi tim na duže staze i tim koji pravi rezultate.

Došlo je neko novo, drukčije vrijeme, svi se žale na sve i svašta, na sistem koji ne funkcioniše, često ćemo čuti danas za određenu neregularnost: „Kriva je institucija!“ A tu instituciju, taj sistem, zapravo činimo mi **pojedinci.** I ako mi ne damo sve od sebe da uradimo ono

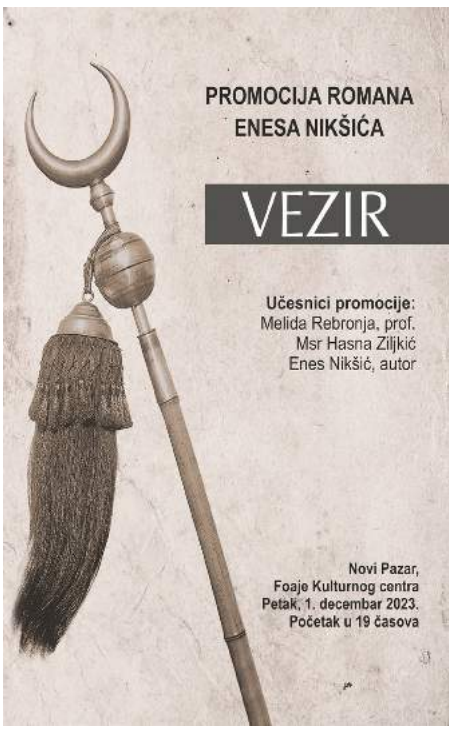

što je do nas i u našim mogućnostima, i ako pri tome nemamo jasan ideal, ako ne znamo da radimo ono za šta nam je povjeren amanet, onda ćemo lako postati žrtve manipulacije od raznih interesnih grupa, i tako olako možemo postati nečiji poslušnici, a onda ćemo vazda tražiti razlog nefunkcionisanja sistema u vođama – i o tome najčešće komentarišemo u kafanama, ali tamo gdje treba nešto da kažemo ili uradimo ono što je do nas, tu zakazujemo.

Enes je primjer osobe koja svojim djelovanjem dokazuje zrelost pojedinca u današnjim okolnostima. To je, istina, teži put, ali na tom putu se iznova i iznova sazrijeva, uči se i, što je veoma važno, nauči se da prepreke ne demorališu, a trenutni neuspjesi toliko ne bole.

Rad u kontinuitetu, ne očekivati da nas zbog toga neko tapše po ramenu – možda je to trenutno neznatno, presporo dolaze rezultati, ali ja mislim da je nama na ovim prostorima ta takva borba potrebna. Da svako da svoj doprinos, da se bori za svoje polje djelovanja, da se bori na putu ideala, a taj ideal je sadržan u prosperitetu jedne zajednice, pritom zadržati sve one osobine koje tu zajednicu krase i čine posebnom, a to je kod nas duh religije, duh tradicije, duh kulturnog materijanog i nematerijalnog naslijeđa, da ne nabrajam više, trebaće nam dosta vremena, i da se potrudi da ne gubi ljude koji zaista vrijede.

Svaki onaj drugi čovjek je prepun nesličnosti sa nama, propusta, ali filozofija prihvatanja nekoga kako bi se iz njega izvuklo ono najbolje sa čim ga je Bog stvorio, **mislim da je to naša misija**. Mi koji smo unutar institucija treba da damo svoj maksimum da bi se sve one stvari dobre za zajednicu realizovale. U tom kontekstu želim govoriti i o Enesu – on je iz svog ugla doprinosio kulturi i afirmaciji tradicije ovoga naroda, pritom nije nikada bio isključiv, ima izgrađen nivo tolerancije, razumijevanja i međuljudskog, međunacionalnog, međureligijskog dijaloga.

To je dokazao u romanu „Fes“ gdje je opisao stradanje dvije pazarske porodice, različite religijske i nacionalne pripadnosti, od strane okupatora, šaljući jasnu poruku: da je uloga okupatora jasna – on je svima neprijatelj. Zato treba da živimo i da se borimo zajedno, da imamo isti cilj i da nikako ne razmišljamo u drugom pravcu.

Enes je, prema mom mišljenju, ona tiha voda koja brijeg roni. Ona blaga, ali mudra riječ, koja traje, čovjek koji ne odustaje, koji pruža javnosti tačno onoliko koliko je njoj potrebno. Ja mu na tome čestitam. Čestitam mu na dosljednosti, čestitam mu na ustrajnosti, na vjernosti svojim moralnim načelima i društveno-javnom diskursu.

Taj diskurs zapravo uvijek vodi ka njegovom narodu. Sa puno mana, on taj narod iznova oživljava i penje ga na pijedestal, dajući mu na važnosti postojanosti i bivstvovanja. A to čini čak i u svom posljednjem romanu „Vezir“.

Sami naziv **Vezir** već nagovještava da se radnja romana događa u prošlosti. Ali po načinu pisanja – ne tako duge rečenice, sa konciznim slikama, dinamičnom radnjom, možemo reći da ovaj stil pisanja odgovara poimanju savremenih generacija. I kao takav predstavlja svakome izazov da ga pročita – i tinejdžeru, i adolescentu, i onima do 30-ih godina, ali i starijima jer će pobuditi strast za istorijom. Čitaće ga bez ostavljanja, jer ima neke ljepote u autorovom kazivanju, u toj jednostavnosti stila i sa ne baš očiglednim razvojem događaja.

Kad je riječ o pisanju koje za predmet ima prošlost, kao čitalac imamo pravo zaključiti da pisati **u prošlosti** znači prenebregnuti sadašnjicu i, na prvi pogled, okrenuti leđa sadašnjem životu. Mislim da nam ni sam autor ovog romana neće dati jasan odgovor na ovo dvoumljenje zašto se prebacuje iz onog što se zove sadašnjost u ono što se zove prošlost i bira da priča o određenoj temi koja se dešava u vrijeme čiji nije bio sudionik.

Možda je odgovor na ovu nedoumicu isti kao onaj Andrićev zaključak o *priči i pričanju*, u okviru besjede koju je izgovorio prilikom dodjele Nobelove nagrade, a to je da se i u prošlosti, kao i u sadašnjosti, čovjek suočava sa sličnim pojavama i sa svim onim što čini čovjeka. A biti čovjek znači..., citiraću Andrića: „Biti čovjek znači biti rođen bez svoga znanja i bez svoje volje, bačen u okean postojanja. Izdržati atmosferski pritisak svega oko sebe, sve sudare, nepredvidljive i nepredviđene postupke svoje i tuđe, koji ponajčešće nisu po mjeri naših snaga. A povrh svega, treba još izdržati i svoju misao o svemu tome.“

Tako, i s one strane – dakle prošlosti i sa strane sadašnjosti, pisac susreće tu istu čovjekovu sudbinu koju on mora uočiti i što bolje razumjeti, poistovjetiti se sa njom, sve dok ne nastane proces **tkanja,** koji će proizvesti – govorim dakle o

Enesovom pisanju – nešto poput ćilima. Nešto što samo po sebi podrazumijeva komplikovan i zahtjevan rad, ali koji je raskošnih boja. I osim što ćeš se diviti tkalji kao svojevrsnom umjetniku, taj će proizvod takođe poslužiti svrsi.

Šta je to što još karakteriše autorovo pisanje u ovom romanu? Enes je ovdje slobodan, daje slobodu svojoj mašti, ali, s druge strane, sa znanjem o istorijskim događanjima i sa razumijevanjem društvenih prilika.

Pisac koristi sve to – i maštu i znanje – i kao da igra jednu, prije svega sebi zanimljivu, igru dok stvara ovaj roman. Dakle, nije toliko važno da li autor opisuje prošlost ili sadašnjost, važan je duh kojim je nadahnuta njegova priča, ono što on želi da ljudima kazuje kroz svoje djelo.

Ono što je sigurno jeste da Enesova djela nisu zatrovana mržnjom, bez obzira na oblik i temu. Ali značajno podsjeća na ljubav, na uspavanu ljudsku potrebu da se za nju vrijedi boriti i na zaključak da je jedino važno boriti se za nju. A sve, opet, u cilju služenja čovječanstvu. „Važno je služiti čovječnosti“, kaže i Andrić.

Sadržaj ove knjige može ostaviti i utisak poput bajke, jer sadrži u sebi ono: „I živjeli su sretno do kraja života...“ Vrijednost toga je u tome što autor to radi na način da ne ostavlja ni u jednom trenutku čitaoca da ga to čitanje pokvari – da pokvari svoje misli, da teži uraditi loše djelo. Autoru nisu važni savremeni kritičari, nije mu važno to što nema više onih opisa... latentnih oblika, koji najčešće obiluju negativnim opisima misli i događanja, a što će biti okarakterisano: „To je, nažalost, realnost, a umjetnost služi tome da predstavi onu drugu stranu društva ili čovjeka kao pojedinca.“

Ovaj autor ne hita ka tome, on, iako ima ili opisuje neetičke postupke, čitaocu je jasno zašto je to tako. Kao npr. ključna radnja u ovom romanu: u Novom Pazaru se dešava **zamjena** novog bosanskog vezira Tahir-paše jer on umire, a inače je pošao za Travnik, drugom osobom koja posjeduje fizičke sličnosti – radi se o najmlađem sinu dunđera Halila. Možemo biti kritičari i reći: „Pa to je prevara.“ Ali da nije bilo te prevare, ne bi bilo ni romana, koji kako se radnja odvija, dobija skroz druge karakteristike. A tu prevaru autor provodi na osnovu motiva iz istorije osmanskih osvajanja. Kada veliki vezir Mehmed-paša Sokolović iznenadnu smrt sultana Sulejmana I u toku bitke na Siget nije obznanio nego je varkama uspio to održati u tajnosti, prikazujući da je sultan živ. Jer „čim nema onoga koji zapovijeda, vojska radi šta hoće. Čim vojska sazna, sve će krenuti po zlu.“

Pomenula sam već da u romanu ima onoga što sliči bajkama: „... i živjeli su sretno do kraja života“. I ovdje je glavni spoj prošlosti i sadašnjosti, i konačno da autoru halalimo zato što je zanemario sadašnjost a bavio se prošlošću. Enes nas ovim mudro podsjeća na onu svetost, na koju smo danas zaboravili – podsjeća nas na **ljubav**. Danas se sve manje ženimo, a posebno udajemo, iz ljubavi; udaje se zbog dobrog auta, zbog dobre kuće, prodaju se etičko-moralne vrijednosti da bi se dobio, često i sačuvao, posao; nerijetko, oni koji u rukama posjeduju moć koriste te poluge da bi nekoga ucjenjivali.

Enes u ovom romanu mudra podsjeća da je ljubav, od kako je svijeta i vijeka, početak i svršetak našeg života. Njegov glavni lik, iako je imao mogućnost da dobije djevojku iz najbolje porodice, najljepšu, mada sve su žene lijepe, ali ja sad pričam očima Enesovog „vezira“ – da bi osvojio takvu djevojku, Enesov vezir bira teži put. Postaje siromah koji osvaja djevojku radom, odgovornošći, strpljenjem, mudrošću. Kako to, čitaćete u romanu. ◆

PEŠTERSKI VITEZ

■ Piše: Šefka BEGOVIĆ-LIČINA

Dok se u sunčanom julskom danu polahko vozimo kroz zadivljujuće pešterske predjele, najčešću inspiraciju domaćih slikara, sjetih se riječi jednog rahmetlije, poznatog akademika iz Sarajeva, koji je toliko čitao i volio knjige da je želio umrijeti u biblioteci.

Posmatrajući prekrasne pejzaže sela Draževića, Rasna, Kamešnice, Delimeđa, Melaja, poželjeh da u nekom selu imam jednu kućicu gdje bih do kraja života u osami mogla čitati i pisati. Na samom kraju bilo bi divno gledati u čisto plavo nebo, uživati u zelenom prostranstvu i zlatastim zracima sunca, čuti zadnju melodiju čobanske frule i naći smiraj u čistoj, neokaljanoj zemljI...

Organizator i inicijator Ljetnje škole, uvaženi akademik Šerbo Rastoder je za nas predavače i mlade učesnike, kao posljednji sadržaj ovog projekta, osmislio posjetu Pešteri, gdje nam je u svom rodnom selu Međugor, uspješni sandžački biznismen, gospodin Hako Duljević ukazao svoje gostoprimstvo.

Kako ja posebno volim prirodu, selo, tišinu, poput neke djevojčice radovala sam se ovom danu. Vozeći se kolima sa sestrom i zetom, polahko smo odmicali uskim, asfaltiranim putem i usput uživali u predivnim pejzažima pešterskih sela.

Bio je vreo julski dan, koji je najavljivao skoru smjenu mjeseca avgusta i na Pešteri mnogobrojne Aliđunske vašare. Nebo iznad nas je bilo čisto, svjetloplavo, bez ijednog oblačka, a sa sredine neba, sunce je poput ogromnog reflektora obasjavalo ogromnu peštersku ravnicu. Razminjivali smo prelijepe novoizgrađene kuće, u kojima je šutjela tišina, gdje nije imalo ni traga života. Iako su ovdje mještani sagradili velelepne i moderne kuće, odavde su se rasprsli po svijetu, odmakli se od rodnog ognjišta, otuđili od porodičnih korijena i svoje djedovine.

Onu gužvu, buku vozila, galamu ljudi, na ulicama Frankfurta, Hanovera, Pariza, Amsterdama, uporedih sam sa ovom ljepotom, sa ovim ovdje rahatlukom. Aman!

Kako ispred nas odmakoše dva vozila, izgubismo pravac i uz pomoć nekih mještana, kojima zakucasmo na kutnja vrata, lahko nađosmo put ka selu Međugor.

Stigavši na jedno blago uzvišenje, dok se očima moglo vidjeti, k'o neka ogromna pozornica pred nama se razastrije nepregledna ravnica. Tu na sredini i jednoj čistini, pored porodične kuće Duljević bio je razapet povelik šator.

Čim smo stigli, prihvatili pružene ruke domaćina i sretioca, nekoliko sradačnih žena, za koje kasnije saznadosmo da su Hakove sestre i supruga, u podsjećanju vrijeme obrnuh za nekoliko desetina godina unazad. I sjetih se riječi mog oca rahmetli: „Više volim jesti soli i hljeba sa čehreli insanom, nego baklavu sa ćehresuzom."

E, to čehre nam danas bi najljepša dobrodošlica i najslađi šerbet u onoj čaši hladne i taze đulsije kojom se žedni osvježismo.

Tu gdje je pod šatorom na prostrtim tepisima i poredanim šiljtetima posijedalo petnaestak polaznika Ljetnje škole, ko dukati sa nevjestačkog grla, žutjele su se postavljene sofre. Za nas starije bile su postavljene klupe i stolovi prekriveni ćilimom. Domaćini su pretpostavili da smo se mi odavno odvikli da sjedimo za sofrom pokoljenke, a i da nam koljena sada pomalo „škripe".

Iako smo dugo vremena fb prijatelji, gospodina Haka Duljevića sam tog dana prvi put upoznala. No, atmosfera je bila tako topla, svojska, opuštena, da sam imala utisak da njega i njegovu familiju znam cijeli život i nekako mi postadoše bliski kao rod najrođeniji.

A doček, čehre i ručak, pravi domaćinski, jela sva izvrsna, lezetli, onako kako dolikuje pešterskom obrazu i terbijetu.

U bakarnim tepsijama, upihtijane pite iz kojih „pišti„ pravo maslo, sa ičijom od ovčjeg sira i domaćih jaja, kiselo mlijeko kao jardum, meso sa krompirom slatko ko med, salate, harčalije, voće, sokovi, domaći med, kahve u bakarnim džezvama i fildžanima. I sve to, ko vaktile, začinjeno gostoprimstvom, osmjehom divnih domaćica, Hakovih sestričina, zetova, djece, omladine.

Dok ručamo, svi nas dvore, domaćin Hako nas uslužuje, nutka, dopunja tanjire. Za sve vrijeme ručka, on je kao neki momčić trčkarao od jednog do drugog, usluživao nas, stao nije…

I tim uvažavanjem musafira istaknuti graditelj nam pokaza svoju srčanost, roditeljski odgoj i pešterski domazluk.

Ja malo zbunjena i zadivljena ovim srdačnim dočekom, trudim se da sve upamtim, da kasnije opišem ovaj, u ovom vremenu rijetko doživljeni i golemi ićram.

Kada nam se gospodin Hako obrati i poče pričat o svom djetinjstvu, o porodici u kojoj je između šest sestara porastao i reče nam: "Ja sam najvoljeniji insan na Pešteru, imam divnu porodicu i ove moje sestre koje me vole" - tada mi se ona njihova omalehna, renovirana rodna kuća, uzdiže visoko i odjednom pretvori u raskošan, prekrasan dvorac, čije kupole svojim vrhom dotakoše samo nebo.

„Rođen sam u ovoj kući između šest sestara. Moja bijača je ime svoga rh supruga, moga djeda Haka, čuvala je od njegove pogibije do mog rođenja. Kada sam se ja rodio, rekla je 'E, on će nositi ime Hako, niko drugi' Kada je jedan naš rođak tek rođenom sinu nadjenuo ime Hako, moja bika je otišla pred njegovu kuću i zaprijetila mu: 'Ne predjeneš li ime tom detetu, do doveče ću ti kuću i sve što imaš zapalit!'"

Zamišljala sam tu odvažnu staricu, povrijeđenog ponosa, koja zbog zadate bese ne bi odustala od svog principa, jer ju je odgojila, klesala ova ravnica i kamen sa kojim se cijelog života hvatala u koštac.

A gospodin Hako nastavlja: „Moje sestre su me sa majkom njivile, voljele me, njegovale, barabar sa mnom bolovale, oči svoje za mene nisu žalile. Kako smo svi spavali na dušecima, poredani jedni do drugih, sestre su me stavljale u sredinu, grijale me svojim tijelima da mi kroz prozor spolja ne puha, na sofri mi priturale najljepša jela, strepjele mi kao gledencetu. One su i danas takve, iste, tople, moja vrućina, oslonac, one su moja krila, moje uzdanice, moj ponos. Zakleo sam se dok sam živ, njima i njihovoj porodici ništa faliti neće…"

Bratske riječi su se pretvarale u zvuke najljepše ljudske melodije, pokrenule dunjalučke i dženetske ptice da nad Međugorom pjevaju o toj porodičnoj ljubavi i slozi, čvrstoj povezanosti, o srčanosti, o ljudskosti.

Gledala sam pet sestara Duljević (jedna je preselila sa šesnaest godina) kako sjede jedna do druge, a u sredini Hakova supruga (tzv Hakovica) te pešterske prirodne vile pod hidžabom, kako su jedna drugoj stisle ruku, iz kojih se pretakala zadivljujuća ljubav i sloga, to neizmjereno životno bogatsvo.

„Ovdje sam se rodio, odavde išao u školu. Majka me je učila kako da pobijedim strah ako sretnem vuka ili neku drugu divlju životinju… Majka me je učila, bijača me nasihatila, sestre čuvale, od oca sam snagu i poštenje upio …"

Dok on priča, zamišljam dječačića Haka kako odvažno grabi blatnjavim putem ka školi, spreman da gleda vuku u oči i po savjetu svoje majke, samouke pedagogice, hrabro obuzdava strah. Zamislih one današnje roditelje što mi svaki dan promiču pored kuće, nose djeci ranac do škole i čekaju pred školskom kapijom da ih vrate kući."

Sjetih se nedavnih riječi jedne žene: „Ova današnja djeca što im se u restoranima slave rođenje i rođendani, što se roditelji utrkuju ko će im ljepše okitit salu, koje će im raskošniju odjeću kupiti, rasuti cvijeće, napuhati balone, ka da su kraljevi, duše mi, neće valjat ni dvije pare. Roditelji im ujdurišu i kola i stan i u kuću i cio saltanet, da se nemaju za šta mučiti, ni prstom mrdnuti. Mi doživjet nećemo, ali znam da će takvi izrasti u bezličnu, praznu, bezosjećajnu i svehlu generaciju, ja ti kažem. Od njih nikad ljudi, sem mekušci i pekmezi, bez ljubavi i poštovanja za ikoga svoga. A i da im roditelj ozidaju kule i gradove, na kraju će ih tako odgojena djeca strpat u Staračk dom."

Pri ovoj pomisli se stresoh i poželjeh da vratim ono vrijeme kada su bili drugi kantari za ljudske vrijednosti, kada je i bez ovog izobilja i davanja, bilo uzajamno poštovanje, uljudnost, zahvala, sitost. Eh…

Akademik Šerbo Rastoder je govorio o važnosti ovog događaja, ispred svih nas se domaćinima zahvalio na perfektnoj organizaciji i musafirskom ugođaju.

Sa oduševljenjem je pričao o zrelosti i strpljivosti polaznika Ljetnje škole, izrazio svoj ponos kako su svi svojom uljudnjošću i ozbiljnošću pokazali da u našoj omladini ima još onih željnih znanja i vizija za osvajanje nauke i svjetskih dostignuća.

A nakon akademika, gospodin Hako nastavlja:

„Ovdje je moj korijen, na ovoj mojoj djedovini sam najsretniji. Ponosan nosim ime svoga djeda Haka, pešterskog gorštaka, koji nam je u nasljedstvo ostavio najveće bogatstvo, svoje ime i čojstvo koje se riječima prenosi sa koljena na koljeno.

Kako je djed bio častan čovjek i cijenio sve ljude jednako, te ratne 1943.g. pred razjarenim, pljačkaškim i krvoločnim hordama, sačuvao je živote mnogih komšija pravoslavaca, tako što ih je sklonio u jedno selo kod provjerenih prijatelja. Iako je kasnije zbog tog svog humanog čina, bezdušno, kukavički likvidiran, svojim potomcima je ostavio svoje živo i neokaljano ime.“

Zadivljena Hakovim ponosom na djeda, čiji je odvažni pogled sa fotografije iz njegove prve knjige „MEĐUGORAC SA PEŠTERA“ odavao vitešku čvrstinu i odvažnosti. Ona besprekorno bijela čalma mu je izgledala kao kraljevska kruna optočena sa milion safira, prsi su mu bile okićene najvećim vojnim ordenjem, a na ramenima epolete najvećih činova za hrabrost. Iako mrtav, djed Hako se, prkoseći vremenu i krvnicima, koji ga na bigajri hak smakoše, kroz pero unuka Haka uzdizao svisoko ispod oblaka i poput sokola nadlijetao cijelu Pešter. Na blistavom nebu čalma mu se bijelila, čista ko njegov obraz i onaj put koji gaze njegovi živi potomci.

Iako danas prvi put saznajem da je gospodin Hako svojim radom stvorio biznis imperiju, što je za mašallah, ne pozavidjeh mu prvo na tom stečenom imetku, već mu čestitah na ovom većem bogatstvu, na porodičnoj harmoniji, slozi, na bratskoj ljubavi, na onom ponosu na svoje korijene i svoj rod.

I kasnije, dok sam sa akademikom Šerbo Rastoderom učesnicima Ljetnje škole uručivala sertifikate za učešće u druženju i stečenom znanju, u onom potpunom zadovoljstvu ove posjete, u zadnjem zalogaju pite, slivao se pešterski med, curjela ona pešterska slast svoga i svojštine.

Ovaj doživljaj bio je primjer i mladim učesnicima Ljetnje škole kako se čuva svoj rod, kako se poštuje svoja kolijevka, kako uvažavanjem i čuvanjem svojih korijena, čovjek podiže sebe do najvećih ljudskih visina i time zavrjedi svačije poštovanje.

Po povratku kući, pročitah poklonjenu mi knjigu „Međugorac sa Peštera“, zadivih se opisanim likovima i upakovanim fotografijama sa toliko ljubavi, ljepote, sabranih uspomena. Na udarnoj fotografiji, pešterski vitez, barjaktar ljudstva i časti, djed Hako uspravan, visočiji je od od Ajfelove kule i Kipa slobode, u čijem se oštrom pogledu očitava ona Kur’anska Odredba: „Ko spasi život jednog čovjeka, kao da je spasio cijelo čovječanstvo.“

A na uslikanim ženama, tim pešterskim direcima, u prozirnobijelim šamijama mirišu behari, u blagim očima im se ogleda peštersko sunce, na licu im blista bijeli obraz, dostojanstvo, stabilan dom. U ostalim fotografijama Pešteraca i njihovim čalmama očitava se čelična snaga, samouvjerenost, čojstvo, tvrda besa.

Bio je to sadržajan i prekrasan dan, kada se insan vrati ispunjen nadom da postoje uspješni ljudi koji nisu puni sebe, koji onom malom pažnjom ljudima pokažu svoju veličinu.

A tamo gore nad ravnicom sela Međugor, okićen sa najvećim ordenjem i osvojenim pešterskim peharom, Hakov djed, pešterski vitez Hako Duljević, sa pešterskog neba ostade da svijetli i bdije nad svojim potomcima dok je svijeta i vijeka... ◆

OSVRT NA PLAVSKU KULTURNU JESEN 47. KNJIŽEVNE SUSRETE I 22. LIKOVNU KOLONIJU

■ **Piše: Vladimir-Vlado KNEŽEVIĆ, direktor Centra za kulturu „Husein Bašić“**

Pod okriljem hrama kulture, ove godine smo imali priliku da na najljepši način oslikamo sve ono što čini Plavsku kulturnu jesen posebnom i autentičnom. 47. Književni susreti i 22. Likovna kolonija, manifestacije sa dugogodišnjom tradicijom, donijeli su bogatstvo programa koji su odjekivali ne samo kroz ovu generaciju već i kroz prošle decenije, pa čak i vjekove.

Program smo započeli 11. septembra kada su brojni likovni umjetnici na obalama Plavskog jezera započeli 22. Likovnu koloniju u duhu ljepote prirode i stvaralaštva. Okupili su se akademski slikari: Mirko Dragović, Žarko Plavšić, Alisa Teletović, Kaltrina Hoti i Mladen Blažević, koji su stvarali likovne kolorite ispunjene živopisnim bojama.

U srcu događaja, 12. septembra, Koncertna dvorana Centra za kulturu „Husein Bašić“ postala je pozornica posvećena sjećanju na dva velikana kulture i pisane riječi – Dušana Kostića i Esada Mekulija, jednih od osnivača ove kultne manifestacije. Atmosfera je bila ispunjena emocijama i poštovanjem, a istaknuti pjesnici i književnici Bogić Rakočević i Zuvdija Hodžić svojim nadahnutim govorima podsjetili su nas na neizmjerni doprinos koji su Kostić i Mekuli dali književnosti i kulturi uopšte.

Tokom večeri prikazani su dokumentarni filmovi o ovim velikanima, koji su na poseban način dočarali njihov životni i stvaralački put. Publika je imala priliku da se još jednom prisjeti njihovih nadahnutih stihova, koje je, sa izvanrednom izražajnošću, govorio bard glume i teatra Slobodan Marunović. U prepunoj sali odjekivale su riječi koje su prevazilazile prostor i vrijeme, spajajući decenije i emocije, čime je ovaj omaž dobio posebnu težinu i značaj.

Ovaj događaj, kao dio Plavske kulturne jeseni, nije bio samo omaž pojedincima, već i kulturi koja se ovdje njeguje, čuvajući duh književnosti i umjetnosti u njegovoj najčistijoj formi. Manifestacije kao što su Književni susreti i Likovna kolonija nastavile su svoju misiju u slavu stvaralaštva, okupljajući ljubitelje umjetnosti i kulture, čime su Plav i njegovi kulturni događaji postali pravi hram umjetničkog izraza i inspiracije.

Takođe, 13. septembra su pisci: Veljko Veljović, Slobodan-Zoran Obradović, Miloš Kecojević, prof. Alija Redžematović i Božidar Proročić obišli škole u Plavu i Murinu, gdje su sa učenicima razmijenili utiske o svojoj poeziji i razgovarali o značaju dječje poezije za izgradnju mladih umova. Djeca su imala čast da recituju sopstvene stihove, kao i poeziju poznatih dječjih pisaca, takođe i da učestvuju u razgovorima o ljepoti poezije i njenom značaju za njihov kulturni i intelektualni razvoj.

Istog dana sa početkom u 19:30 časova održano je veče Zavičajnih pisaca, koje je bilo ispunjeno posebnim duhom i emocijama. Na ovom literarnom susretu učestvovali su istaknuti autori: prof. Senada Đešević, prof. Afan Latić, prof. Sajma Feratović, dr Senadin Pupović,

akademska slikarka i pjesnikinja Kaltrina Hoti, Zuvdija Šahmanović i aforističar Miško Jokić. Božidar Proročić, u ulozi moderatora, briljantno je vodio razgovor sa njima o njihovim djelima, poeziji i prozi, vješto usmjeravajući diskusiju ka temama koje su obuhvatile i bogatu kulturnu baštinu plavsko-gusinjskog kraja.

U toploj i prijateljskoj atmosferi, prisutni su imali priliku čuti stihove velikana čiji je stvaralački duh, bezvremeno, bio prisutan i te večeri. Kroz mini pjesničke omaže, evocirane su uspomene na Radovana Zogovića, Ahmeda Pupovića, Jašara Redžepagića, Ismeta Markovića, Dušana Kostića i Esada Mekulija, čiji su stihovi osvijetlili prostor i ispunili srca svih prisutnih. Publika je često, uz gromoglasne aplauze, prekidala govornike, odajući priznanje ne samo piscima večeri već i naslijeđu koje su ovi velikani ostavili. Ovaj događaj je bio i svojevrsno sjećanje na ljude i vrijeme koji su oblikovali kulturni identitet ovog kraja a njihova svjetlost nastavila je da provijava kroz stihove i riječi izgovorene te večeri.

CENTRALNO VEČE PLAVSKE KULTURNE JESENI

Centralno veče Plavske kulturne jeseni, 47. Književnih susreta i 22. Likovne kolonije, započelo je svečano u subotu, 14. septembra, u 19 časova, kada je upriličeno otvaranje izložbe radova slikara učesnika 22. Likovne kolonije. Postavka izložbe, koja je ispunila prostoriju vibrantnim bojama i bogatstvom različitih stilova, privukla je pažnju brojnih posjetilaca, ljubitelja umjetnosti i predstavnika kulturne scene.

U ime domaćina, učesnike i publiku je srdačno pozdravio prof. Alija Redžematović, koji je istakao važnost ovakvih manifestacija za kulturni razvoj Plava i očuvanje umjetničke tradicije ovog kraja. U svom obraćanju, Redžematović je naglasio značaj Likovne kolonije kao mosta koji spaja različite generacije slikara, omogućavajući im da kroz kreativni izraz razmjenjuju ideje i obogaćuju međusobna iskustva. „Svaka slika je priča, a svaka priča nosi dio našeg zavičaja, naše prirode i naše duše“, rekao je, pozivajući prisutne da uživaju u jedinstvenim djelima izloženim te večeri.

Nakon njega, riječ je preuzeo akademski slikar Mirko Dragović, koji je podijelio svoja iskustva sa ovogodišnje 22. Likovne kolonije. Dragović je naglasio koliko je inspirativno stvarati u prirodnom ambijentu Plavskog jezera, đe su boje prirode, mir i tišina imale dragocjenu ulogu u procesu stvaranja. „Ova kolonija nam pruža priliku da se povežemo sa prirodom, ali i jedni sa drugima, u zajedničkom kreativnom procesu“, istakao je, osvrćući se na raznličitost umjetničkih izraza prisutnih autora.

Izložba je, uz veliki broj posjetilaca i ljubitelja umjetnosti, svečano otvorena, a radovi učesnika oduševili su prisutne, pružajući im priliku da uživaju u likovnim djelima koja su svjedočila o bogatstvu i različitosti umjetničkog izraza. Postavka je bila ne samo vizuelno impresivna, već i emotivna refleksija duha koji kolonija njeguje već 22 godine, ostavljajući neizbrisiv trag u kulturnom životu Plava.

Centralno veče 47. Književnih susreta i 22. Likovne kolonije započelo je svečano, a čast da ga otvorim pripala je meni. Uz najavu moderatorke Aleksandre Laban, obratio sam se prisutnima i između ostalog istakao: „Velika je čast i zadovoljstvo što smo večeras zajedno, na ovom značajnom događaju koji čuva i njeguje kulturni identitet našeg kraja. U duhu veličanstvenih riječi Huseina Bašića, 'Ko sazida kuću – s njom će porasti,' mi smo ovdje da nastavimo graditi tu kuću – naš hram kulture, koji nas sve okuplja.“ Večeras smo se okupili na Centralnoj večeri 47. Plavske kulturne jeseni, Književnih susreta i 22. Likovne kolonije, manifestaciji koja nije samo običan kulturni događaj. Ona je postament jednog dugog puta koji je započeo 1976. godine i traje do danas, svjedočeći o našem zajedničkom trudu, predanosti i viziji. Centar za kulturu „Husein Bašić“, koji je stub ovih aktivnosti, predstavlja čuvara kulturne baštine ovog kraja. On nije samo institucija, već svetionik kulture, mjesto koje povezuje ljude, generacije i narode, čuvajući bogatstvo našeg kulturnog identiteta.

Put koji smo prešli ispunjen je ljubavlju prema umjetnosti i kulturi, zahvaljujući generacijama osnivača, intelektualaca, pisaca i pjesnika, čiji je rad postao neizbrisivi dio našeg kulturnog tkiva. Večeras, dok stojimo ovdje, možemo biti ponosni na zlatne plodove tog rada, na nasljeđe koje nam je povjereno da čuvamo i unapređujemo. Ovo je prilika da se prisjetimo koliko je važno gajiti kulturu, koja nadilazi granice i vremena, i koja nas okuplja u zajedništvu.

Kako nas je podsjetio i naš velikan Zuvdija Hodžić: "Zavičaju dugujem sve što sam kao čovjek i pisac postigao." Te riječi neka budu naš putokaz i motivacija da nastavimo stvarati i njegovati ono što nas čini zajednicom – u duhu multikulturalnog prožimanja i kulturnog bogatstva. Kultura je, zaista, duša jednog naroda, a kroz manifestacije poput ove,

mi potvrđujemo svoju posvećenost njenom očuvanju i daljem razvoju. Neka ovo veče bude ispunjeno najljepšim emocijama, poezijom koja nas okuplja, umjetnošću koja nas inspiriše i duhom svih onih koji su nas ovdje okupili. Neka sijamo, blistamo i trajemo, duhom, dušom i riječju, stvarajući zajedno nove vrijednosti koje će buduće generacije s ponosom nositi dalje.

Nakon mog uvodnog govora, uslijedio je poetski karusel u kojem su učestvovali istaknuti pjesnici i književnici: Aida Orahovac-Kuč, Veljko Veljović, Kaltrina Hoti, Slobodan Zoran Obradović, Božidar Proročić, Afan Latić, Miloš Kecojević, dr Senadin Pupović, Munevera Sutović, Melida Travančić, Umilhana Krilčević-Omerović, Nada Matović i Beća Kujević. Posebnu čast su nam učinili književnici s Kosova, prof. Shygri Galica i Flori Bruqi, čiji su nastupi dali dodatnu dimenziju večeri.

Veče je bilo obogaćeno i poetsko-proznim spotovima Beće Kujevića, Jelene Joevetić i Jelene Božović, što je cijelom događaju dodalo posebnu težinu i ljepotu. Svaki od učesnika je, kroz svoj doprinos, unio djelić svoje duše i stvaralaštva, čineći ovo veče jedinstvenim doživljajem, ispunjenim toplinom i umjetničkim nadahnućem. ◆

BOŠNJACI U OČIMA BOŽIDARA PROROČIĆA

Kao profesor književnosti, lektorišući knjige, autorske tekstove i poglede Božidara Proročića, književnika i publiciste, ali i boraveći s njim na različitim kulturnim manifestacijama, pažljivo sam zapisivao i snimao sve što je on rekao o Bošnjacima. Smatram da je vrijedno da makar dio tih zapisa bude publikovan kako bi se predstavio njegov doprinos ovom itekako dragocjenom narodu. Sve što se ne zapiše kao da nije ni rečeno. Brižljivo sam sakupljao i bilježio samo dio onoga što je on izgovorio o Bošnjacima s nadom da će ti zapisi služiti kao trajni izvor znanja za buduće generacije.

■ **Piše: Veljko ĐUKANOVIĆ, profesor književnosti**

Proročićevi uvidi i refleksije pružaju duboko razumijevanje kulturnog, istorijskog i duhovnog nasljeđa Bošnjaka, ističući njihovu snagu, hrabrost i nepokolebljivost u suočavanju sa izazovima vremena. Ovi zapisi nisu samo dokumenti vremena, već i mostovi koji povezuju prošlost, sadašnjost i budućnost, omogućavajući nam da bolje razumijemo i cijenimo vrijednosti koje Bošnjaci nose kroz vjekove. U svijetlu njegovih riječi, nadam se da ćemo svi pronaći svijetli primjer da čuvamo i njegujemo našu zajedničku multikulturnu baštinu.

Hvali Crnoj Gori ljudi poput Božidara Proročića, čija prisutnost unosi riječi snage i topline. Njegova predanost književnosti i publicistici, kao i neumorna borba za očuvanje identiteta i kulture Bošnjaka, čine ga neprocjenjivim dijelom našeg društva. Proročić je svojim radom, riječima i djelima uspio da ujedini različite generacije, podstičući ih da se ponose svojim porijeklom i da vrednuju svoje nasljeđe. Mnogo što šta i meni je promaklo da zapišem, jer su njegova mudrost i uvidi bili neiscrpni, ali i ovaj dio najbolje odslikava njegovu snažnu ličnost, harizmu i borbu za Bošnjake. Proročić je svetionik nade u vremenima nesigurnosti a njegovi citati i djela su trajni podsjetnik na važnost ljubavi prema manjebrojnim narodima koje on uvijek sa ponosom naziva braćom. Njegova riječ je poput mosta koji spaja prošlost i budućnost, omogućavajući manjebrojnim narodima da se oslone na sopstvene korijene dok hrabro koračaju naprijed. Njegova posvećenost pravdi, istini i toleranciji ostavlja neizbrisiv trag na sve nas koji imamo privilegiju da ga poznajemo i slušamo. Božidar Proročić nije samo pisac i publicista; bio je i borac za prava Bošnjaka i drugih manjebrojnih naroda čuvar njihove tradicije i kulture i podstrek svima koji teže boljem i pravednijem društvu.

„Bošnjaci, su narod čije srce kuca u ritmu bosanskog duha, predstavljaju sintezu kulturnog nasljeđa i prirodne ljepote svoje Bosne. Njihova istorija, bogata slojevima različitih uticaja, stvara kompleksnu arabesku identiteta koji nadilazi prostorno-vremenske okvire. U svakom Bošnjaku odzvanja melodična simfonija tolerancije, hrabrosti i nepokolebljivosti, koja je utkana u bit

njihovog postojanja.“

„U filozofskom razmatranju identiteta Bošnjaka, neminovno se suočavamo sa pitanjem kako jedan narod može sačuvati svoju suštinu kroz vjekove turbulentnih i krvavih promjena. Bošnjaci su dokaz da je moguće zadržati duhovnu autentičnost dok se prilagođavaš novim okolnostima. Njihova sposobnost da sintetizuju različite kulture i religije u jedinstven sklad svejdoči o dubokom razumijevanju i poštovanju ljudske različitosti.“

„Bošnjaci, tiho stojeći na raskršću istoka i zapada, predstavljaju most koji spaja različite civilizacije. Njihova istorija, ispunjena iskušenjima, stradanja i na kraju ipak pobjedama, odražava neumorno traganje za mirom i pravdom. Filozofska refleksija o Bošnjacima otkriva narod koji razumije da je snaga u jedinstvu a ne u podjelama, kao i da prava sloboda dolazi kroz poštovanje drugog i drugačijeg.“

„Kontemplirajući o duhovnosti Bošnjaka, dolazimo do spoznaje da je njihova vjera više od puke religijske pripadnosti; to je način života, moralni kompas koji vodi kroz tamne doline istorije. Njihova posvećenost miru, pravdi i suživotu odjekuje kao univerzalna poruka koja nadilazi granice vremena i prostora.“

„Bošnjaci, kao narod, personifikuju koncept kulturne simbioze, đe različiti elementi koegzistiraju u harmoniji, stvarajući nešto veće od zbira svojih djelova. Njihova kultura, bogata i raznovrsna, pruža nam dragocjen uvid u mogućnost suživota u svijetu punom različitosti. U filozofskom smislu, Bošnjaci predstavljaju svetionik nade i tolerancije, pokazujući nam put ka zajedničkoj budućnosti utemeljenoj na razumijevanju i ljubavi.“

Ćamil Sijarić

„Ćamil Sijarić, majstor riječi i pripovjedač bošnjačkog duha, svojim djelima oslikava bogatstvo narodnog života i kulture. Kroz njegove priče, duboko uronjene u balkansku tradiciju, provlači se filozofska potraga za identitetom i smislom. Njegova djela ne samo da oživljavaju prošlost već i povezuju generacije, čuvajući kulturno nasljeđe i duh jednog naroda. Sijarić kroz likove i događaje iz Bihora donosi autentične slike svakodnevnog života, običaja i vjerovanja, čineći ih univerzalnim simbolima ljudske egzistencije.“

Mak Dizdar

„Mak Dizdar, pjesnik drevnih stećaka, svojim stihovima dotiče same korijene bošnjačke duhovnosti i istorije. Njegova poezija, protkana filozofskim promišljanjima o ljudskoj prolaznosti i besmrtnosti, predstavlja kulturni most između prošlosti i sadašnjosti. Dizdarovi verzi su svjetionik identiteta, podsjećajući nas na bogatu baštinu i duhovnu snagu Bošnjaka.“

Zaim Azemović

„Zaim Azemović, posvećeni hroničar bošnjačkog naroda, svojim radom stvarao je dragocjen mozaik kulturnog i istorijskog identiteta. Njegova djela odišu filozofskim refleksijama o suštini ljudskog postojanja i kulturne pripadnosti. Azemovićeva posvećenost dokumentovanju i očuvanju bošnjačke tradicije čini ga stubom kolektivnog pamćenja i kulturnog ponosa ne samo Rožaja već i Crne Gore i Sandžaka.“

Meša Selimović

„Meša Selimović, velikan bošnjačke i jugoslovenske književnosti, svojim romanima istražuje dubine ljudske duše i moralne dileme. Njegova filozofska promišljanja o životu, slobodi i sudbini su univerzalna, dok istovremeno zadržavaju snažan pečat bošnjačkog kulturnog identiteta. Selimovićeva djela su trajni simbol borbe za individualnu i kolektivnu autentičnost.“

Ismet Rebronja

„Ismet Rebronja, vrsni književnik i čuvar bošnjačkog jezika i tradicije, svojim radovima prenosi bogatstvo narodnog izraza i kulturne svijesti. Njegova djela, duboko ukorijenjena u filozofiji svakodnevnog života i identiteta, odražavaju suštinsku vezu između čovjeka i njegove kulturne baštine. Rebronjin književni opus je neprocjenjivo blago bošnjačke kulture i tradicije.“

Husein Bašić

„Husein Bašić, književni bard bošnjačkog naroda, kroz svoje djela i sintagmu „Krivi bez krivice“ otkriva duboku tragediju i nepravdu koja pogađa pojedinca i zajednicu. Njegova proza, bogata filozofskim refleksijama o ljudskoj prirodi i društvenim normama, prodire u

srž pitanja identiteta i moralnosti. Bašić svojim pisanjem stvara univerzalni krik protiv nepravde, osvjetljavajući put ka razumijevanju i empatiji. Njegova riječ je moćan podsjetnik na borbu za pravdu i očuvanje dostojanstva u svijetu prepunom nepravde.“

Faiz Softić

„Faiz Softić je književnik čija djela odišu dubokom emotivnom snagom i intelektualnom profinjenošću. Njegove riječi tkaju priče koje ostavljaju neizbrisiv trag na srcima čitalaca, prenoseći univerzalne istine i mudrost koja odjekuje kroz generacije. Njegovo pero je poput kista koji oslikava ljudske duše u svim njihovim nijansama, stvarajući remek-djela koja inspirišu i prosvjetljuju.“

Saladin Dino Burdžović

„Saladin-Dino Burdžović je personifikacija istinskog intelektualca i kulturnog pregaoca, čija djela premošćuju vrijeme i prostor, donoseći svjetlost i razumijevanje. Njegova posvećenost umjetnosti i znanju odražava se u svakom projektu koji dotakne, čineći ga uzorom predanosti i izvrsnosti. Njegov rad nije samo doprinos kulturi, već i most koji spaja ljude i ideje, obogaćujući zajednicu i čitav svijet.“

Salko Luboder

„Jedan je Salko Luboder! Njegova harizma i neiscrpna energija čine ga jedinstvenim, nezamjenjivim dijelom naše Crne Gore. Salko je više od vođe; on je simbol snage, mudrosti i nepokolebljive volje. Njegova prisutnost uliva sigurnost i snagu svima oko njega, potvrđujući da su pravi lideri oni koji žive za multikulturalnu Crnu Goru i njene vrijednosti.“

Mirsad Rastoder

„Mirsad Rastoder, radijski novinar čija je riječ bila snažna poput stijena Bihorske tvrđave, ostavlja neizbrisiv pečat u eteru. Njegov glas nosi autentičnost, hrabrost i nepokolebljivu istinu, povezujući ljude i događaje kroz nevidljive talase. Mirsadova novinarska etika i borba za istinu čine ga bedemom profesionalizma, za sve građane Crne Gore koji su imali privilegiju slušati njegove emisije biti dio njegovih dramskih priredbi ili biti dio Zavičajnih staza u Bihoru.“

„Duhovnost Bošnjaka je poput rijeke koja mirno teče kroz vjekove, noseći sa sobom mudrost, vjeru i nadu. Njihova duša je ispunjena snagom tradicije i ljubavi prema Bogu, dok njihova moralnost svijetli kao svetionik pravde i čestitosti u svijetu prepunom izazova.“

„U srcu Bošnjaka kuca ritam duhovne snage koja prevazilazi granice materijalnog svijeta. Njihova vjera je sidro u olujama života, a njihova moralna načela su putokaz koji vodi ka pravednosti i poštovanju svih ljudi, bez obzira na različitosti.“

„Bošnjaci, narod koji duboko poštuje duhovne vrijednosti, žive svoj život u skladu sa načelima poštenja, milosrđa i suživota. Njihova moralnost nije samo skup pravila, već živa praksa koja svakodnevno oblikuje njihove odnose sa drugima i sa svijetom oko njih.“

„Duhovnost Bošnjaka je svetionik koji osvetljava put kroz tamu istorijskih iskušenja. Njihova moralna snaga leži u vjeri da je svaka duša dragocjena, a svaki čin ljubaznosti i pravednosti doprinosi izgradnji boljeg i pravednijeg svijeta.“

„Bošnjaci nose u sebi duboku duhovnost koja je ukorijenjena u ljubavi prema Bogu i poštovanju prema svakom ljudskom biću. Njihova moralna načela su poput svetih spisa, vodiči kroz život koji ih podsjeća da je pravo dostojanstvo u djelima ljubavi, saosjećanja i pravda.“

„Moralnost Bošnjaka, protkana nitima duhovnosti, predstavlja njihov nepokolebljivi kompas u svijetu prepunom moralnih izazova. Njihova vjera u pravdu i ljudskost je neiscrpni izvor snage i nade, koji ih inspiriše da žive časno i pravedno.“

„U svakom Bošnjaku odjekuje duboka duhovna melodija koja slavi život, ljubav i istinu. Njihova moralna načela su poput svetionika, vodeći ih kroz životne bure i oluje ka svjetlijem i pravednijem horizontu.“

„Srebrenica, mjesto đe su suze postale svjedoci nezamislivog bola, nosi u sebi neizbrisivu tugu jednog naroda. Njihova patnja, urezana u srce istorije, govori o gubitku koji nikada ne smije biti zaboravljen. Stradanje Srebrenice je opomena čovječanstvu da je mržnja najveći neprijatelj ljudskosti.“

„U Srebrenici, đe je zemlja natopljena suzama i krvlju nevinih, svaka duša nosi neizrecivu bol. Genocid koji se ovdje desio predstavlja mračnu stranicu naše kolektivne istorije, ali i vječni poziv na borbu protiv zla i netrpeljivosti. Neka sjećanje na Srebrenicu bude svetionik koji nas vodi ka miru i pravdi.“

„Stradanje u Srebrenici ostavlja duboke rane koje nikada neće zarasti. Taj genocid je crna mrlja na savjesti čovječanstva, podsećajući nas da zlo može pobijediti samo ako zaboravimo. Srebrenica je vječni glas žrtava koji traže pravdu i priznanje njihovog bola.“

„Srebrenica, mjesto đe su nevini životi ugašeni u plamenu mržnje, ostaje simbol najdubljeg bola i tuge. Genocid u Srebrenici je rana koja nas podsjeća na važnost sjećanja i borbe protiv svakog oblika nepravde. Njihova patnja je naša opomena da nikada ne smijemo dozvoliti da se takav užas ponovi.“

„U tišini Srebrenice čuje se eho neizrecivog bola i patnje. Genocid koji se ovde dogodio nije samo tragedija jednog naroda, već čitavog čovječanstva. Stradanje nevinih nas podsjeća na važnost borbe za istinu i pravdu, kako se svet nikada više ne suočio sa takvom mržnjom.“

„Svaka suza prolivena za Srebrenicu nosi težinu neizmjernog bola i gubitka. Genocid u Srebrenici je bolno sjećanje na vrijeme kada je ljudskost izgubila bitku sa zlom. Njihova žrtva nas obavezuje da se zauvijek borimo protiv mržnje i nepravde u ime svih onih koji više nisu sa nama.“

„Srebrenica je mjesto đe su bol i tuga uklesani u svaku stopu zemlje. Genocid u Srebrenici je svjedočanstvo o

najdubljem zlu koje čovjek može nanijeti drugom čovjeku. Njihova stradanja nas podsjećaju na potrebu za neprekidnom borbom za mir, pravdu i ljudskost.“

„Zlatni ljiljan, simbol besmrtnosti Bosne i Bošnjaka predstavlja neuništivu snagu i ljepotu jednog naroda. Njegovi zlatni cvjetovi neprekidno cvjetaju, svjedočeći o stoljetnoj borbi za slobodu, čast i ponos. Ljiljan je više od simbola; on je srce i duša Bosne, oličenje nade i vjere u bolju budućnost. U svakom njegovom latici je ispisana priča o herojima, o ljubavi prema domovini i herojskoj želji za mirom i pravdom. Zlatni ljiljan stoji kao vječni podsjetnik na snagu zajedništva i nepokolebljivu volju bosanskog naroda da se uzdigne iznad svih nedaća i ostane vjeran svojim korijenima.“

„Bosna je zemlja koja nosi u sebi dušu mnogih generacija, čiji šapat čuješ u mirisu jutarnje kafe i u zvuku sevdalinke. Neka vaša srca nikada ne zaborave tu melodiju, jer ona nas povezuje sa vašim korijenima, čuvajući vas u svakom koraku budućnosti.“

„U snažnim planinama i zelenim dolinama Bosne krije se neizreciva snaga jednog bošnjačkog naroda, čija istorija nosi tragove borbe, ljubavi i nade. Neka vaša sjećanja budu svetionici, vodeći vas ka svjetlijem sjutra, dok god ste vjerni sebi i svojim vrijednostima.“

„Bosna je više od geografskog pojma; ona je stanje duha, mjesto đe se susrijeću istok i zapad, tradicija i moderna vremena. Bošnjaci, čuvajte tu jedinstvenost kao najdragoceniji dar, jer u njoj leži vaša snaga i vaš ponos.“

„U srcu Bosne, u njenim rijekama, planinama i starim čaršijama, zapisana je priča o snazi i zajedništvu. Ta priča je vaš identitet, vaš kompas u vremenu previranja. Čuvajte je, obnavljajte i prenosite na nove generacije.“

„Sandžak nije samo geografski pojam; on je srce koje kuca kroz vjekove, kroz sve nedaće i radosti. U svakom njegovom kamenu, svakoj rijeci i svakom starom mostu, utkana je priča o ljudima koji su živjeli, voljeli i borili se za svoju zemlju. Sandžak je svetionik identiteta i ponosa, mjesto đe se tradicija susreće sa budućnošću, a svaka generacija dodaje novi sloj bogatstvu koje je teško opisati riječima.“

„U Sandžaku, prošlost nije samo istorija, već živi dio sadašnjosti. To je mjesto đe se sjećanja prenose sa koljena na koljeno, đe se vrijednosti i običaji čuvaju kao dragocjeni biseri. Sandžak je simbol borbe i zajedništva, đe svaki insan zna da su korijeni duboki i da svaka grana na tom stablu ima svoje posebno mjesto. Naša dužnost je da čuvamo te korijene i da ih zalivamo ljubavlju i poštovanjem.“

„Sandžak je zemlja priča i pjesama, mjesto đe su reči ispletene od snova i stvarnosti. Kroz vijekove, ovaj kraj je bio svjedok velikih događaja i malih svakodnevnih heroizama. U njegovim dolinama i planinama u njegovim gradovima i selima, krije se bogatstvo različitosti koje nas uči snazi tolerancije i zajedništva. Neka nas Sandžak uvek podsjeća na važnost očuvanja našeg kulturnog nasleđa i na to da smo svi dio iste velike priče.“

„Zastava Bošnjaka nije samo komad platna, već simbol vaše borbe, vašeg jedinstva i vašeg ponosa. Ona je svjedok vaše istorije, naših stradanja i vaših trijumfa. U njenim bojama i simbolima utkane su priče vaših predaka, njihove nade i snovi o slobodi i pravdi. Svaki put kada se zastava vijori na vjetru, ona podsjeća svakog Bošnjaka na dugu i tešku ali časnu borbu za očuvanje identiteta i dostojanstva. Zastava vas povezuje sa vašom prošlošću, inspiriše u sadašnjosti i vodi ka boljoj budućnosti.“

„Zastava Bošnjaka je svetionik koji vas vodi kroz oluje i tame. Njene boje, zelena i bijela, predstavljaju nadu i čistoću, dok ljiljani simbolizuju vašu vezu sa srednjovjekovnim bosanskim kraljevstvom i vašom istorijskom borbom za očuvanje vjere i kulture. Kada je pogledamo, sjećamo se svih onih koji su dali svoje živote za slobodu, koji su se borili da biste vi danas mogli slobodno da živite i ponosno nosite tu zastavu. Ona je simbol vaše odlučnosti da nikada ne zaboravite ko ste i odakle dolazite.“

„Zastava Bošnjaka je više od nacionalnog simbola; ona je odraz vaše duše i vaše zajedničke istorije. U njenom dizajnu sažeta je vaša istorija, naše vrijednosti i vaši ideali. Zelena boja na zastavi podsjeća nas na bogatstvo vaših zemalja i vaše povezanosti sa prirodom, dok bijela boja označava čistoću vaših namjera i želju za mirom. Ljiljani su znak vaše drevne prošlosti, podsećajući nas na slavne dane bosanskog kraljevstva. Kada se zastava uzdigne, ona objedinjuje sve Bošnjake, bez obzira đe se nalazili, u jedinstvenom osjećaju pripadnosti i ponosa.“ ◆

INSTITUCIONALNO BAVLJENJE AMATERIZMOM U NOVOM PAZARU

Promocija monografija o kulturnim aktivnostima širih društvenih masa

Izvor: Kulturni centar Novi Pazar

Izdanje Kulturnog centra Novi Pazar, monografija ***Festival stvaralaštva mladih, 2009–2019. godine***, autorice Hasne Ziljkić, urednice programa za tradiciju, amaterizam i dječiji program u Kulturnom centru, promovisana je 26. septembra 2024. godine u ovoj ustanovi. Djelo je pisano u naučno-publicističkom stilu, a govori o manifestaciji ***Festival stvaralaštva mladih*** – simbolu kulturnog života mladih Novog Pazara kroz period duži od jedne decenije, manifestaciji koja promoviše kulturu življenja u Novom Pazaru očima mladih, koja podrazumijeva druženje među mladima, pospješuje toleranciju, prezentuje multikulturalnost i multikonfesionalnost, omogućava razvijanje odnosa između kulturnih i obrazovnih djelatnika, a posebno mlade priprema za budući život tako što ih oslobađa od treme i iz njih izvlači ono najvrednije kao mislećih bića, kao što su ideje, kreativnost i umješnost.

Uz ovo, promovisano je i izdanje Etnografskog instituta SANU u Beogradu ***Kultura svih ili kultura za sve: Institucionalni amaterizam u periodu socijalizma u Novom Pazaru***, autorice dr. Nine Aksić, višeg naučnog saradnika u ustanovi koja je izdavač. Monografija obuhvata period od 1945. do 1991. godine.

Osim autorica, govornici su bili: viši naučni saradnik Etnografskog instituta SANU u Beogradu dr. Srđan Radović, koreograf iz Novog Pazara Nazim Ademović, predsjednik KUD-a „Golija“ Novi Pazar Goran Asović i profesorice srpskog/bosanskog jezika i književnosti Edina Hamzić-Arslanović i Amela Bjelak. Događaju su prisustvovali brojni prosvjetni radnici, društveno-javni i naučni djelatnici; izuzetno je bio posjećen, što oslikava dobru interakciju između Kulturnog centra i građana; na taj način se mogu sagledati pozitivne prakse u dosadašnjem djelovanju institucije i nastati zajedničke ideje za nove kulturne sadržaje u koje će sami građani biti uključeni.

Promocija ove dvije monografije dio su projekta Kulturnog centra Novi Pazar „Institucionalni amaterizam u Novom Pazaru u periodu socijalizma i danas i njegov značaj u popularizaciji kulturnih vrijednosti kod širokih masa“, koji finansira Ministarstvo kulture Republike Srbije u oblasti nematerijalnog kulturnog naslijeđa. Potrebu za ovom temom organizator događaja, Kulturni centar, je opisao na sljedeći način: „U periodu socijalizma, Novi Pazar je bio grad sa velikim brojem amaterskih aktivnosti i manifestacija, od kojih su neke imale ne samo lokalni, već i republički, pa i međunarodni karakter. Državna kulturna politika SFR Jugoslavije i institucionalno je podržavala amaterizam, dijelom uz ideološke okvire, ali prevashodno sa namjerom da i mladi i stariji mogu ispoljiti svoju kreativnost i učestvovati u kulturnim događanjima, te kvalitetno provoditi slobodno vrijeme. Danas su se ovakve aktivnosti nastavile u Novom Pazaru, prije svega uz podršku lokalne zajednice, institucija kulture među kojima prvo mjesto zauzima Kulturni centar, zatim obrazovnih ustanova (škola) i kulturno-umjetničkih društava.

Protekla decenija bila je obilježena jačanjem amaterskih aktivnosti u gradu, nakon stagnacije devedesetih godina XX vijeka, a na prvo mjesto se danas postavlja manifestacija Festival stvaralaštva mladih, koja okuplja najveći broj mladih

i ujedinjuje obrazovni i kulturni sistem. S obzirom na to da amaterizam, prije svega za omladinu, jeste način da se upoznaju sa kulturom i umjetnošću, da razviju osjećaj odgovornosti i takmičarski duh, ova djelatnost jeste važna tema i za naučna istraživanja, kojima možemo doprinijeti kako analizi dobrih i loših praksi iz prošlosti, tako i poboljšanju današnjih aktivnosti, ali i skrenuti pažnju javnosti, lokalne zajednice i institucija na značaj amaterizma, prije svega za stvaranje svestrane mlade ličnosti."

Kultura svih ili kultura za sve

Amatersko djelovanje u oblasti kulture doprinosi da kultura bude svima dostupna. Amaterizam, zapravo, predstavlja kulturno uzdizanje širokih narodnih masa. Otuda i naslov „Kultura svih ili kultura za sve", koji je dr. Aksić odabrala za svoje djelo.

Njena knjiga istražuje poslijeratni razvoj institucija kulture, kulturnih politika i posebno kulturnog i umjetničkog amaterizma u Novom Pazaru. Učesnik na promociji dr. Srđan Radović je u vezi sa tim rekao: „Odlično prikazujući i širi društveni kontekst (republički i savezni/jugoslovenski) razvitka kulture i umetnosti u ovom periodu, ova knjiga prva sveobuhvatno analizira amatersko stvaralaštvo i konzumaciju kulturnih sadržaja na lokalnom nivou. Temi istraživanja autorka prilazi iz kulturološkog i antropološkog interpretativnog okvira, i to na osnovu višestrukih izvora – objavljenih (štampa, mediji i literatura), neobjavljenih (fondovi iz više arhiva u Srbiji) i etnografskih (razgovori sa informantima), čime temu osvetljava iz različitih rakursa. Ova naučna monografija je značajna i stoga što donosi nove uvide u poznavanje kulturnog i umetničkog razvitka u Novom Pazaru, ali i generalno kulturne prošlosti ovoga grada i okoline, a na širem akademskom i društvenom planu pak podseća na mogućnosti decentralizovanog planiranja i unapređivanja kulturnih i umetničkih aktivnosti, te vanrednu inkluzivnost amaterizma u kulturi, kvalitete koji su unekoliko zaboravljeni u najnovije doba."

Govoreći na promociji o značaju postojanja amaterskih društava i njihovom djelovanju, predsjednik Kulturno-umjetničkog društva „Golija" Goran Asović, koji je u ovo polje djelovanja ušao ranih osamdesetih godina XX vijeka, trajući i danas, osvrnuo se na amaterizam tih osamdesetih godina prošlog vijeka, koji je u Novom Pazaru bio na veoma visokom nivou. „Jedan od dokaza ovog što kažem i primera sigurno može biti i manifestacija ***Festival omladinskih horova Srbije i Smotra amaterizma***, koja je i tada na sceni Doma kulture okupljala učenike svih osnovnih i srednjih škola i važila za najmasovniju manifestaciju u gradu", kazao je on.

Devedesete su, podsjetio je Goran, donijele promjene i to se u mnogome odrazilo na amaterski karakter i aktivnosti u Novom Pazaru – skoro da ih nije ni bilo, da bi nakon 2000-ih počelo blago buđenje u amaterskom životu grada i to zahvaljujući pojedincima entuzijastima, najviše onima koji su imali želju otrgnuti od zaborava tradicionalne vrijednosti i običaje. „Izdvojio bih delovanje folklornog ansambla **Sandžak,** koji je vodio pokojni Mahmut Gicić Ćaće; počinju sa radom horovi ***Đulistan i Isabeg***, kao i ***KUD Ras*** i etno grupa ***Rašanke.*** Ono što je najviše radovalo jeste to što se ponovo krenulo sa Festivalom stvaralaštva mladih, koji osnovu crpi iz Smotre amaterizma, aktuelne za vrijeme socijalizma. Ova manifestacija, isto kao i nekad, i danas okuplja najveći broj mladih na sceni Kulturnog centra i trenutno je najmasovnija manifestacija u gradu, a i šire, i sve to uz podršku lokalne zajednice, institucija kulture, među kojima prvo mjesto zauzima Kulturni centar, ali i institucije za obrazovanje. O svemu tome,

Goran Asović, predsjednik KUD-a „Golija", stava je da su najveći dio amaterskog stvaranja i događanja u Novom Pazaru na sebi nosila kulturno-umjetnička društva, koja su, kao najmasovnije organizacije, imala i najviše aktivnosti u gradu. Što se, pak, institucija tiče, kako je kazao, veliki doprinos razvoju amaterizma i njegovoj većoj afirmaciji svih ovih godina dali su oni koji su bili na čelu Kulturnog centra Novi Pazar, „svojim nesebičnim zalaganjem da stvore što bolje uslove rada i scenskog izvođenja, tako da danas imamo jedan od najmodernijih kulturnih centara i koncertnih dvorana".

Podsjetivši da je Novi Pazar grad mladih, ali i na velika tehnološka dostignuća kojima su „bombardovani", Asović je rekao da se u Novom Pazaru ne dozvoljava da amaterski život ode u zaborav. Uporedo sa tim, svjesni ekonomske situacije i svih ostalih poteškoća koje prate zemlju, on je apelovao na strukture koje vode grad, pa i zemlju, da se potrude koliko je u njihovoj mogućnosti da osiguraju što više materijalnih sredstava za amaterizam, jer u mnogome društva zavise od toga. Na kraju je mladima, prosvjetnim radnicima, mentorima i svima koji na neki način učestvuju u kreiranju programa, bilo sa idejama ili kao učesnici, poručio:

„Budite svesni da imate uslove da se bavite najlepšim zanimanjem na svetu, a to je kulturom. I nemojte tu šansu da propuštate. Neka ***Festival stvaralaštva mladih*** opstane još dugo godina, neka na sceni i mimo ovog festivala nastupaju horovi, plesne grupe, folklorni ansambli, dramske trupe. Ja sam večno mlad zahvaljujući folkloru, omladini koja je po dva puta sedmično sa mnom na probama. Doživljaj dok si na sceni ne može niko da plati.

Novac nije bogatstvo. Bogatstvo je ovo što smo imali, a o čemu je Nina Aksić u svojoj monografiji govorila, i bogatstvo je ovaj ***Festival stvaralaštva mladih***, o čemu je Hasna Ziljkić govorila u monografiji. Zahvalan sam, u ime svih amaterskih društava, zato što su ovoj temi dale jedan novi prizvuk, jedan novi ton. I učinile da se kao amateri ponosimo, jer doprinosimo ovoj zajednici."

ipak, najbolje govori ***Monografija,*** koja je ispred nas večeras i sigurno ne bi bila tu da nije velikog i predanog rada autora monografije Hasne Ziljkić“, rekao je na promociji, između ostalog, Goran Asović.

Uključivanje građana Novog Pazara u kulturne sadržaje

U svom izlaganju, Hasna Ziljkić je napravila distinkciju između pojmova ***amaterizam i profesionalizam,*** kazavši: „Za razliku od profesonalizma u kulturi, tj. umjetnosti, koji se zasniva na visokom obrazovanju kulturnih djelatnika, amaterizam je oblast koja podržava kulturno djelovanje svih ljudi, i mladih i starih, uvijek je na dobrovoljnoj bazi, nije važno koji nivo obrazovanja je prisutan, važni su entuzijazam i kreativnost, i želja za kulturnim uzdizanjem. Osobe koje su u tome to rade bez novčane nadoknade, dok je profesionalcima to posao koji se plaća.“ Ali ovakvo postavljanje stvari, kako je kazala, ne definiše odnos amaterskih društava prema onome što ona rade, jer takvi aktivisti i djelatnici, da bi trajali, treba da imaju profesionalan odnos prema svim relevantnim akterima koji su dio te priče, da znanjem i poznavanjem onog što baštine i afirmišu opravdavaju povjerenje kod onih koji su im ga dali, a to je određena društvena zajednica. „Posebno se ovo odnosi na nas koji radimo u ustanovama kulture a koji imamo zadatak da svojim znanjem pomognemo i afirmišemo te takve aktivnosti. Tvrdim da se Kulturni centar odgovorno odnosi prema takvim aktivnostima, podržava ih i na razne načine podstiče; ima dobru saradnju sa kulturno-umjetničkim društvima i aktivno kreira sadržaje koji uključuju šire društvene slojeve u kulturne aktivnosti. U prilog rečenome je Festival stvaralaštva mladih, manifestacija koja okuplja osnovce i srednjoškolce, posljednjih godina i predškolce, koja kroz pažljivo definisane propozicije od strane Kulturnog centra usmjerava kako učenike, tako i njihove nastavnike, i integriše ih u kulturnu scenu šire društvene zajedice“, kazala je autorica monografije ***Festival stvaralaštva mladih 2009–2019*** Hasna Ziljkić.

Učesnica događaja Edina Hamzić-Arslanović, profesorica srpskog i bosanskog jezika i književnosti, koja je dugi niz godina na Festivalu stvaralaštva mladih bila koordinator OŠ „Avdo Međedović“ i član radno-kreativnog tima festivala, te lektor monografije o FSM, stava je da je ova kulturna manifestacija

Kulturni centar Novi Pazar organizator je promocije dviju monografija, realizovane 26. 9. 2024, koje predstavljaju institucionalno bavljenje amaterizmom u Novom Pazaru u dva različita perioda.

Monografija ***Kultura svih ili kultura za sve: Institucionalni amaterizam u periodu socijalizma u Novom Pazaru*** predstavlja naučno-istraživačko djelo dr. Nine Aksić i buhvata period od 1945. do 1991. godine. Etnografski institut SANU je njen izdavač, a iz štampe je izašla 2023. godine. Ova monografija, koja govori o institucionalnom amaterizmu u Novom Pazaru u periodu socijalizma, daje na važnosti jednom bitnom segmentu kulturnog života Novog Pazara i okoline, a to je stalna potreba njegovog stanovništva da se organizuje i dodatno edukuje, sa ciljem uzdizanja u odnosu na svakodnevni život i, možda, brisanja svih onih epiteta koji drugi nerijetko i olako koriste u javnosti o Novom Pazaru.

Dr. Nina Aksić je viši naučni saradnik Etnografskog instituta SANU u Beogradu, u kome radi od 2013. godine. S obzirom na to da je po osnovnom i master obrazovanju muzički teoretičar, a doktorske studije je završila iz oblasti kulture, njeno istraživačko opredjeljenje kreće se u pravcu kulturologije i etnologije, istraživanja tradicije, narodnih običaja, odijevanja i muzike, kao i kulturnih politika u periodu socijalizma. Svoja dugogodišnja istraživanja obavljala je, prije svega, na teritoriji opštine Novi Pazar (grad sa okolnim selima), gdje je posjećivala kulturne institucije i razgovarala sa mještanima. Izdala je dvije monografije, od kojih je jedna koju je promovisao Kulturni centar, a također je objavila brojne radove u naučnim časopisima i zbornicima, i učestvovala na naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu.

Druga monografija ***Festival stvaralaštva mladih od 2009. do 2019.*** godine, čiji je autor Hasna Ziljkić, urednica programa za tradiciju, amaterizam i dječiji program u Kulturnom centru Novi Pazar, iz štampe je izašla 2022. godine, a izdavač je Kulturni centar Novi Pazar. Pisana u naučno-publicističkom stilu, na 454 stranice predstavljen je ovaj Festival, počevši od toga od čega se sastoji i kako je organizovan i realizovan u periodu od 11 godina, preko statističkih podataka manifestacije – koje su odgojno-obrazovne ustanove učestvovale, ko su finalisti i pobjednici po oblastima i kategorijama – zatim foto retrospektive, do predstavljanja zaključaka sa okruglih stolova i toga šta drugi kažu o manifestaciji. Monografija je nastala u periodu sprovođenja protivepidemioloških mjera u borbi protiv korona-virusa, kada nije bilo moguće organizovati i realizovati ovu manifestaciju.

Hasna Ziljkić je diplomirani žurnalista i master islamske pedagogije. Radna iskustva: rad u izdavačkoj kući kao urednik i lektor; urednik časopisa, zbornika radova i biltena, lektor brojnih izdanja na srpskom i bosanskom jeziku, bila je šef Resora za informisanje pri Nacionalnom savjetu bošnjačke nacionalne manjine u Republici Srbiji sa sjedištem u Novom Pazaru, stalni je sudski tumač za bosanski jezik, bila je profesor jezika i književnosti u srednjoj školi, autor je više televizijskih emisija o kulturi, predavač i trener nekoliko školica novinarstva; aktivno objavljuje naučne i stručne radove. Priređivač je monografije Književna nagrada Aladin Lukač 2005–2018 (izdavač Kulturni centar Novi Pazar, 2019), zbornika radova sa dva okrugla stola: ***Alhamijado književnost i Svečanost mevluda*** (izdavač Kulturni centar, 2019). Dobitnik je nagrade Zadužbine „Rodoljub Nićiforović“ – Velike nagrade osnivača za doprinos na afirmaciji i realizaciji programa za mlade (Festival stvaralaštva mladih – Novi Pazar) 2015. godine, kao i II nagrade na konkursu „Svet u slici – slika sveta“, u oblasti ***Film***, u 2023. godini u organizaciji Instituta za studije kulture i hrišćanstva, Pokreta Fokolara i Narodne biblioteke Srbije u Beogradu.

opravdala svoje postojanje i u pogledu postignuća i u pogledu posjećenosti, da svake godine nadmaši očekivanja svih, te da, kao takva, može biti značajan uzor drugim kulturnim manifestacijama za mlade. „Festival stvaralaštva mladih je bio i ostao riznica znanja, razmjene iskustava i učenja svima onima koju su željeli nešto da nauče. Školama je vratio toplinu i shvatanje da je škola jedna velika porodica, koja zajedničkim radom može da napravi nešto veliko. Uspjevali smo, putem nje, da vratimo generacije učenika na put kulture i tradicije“, rekla je ova koordinatorka FSM-a.

Objavljivanje i promocija monografije o Festivalu stvaralaštva mladih, prema njenim riječima, predstavljaju svojevrsno svjedočanstvo o nastanku, razvoju i rastu jednog od najznačajnijih festivala u regionu, jer je on nesumnjivo stekao lokalni ugled i postao tradicionalna manifestacija bez koje se proljeće u Novom Pazaru ne može zamisliti – 3.000 mladih u ovome gradu godišnje uzme učešće na ovoj manifestaciji, okupi više od 15.000 gledalaca, a traje više od decenije. Na kraju svog izlaganja, Arslanović je zaključila: „Ova monografija, koja ima 454 strane, može se koristiti u različite svrhe – nekome kao draga uspomena, drugima kao osnova za istraživanje. Takođe, ako neko iz drugog grada poželi da ima nešto slično Festivalu stvaralaštva mladih u svome gradu, u monografiji je objašnjeno kako se odvija organizacija i realizacija ovakve manifestacije.“

S obzirom na to da monografija ***Festival stvaralaštva mladih, 2009–2019,*** predstavlja i afirmiše amatersko djelovanje u Novom Pazaru i njegovoj okolini u XXI vijeku, dakle u vrijeme digitalizacije i tehnoloških dostignuća, gdje su bazično mjesto za takvo djelovanje obrazovne institucije, odnosno škole, u vezi sa tim profesorica Amela Bjelak je rekla da je ova monografija ne samo svjedok, već i pokazatelj kako se mladi, pod mentorstvom starijih i obrazovnog kadra, mogu organizovati i biti i danas realizatori svojih ideja, kreativnosti i, po uzoru na nekadašnju Smotru amaterizma, iz vremena kada nije bilo tehnologije ni nalik ovoj danas, raditi još mnogo bolje, a ***tehnološka čuda*** podrediti sebi i svom djelovanju, a nikako biti u službi istoga. Ona je u nastavku kazala: „Na osnovu obimnosti ove monografije, možemo shvatiti da autor poznaje svaki detalj ove manifestacije i da tamo apsolutno ništa nije ostalo a da nije pomenuto, od detaljnog opisa cjelokupne manifestacije, obaveznih tačaka, načina bodovanja, do pominjanja svih onih koji su na neki način doprinijeli uspješnoj realizaciji Festivala. Ovo ne čudi ako znamo da je autor monografije glavni koordinator ove manifestacije sve vrijeme njenog trajanja od 2009. godine. Mogu slobodno reći da ova monografija, između ostalog, može poslužiti i kao priručnik za osnivanje iste manifestacije u regionu, tako da pozivam sve intelektualce, prosvjetne i kulturne radnike na teritoriji sandžačkih opština: Tutin, Sjenica, Prijepolje, Nova Varoš, Priboj, da se uključe u organizaciju jednog ovakvog festivala koji zaista mladima daje osnov koji je neophodan za neko buduće djelovanje na polju kulture, a prije svega razumijevanje kulture.“

Profesorica Bjelak je, takođe, predstavila tim koji je bio prisutan u nastajanju monografije: „Naslovna stranica monografije djelo je dr. Amre Hodžić-Jejna, recenzent je dr. Nina Aksić, dok fotografije potpisuju Mirza Latifović, Azer Biberović, Senad Župljanin. Sve ovo ne bi bilo ovako posloženo, uklopljeno i izgledalo ovako lijepo da nije bilo iskrenog rada i zalaganja Irhada Salihagića, tehničkog urednika.“

Dr. Nina Aksić je, tokom svog izlaganja, podsjetila na nekadašnju Smotru amaterizma, koja je preteča današnjeg Festivala stvaralaštva mladih, rekavši da ove godine obilježavamo 50 godina od održavanja prve Smotre, te zaključila: „Dok postoje pojedici, deca i omladina koji žele da svoje vreme posvete nekom segmentu kulture, biće i novih, svežih ili starih, ali oplemenjenih amaterskih sadržaja, kroz koje živi čitav grad. Zato je moj predlog da saradnja kulturnih, naučnih i privrednih delatnika nastavi da jača i da oni pored rada na postojećim, osmisle i nove lepe i korisne projekte za lokalnu zajednicu. Na taj način će nastaviti sa razvojem amaterizma, koji čini jednu od važnih komponenata kreativnosti, razvoja i humanizacije ličnosti, koji u kulturnu sferu može uključiti veliki broj mladih koji će kvalitetno provoditi slobodno vreme, učiti o umetnosti, ali i o tradiciji, što će im u budućnosti pomoći da postanu svestrane i zaokružene ličnosti.“

Izdavanje i promocija ove dve monografije od strane dve vrlo značajne ustanove u državi ide u prilog afirmaciji manifestacije ***Festival stvaralaštva mladih***. Promatranje, od strane nauke, angažovanja ustanova i društva na polju amaterizma i značaja takve angažovanosti, veoma je značajno jer se time, osim što se daje na značaju samoj temi, analizira društveni angažman i izdvajaju pozitivne prakse, sa kojima treba nastaviti, ili one negativne, sa ciljem i jasnim smjernicama da se u budućnosti otklone, kako bi određeni projekat opstao i nastavilo se da se kroz njega postižu određeni rezultati u društvenoj zajednici.

Učesnici: koreograf iz Novog Pazara Nazim Ademović, viši naučni saradnik Etnografskog instituta SANU u Beogradu dr. Srđan Radović, autorica monografije „Kultura svih ili kultura za sve: Institucionalni amaterizam u periodu socijalizma u Novom Pazaru“ dr. Nina Aksić, profesorica srpskog/bosanskog jezika i književnosti Amela Bjelak, autorica monografije „Festival stvaralaštva mladih, 2009–2019“ Hasna Ziljkić, profesorica srpskog/bosanskog jezika i književnosti Edina Hamzić-Arslanović, predsjednik KUD-a „Golija“ Novi Pazar Goran Asović

Hasna Ziljkić, autorica monografije „Festival stvaralaštva mladih, 2009–2019“

Dr. Nina Aksić, autorica monografije „Kultura svih ili kultura za sve“

Učesnik promocije Nazim Ademović, diplomirani je ekonomista, ali cijeli svoj život je proveo u kulturi. Bio je direktor Kulturnog centra u dva navrata u periodu socijalizma, ali i poslije 2000-ih, savjetnik za kulturu u upravi Grada Novog Pazara, te direktor Kulturno-prosvjetne zajednice. U široj javnosti je poznat kao koreograf. Pospješivanje amaterskog djelovanja i omasovljavanje kulturnih aktivnosti u Novom Pazaru, ali i šire, glavni je njegov doprinos zajednici. Nikad umoran, čovjek koji ne dozvoljava prepreke na putu afirmacije scenske djelatnosti, učitelj i uzor mnogim generacijama, pregalac i entuzijasta, Nazim je bio i ostao ikona u svijetu sandžačkog folklora. ◆

Zapis o jednoj knjizi

DOBRA KNJIGA U ZLO DOBA

Riječi se rađaju uslijed naše potrebe za njima. Želio si da čuješ moje riječi, pa su zato i nastale. Potreba je majka riječi.

Rumi

Postoje knjige koje predosjetite, a da ih nijeste imali u rukama, da ih nijeste pročitali.

Dešavalo mi se da uđem u veliku knjižaru i da mi ruka ode sama ka knjizi koju tražim. Čim sam čuo da je objavljeno reprint izdanje knjige ***Kad su gorjele božje kuće*** Huseina Bašića, odmah sam osjetio potrebu i hitnost za tom knjigom, te sam brzo pisao Huseinovoj kćerki, ***Šejli Kerović***, slikarki, pa njenom mužu ***Atviji Kerovića***, te bliskom i dragom prijatelju slikaru ***Aldemaru Ibrahimoviću.*** Htio sam da odjednom stvorim nekoliko mogućnosti da knjigu što prije dobijem. I zaista je brzo stigla. Atvija Kerović mi je poslao iz Plava, gdje je prije nekoliko dana promovisano drugo reprint izdanje.

Brzo sam je dobio i brzo počeo sa čitanjem. Nijesam je tražio slučajno, to je ona rijetka knjiga koju bi poželio svaki pjesnik. Ako bih je rangirao i tražio moguću sličnost, odmah bih je digao u ranag onih knjiga, kakav je ***Kameni spavač*** Maka Dizadara, iako su obje neuporedivo samosvojne.

Evo početne pjesme, koja bi mogla biti i krajnja. Kako počinje, knjiga bi se sa njom mogla i završiti. Kraj je u početku kao što je početak u kraju.

*

Vraćajući se iz rata, razrovanim putevima, pokraj spaljenih kuća, pored srušenih mostova i polomljenih česama, umorni Ibrahim Žioc – poče gundurati neke riječi, opazivši da mu od njih korak postaje duži a put lakši. Stigavši najzad

■ **Piše: Miraš MARTINOVIĆ**

u zavičaj, zapisa te riječi ovako:

Ko otvori put – svi su putevi pred njim,
Ko ga prekine – moraće bespućem tim.
Ko podigne česmu – duša će mu s vodom teći,
Ko je obatali – žedan će u grob leći.
Ko sazida kuću – veći od krova će porasti,
Ko je zapali i oburva - ime će mu propasti.
Ko sagradi most – dva će svijeta sastaviti,
Ko ga poruši oba će izgubiti.
Ko čovjeka spasi – sačuvaće sebe,
Ko ga ubije – ubiće u njemu i tebe.

(12. XII 93.)

Kaligrafski ispisana 112 sura Kur'ana na stubu trijema Aladža džamije.

Ovim zapisom Husein Bašić otvara knjigu i duh riječi iz svete knjige razliva se kroz sve pjesme, kojih nije veliki broj, svega trideset i četiri. A broj nije važan, važna je snaga i poruka. Pisana iz duboke potrebe, a takve knjige su najbolje, njih ispisuje vrijeme, pjesnik je medijum koji to mora da prenese, u apokaliptično vrijeme, sam se rukopis prikazuje. Pjesnik ga prepisuje, i te pjesme su vječne. Vrijeme u kome gore božje kuće, najstrašnije je od svih vremena. Hramovi božji se ne pale, ali i takvo vrijeme dođe. Kad i te kuće gore, pjesnik je svjedok strašng suda, ali ne mogu Boga da izgore. Bog se iz pepela smije. A pjesnik iz pepela pjesmu doziva i ona mu se osmjehuje s Bogom.

Bašić, veliki pisac, nije mogao proći preko teme, koja se ne može mimoići. Gore džamije, ljepotice, zidane dušama ljudi i umijećem vještih neimara, koji njihove nacrte skidaju sa neba i svojih duša, gdje je sve upisano. Kada te kuće gore, onda se ništa ne štedi. Da Boga zatru, a kako Boga zatrijeti? I kad sve izgore, nađe se Pjesnik, koji ih ponovo zida od riječi, od duše, od fragmenata vremena, veziva ih vječnošću. Božjim kućama podmeće pjesmu, kao najsigurniji temelj, koji neće raskopati varvari ni vrijeme, palikuće, rušikuće. I sve se to dešava devedeset i nekih ranih, da se zna koje je to vrijeme bilo. U zemlji Bosni, da se i zemlja zna! Pjesnik je svjedok, a gdje pjesnik svjedoči, tu istina stoji. Tu je pravda nezatamnjena. Tu sunce grije i kada je sumrak i tama. I božje kuće postaju sunca, pjesme postaju sunca!

Bašić traži rasuto kamenje, daje mu riječ, moć da govori. Da građevina ustane, da se nebu vinu zlatni minareti poezije. I uistinu svaki stih ove knjige zlata je vrijedan, dukata je vrijedan, vrijedniji je od toga. Rukopis koji se ne može izbrisati. Nema moći i nema oružja koje će uništiti ovaj rukopis, ovu zlatnu knjigu, zvjezdano svjedočanstvo. Dok je na zemlji tama, sijaju slova. Njihov sjaj

ne tamni.

Tada je gorjela i Sarajevska biblioteka. A tamo gdje gore knjige, gorjeće ljudi, rekao je Tomas Man, kada su nacisti na trgove njemačkih gradova spaljivali knjige. I gorjele su. U Bosni su gorjele i knjige i ljudi.

KNJIGE NA LOMAČI

(Povodom bombardovanja Nacionalne i Univerzitetske biblioteke u čuvenoj sarajevskoj Vijećnici)

Gledajuć' s brda
Činili su im se mali ognjevi u zapaljenom gradu,
Kuće što pregore kao trijeske u noći,
A oni su htjeli da gori, gori i gori do zore,
Da se kofista plamen do neba,
Svih noći dok budu gore.
Palili su redom: kuću po kuću i nebodere,
Potičući oganj da ne zgasne;
Najzad se dosjetiše: zapališe Vijećnicu,
Buknuće plamen do vrh Igmana i Trebevića,
Raskraviće na njemu boleća srca
I ugrijati široke duše!
Te noći izgorješe: Šekspir, Bajron i Puškin,
Skender, Krleža, Meša,
Te noći se opet spepelila
Aleksandrijska biblioteka,
Vavilon, Rim, Sparta i Atina,
Bliještalo je na sve strane svijeta,
Samo su lica piromana bila crna,
Crnja od dana koji se zatvarao.

(14. VIII 92.)

Bašić vješto spaja drevna svjedočanstva, zapise na hramovima sa događajima u svom vremenu, ličnim plamenom razgoni mrak, gradi hramove, trajnije od zemaljskih. Svaka je pjesma dragulj, hram, pred svakom varvari gube glas, a palitelji ruke i lice.

Knjiga se nadmoćno osmjehuje!

Ovaj pjesnički plamen neutrališe onaj paliteljski. Između palitelja i Pjesnika, pravda je uvijek na strani Pjesnika. I u ovom slučaju se to pokazalo. Jedan neimar, pjesnik, zamijenio je mnoge neimare, koji su podigli hramove. Od toga neimarskog posla – ozarila se Vaseljena. I slova svijetle mjesto zvijezda. Bašićeva zvjezdana knjiga!

Moguće je sve da izgori, hramovi i materijal od kojeg su sačinjeni, ali Riječ ne može sagorjeti. Mnogi od spaljenih hramova su kasnije podignuti, ali ih je Pjesnik, Husin Bašić, ovom tanušnom no velikom knjigom, obesmrtio. Bog je zbog toga veseo i ljudi. Jedna tanušna knjiga, može biti veliko svjedočanstvo, djelo

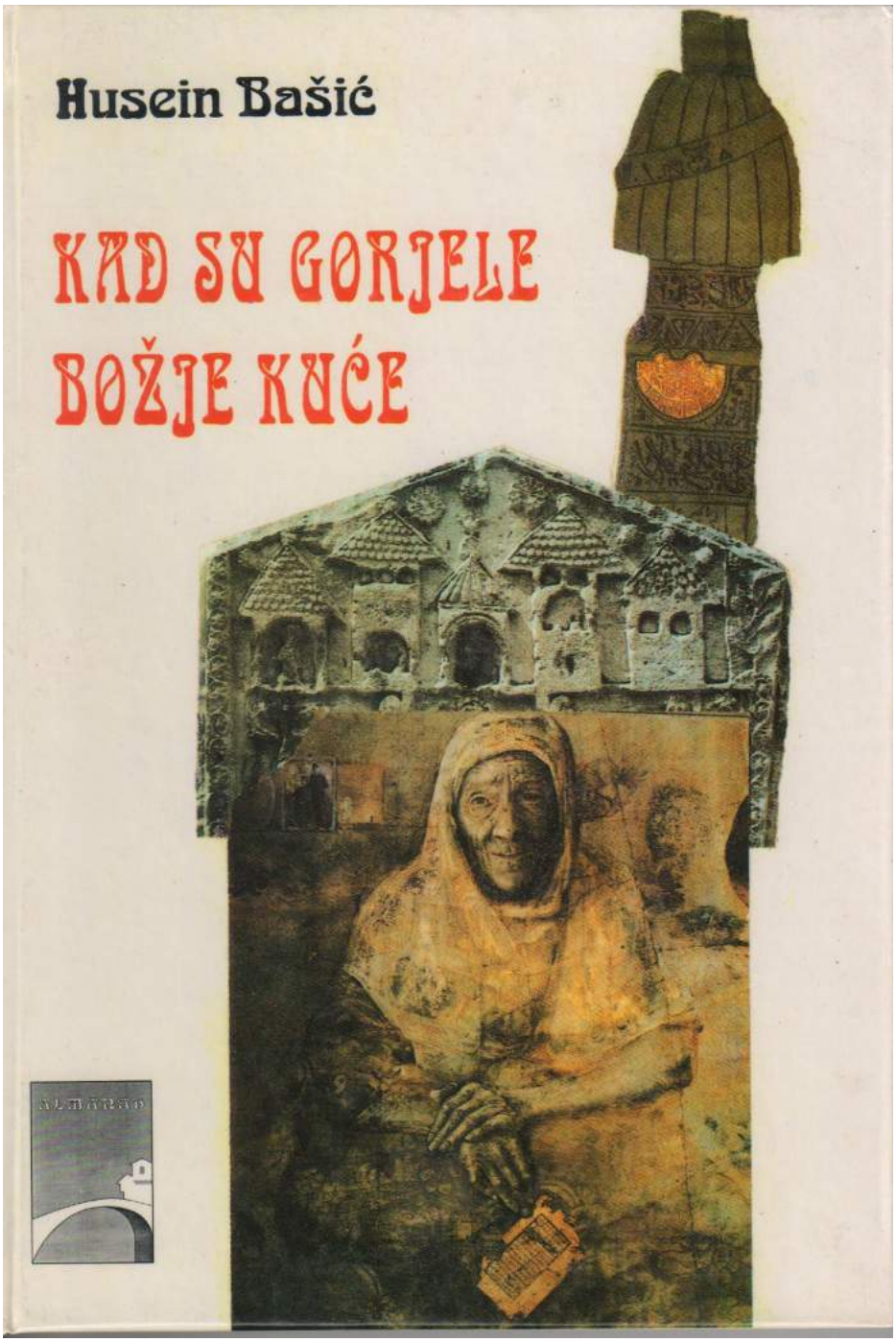

besmrtnog neimara, koji pjeva o smrtnim grijesima i smrtnicima koji proizvode stradanja na zemlji.

Pjesnik je pokazao moć.

Bašić je spaljene hramove podigao na nebu poezije, učinio vječnim. Boreći se sa onim koji su ih spaljivali, on je pobijedio! Ova knjiga će, siguran sam, kao Kameni spavač, kao druge velike knjige, ići među ljude i svijetliće im. Kao zvijezda koja se ne može dotaći, hramovi su postali zvijezde. Kao Goraova ***Jama***, Zogvićevi ***Došljaci – pjesme Ali Binaka***, kao druga velika djela svjetske književnosti!

Kad su gorjele božje kuće, gorjele su i riječi. Pjesnik od tog pepela napisao knjigu u kojoj žive i riječi i hramovi. I Bog je zadovoljan i ljudi su zadovoljni zbog zvjzdanog rukopisa, koji se nebom i zemljom preslikava! I u ljudima!

Iz pepela su se vinule zvijezde – besmrtne Bašićeve pjesme, svaka sija svojom svjetlošću, a sve ukupno ljudskom svjetlošću. Nad ljudskim zlom pobijedila je nadmoć ljudskosti.

MUTNA ZVIJEZDA

Na vijest o rušenju Ferhadije džamije u Banjoj Luci

Kad majstori položiše prvi kamen u
temelj džamije,
Kodžamimar pogleda u nebo
I vidjeć' joj mutnu zvijezdu
Što je tog jutra ostala da ih grije,
Pohesapi joj vijek i mnogo se
ožalosti time,
A glasom tišim od vode
Izreče ovaj tarih:
Kad je ponovo budu dizali iz praha,
Želim joj duži vijek, a srećniju
ruku od moje,
I časnije komšije no one
Što će je u ludilu porušiti! Amin!

(27. VI 93.)

Jedna je gorjela i na našem terenu, na mjestu gdje je 1042. vođena Tuđemilska bitka.

MINIRANJE DŽAMIJE U TUĐEMILIMA

Omiljela im tuđa nesreća
Pa koptisali da ne zadocne,
Da im ko ne ujagmi veći dio
No što treba njima.
A džamija nije ni jela ni pila
S njihove sofre i vrela,
Samo je čajila nasred sela,
Gledajuć' u nebo oblake
I brojila je dane i godine,
Zobala ih kao šaka – ptica,
Ne sluteći oganj pod krilima.

(18. IX 93.)

I još jedna, iako bi mogle sve odreda biti citirane. U ovoj knjizi, pored božjih kuća, važni su mostovi. Kako bi bez njih? A valja nam preko Rijeke – rekao bi Mak. Bašić pjeva:

NA NEBU ĆUPRIJA

Rušili su je
Oni s lijeva
I oni s desne
Strane zla

Da više nikad
Nikome
Ne bude
Most.

Da se po njoj
Ne vidi i ne zna
Čiji grad
Ruše.

Sad sirat – ćuprijom
Mostarci pravi
U džehenem
Hode.

Preko Mjeseca
Iznad vode
Na nebu ćuprija
Da bude.

(20. XI 93.)

Uz pjesmu kratko objašnjenje dvije riječi:

sirat – ćuprija - opasni most na putu u pakao

džehenem - pakao

Kad su gorjele božje kuće, obimom je nevelika knjiga, no poetskom snagom i porukama kojima zrači, bez sumnje je poetsko remek-djelo. Pjesme su pisane ranih devedestih i ispod svake stoji datum i godina. Prvo izdanje je objavljeno 1994, izdavač je ALMANAH – Udruženje za očuvanje ugrožene kulturno – istorijske baštine Muslimana, recezenti su bili: Milika Pavlović i Vojislav Vulanović. Knjiga je ilustrovana likovnim prilozima iz ISLAMSKE EPIGRAFIKE BOSNE I HERCEGOVINE, knjiga I, II, III – Mehmeda Mujezinovića, slike na korici i porzecu su Mirsada Berbera, a likovna oprema Mladena Lompara. Sve je zadržano u reperint izdanju koje je objavljeno ove godine. I likovna strana knjizi daje nemjerljivu ljepotu i posebnu dimenziju.

Kuda prođe rat i vojska ostaju grobovi i ruševine. Zemlja bez kuća božjih – pusta je zemlja. I za kraj, stihovi koji bi mogli biti moji, a u duhu su knjige kojoj se divim.

Ko ruši božje hramove ruke mu sagorjele,

A ko ih diže, ruke mu se pozlatile.

Njima bi mogao i završiti. Iako ova knjiga nema završetak. Njen rukopis treperi licem zemlje, a preslikava se nebom. Tako sam je ja doživio! Zvjezdani rukopis ispisan ljudskim licem.

Spališe kuće božje, al ne spališe Boga! Ubijahu ljude, ali ne ubiše čovjeka. A čovjek je najljepša božja kuća! No, svako zlo nije za zlo! U zlo doba rođena je dobra knjiga! ◆

OBILJEŽAVANJE 35 GODINA OD SMRTI KNJIŽEVNIKA, AKADEMIKA ĆAMILA SIJARIĆA

MAGIJA PRIPOVIJEDANJA

Univerzitet u Sarajevu, Društvo pisaca Bosne i Hercegovine i Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka su protekle godine zajednički obilježili 110. godina od rođenja književnika i akademika Ćamila Sijarića. Tim povodom štampana je knjiga odabranih pripovjedaka pod naslovom „Ram Bulja i druge pripovijetke“ po izboru akademika Faruka Dizdarevića. Bio je to izuzetan izdavački poduhvat koji niko do tada nije uradio. Knjiga je doživjela više promocija koje su veličanstveno organizovane, dvije promocije u Sarajevu, Tutinu, Prijepolju i Bijelom Polju. I ove godine Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka sa suorganizatorom Akademijom nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine zajednički obilježava 35 godina od smrti književnika Ćamila Sijarića.

■ **Piše: Muharem HAMZIĆ**

Na sjednici Upravnog odbora 5. aprila 2024. formiran je Organizacioni odbor u sastavu: akademik Faruk Dizdarević, predsjednik, članovi: Jusuf Pušina, Muharem Hamzić, Firdus Famzagić, Sahudin Kačar, Fehim Korać, Ismet Ramčilović, Jasmin Ćorović, Kemal Musić i Hasan Ramović iz Bijelog Polja.

Organizacioni odbor je na svojoj prvoj sjednici na inicijativu akademika Faruka Dizdarevića odlučio da se i ove godine štampa dokument „Magija pripovijedanja“ (zbornik radova o književnom djelu Ćamila Sijarića, a koju će prirediti akademik Faruk Dizdarević.

Štampanje ovog dokumenta/zbornika biće izuzetan izdavački poduhvat i njegovim štampanjem će se dostojno i najbolje obilježiti 35. godina od smrti književnika Sijarića, upravo onako kako bi on to želio.

Ćamil Sijarić je iza sebe ostavio izuzetno književno djelo. Pisao je romane, pripovijetke, pjesme, putopise. Zbornikom će biti obuhvaćen i pokriven opus njegovog cjelokupnog književnog stvaralaštva. U njemu će se naći brojni tekstovi uglednih stvaralaca i književnih kritičara koji su pisali i govorili o Ćamilu Sijariću.

Dokument/Zbornik će biti odštampan u štampariji „Fojnica“ u tiražu od 400 primjeraka a njegov izdavač je Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka. Izlaženje ovog dokumenta se očekuje krajem mjeseca oktobra.

Radna grupa koja je obavila pripremu i štampanje ovog dokumenta priprema i njegovu promociju. Prva promocija će se održati u Sarajevu na dan Ćamilove smrti 6. decembra u velikoj sali Akademije nauka i umjetnosti BiH, a druga 18. decembra u Centru za kulturu Bijelo Polje na dan piščevog rođenja. Njegovi promotori biće: akademik Faruk Dizdarević, akademik Mile Stojić i književnik Kemal Musić iz Bijelog Polja.

Finansijsku podršku u realizaciji ovog projekta dali su: Ministarstvo dijaspore Crne Gore, JU Centar za kulturu Bijelo Polje, JU Ratkovićeve večeri poezije i drugi donatori.

U ime članstva i rukovodstva Udruženja, Organizacioni odbor se zahvaljuje svima koji pomažu ostvarivanje ovog izuzetnog i značajnog izdavačkog poduhvata.

Medijski pokrovitelj u svim ovim aktivnostima biće TV HAYAT. ◆

KUĆNI PRAG, svetinja koja nas mami, tješi i opominje

■ Piše: Ramiz Hadžibegović

Kada je čovjek izašao iz pećine i počeo graditi kuće, svaki prostor je nosio simboliku mikro univerzuma. Podrum je simbol podzemnog svijeta, krov je težio prema svjetlosti i suncu, ognjište je mjesto gdje se spajaju energije neba i zemlje, a kućni prag je, po narodnom vjerovanju, sveto mjesto. Ljudska svijest je još uvijek pod dojmom tih drevnih načela. Zato je naša veza sa neizrecivim pitanjima života koji živimo i prostora u kojem obitavamo, po mnogo čemu tajnovita i prepuna zadatosti, na koje je čovjek vjekovima tražio odgovore i postavljao sebi nove dileme.

Prag je kulturološka, etnološka, istorijska, sociološka, filozofska i antropološka dimenzija čovjeka. Simbolički kapacitet tog pojma je ogroman i značajan, sa višeslojnom konotacijom metafora, paradigmi, značenja, sujevjerja, predanja. Pojavljuje se u raznim kulturama i religijama, kao značajan dio u životu svakog domaćinstva, kao tema u poeziji, muzici, prozi, umjetnosti, a posebno je dominantna metafora kod onih koji žive daleko od zavičaja. U svom tkanju ima pozlatu mnogo puta rečenog i napisanog, jer neke granice čovjek nikada ne savlada niti ih sruši, posebno one nevidljive. Kućni prag ima univerzalni jezik i karakter; on je neodvojiv od vremena i postojanja, živi u duši svakog čovjeka. To je najdragocjenija, najdublja, najuzvišenija i najvjernija riječ; epska i lirska paradigma.

Definisanje praga i istine o njemu ne mogu se razumjeti i prihvatiti bez činjenice da on ima više značenja koja se međusobno prožimaju. Kućni prag je fragment individualnog i kolektivnog pamćenja i simbolička osnova na kojoj se grade životi pojedinaca i zajednice, metafora vremena i prostora. Metonimizacijom, prag je redukovani pojam za cijelu kuću, za dom, porodicu. Iako metafora razdvojenosti, prag povezuje, sjedinjuje, miri; to je duša naroda, plemena, bratstva, familije, pojedinca. Koliko puta smo prešli svoj rodni prag a da pri tom nikada nije bio u moći našeg razmišljanja. Pjesnik Ranko Simović ovako bi to formulisao: *Što je važan kućni prag?/ Od njega ti ide trag/ i kroz vreme i kroz svet./ On je klica a ti svet./ Ti si miris toga praga/ što ostaje iza traga./ On je izvor a ti reka/ ti odlaziš a on čeka.*

Kao simbol snage, energije i karaktera, prag je dominantna lokacija u svakom domaćinstvu, a kao elemenat tradicionalne gradnje nosi fundamentalnu simboliku svjetinje, prelaska iz sigurnosti familijarne utrobe u dnevno svjetlo, gdje je svako izložen riziku. Kao oltar tradicije, individualnog i kolektivnog identiteta, prag uliva duboko duhovno i racionalno poštovanje, jer pored ognjišta, jedino on ima moć da otelotvori tajnu života skrivenu u porodici. On je naša vjera, ljubav i nada, koji nam toliko nedostaju i mjesto koje pruža utočište, od patnje, nevolja, apatije i melanholije. Prag je tajanstveno mjesto, neprekoračiva granica i najveća odbrana od zla i životnih nedaća. U svakom se mogu naći tragovi davno izgubljenog vremena. Iako je i sebi najveća zagonetka, ima snagu koja sve nadilazi. Kao portret familije, kućni prag izvan svega slavi život. Svaki ima svoj jezik, svoju leksiku, azbuku, šifru, i tri lica: vidljivo, nevidljivo i nostalgično. Jezik uvijek pažljivo bira prag kojem će se obratiti, a ruke i prsti traže lice na koje će pokucati.

Svaki prelazak preko praga ima snažan i gotovo magijski učinak na ljude, jer je on svjetinja, sreća i tuga, plač majke, kletva i opomena, pjesma djevojaka i momaka, muštuluk i merak, amanet i uspomena, kolijevka i grob. Iskreni prijatelj ne preskače tuđi prag, već se na njemu pomoli, osloni, pokloni, ostavlja otisak svoje dobre namjere. Prag čuva osvojenu tišinu i mir čovjekovog unutrašnjeg svijeta, odnosno njegovog duhovnog apsoluta i nepokolebljivih spokoja.

Iako je metafora praga davno iskoračila izvan ovog vremena i ovih međa, on je oduvijek bio moćan simbol ocrtane granice između unutrašnjeg i spoljašnjeg svijeta, odnosno prostora u kojima čovjek obitava, ali i zavetrina od istrošenog života. Naša kuća, bila ona kolijevka, dvorac, potleušica ili izba, puna je najdubljih emocija; to je naše sklonište, zbijeg, prostor topline i ugode, komocije i slobode; svijet beskrajne ljepote i začuđujućeg mira; najprirodniji poredak u kome smo svoji i koji nam je poznat; pozornica života; posljednji šamac odbrane; mjesto gdje se skrivaju dragocjene i nikad neotkrivene tajne. Tu je sve što nam treba. Izvan praga, javni prostor je uvijek pun neizvjesnog značenja, velikih dilema i svakovrsnih provokacija, toje svijet rada, truda, zanimanja i poteškoća; prostor sivog, bezbojnog i ubogog. Razapet između familijarnog i spoljnjeg svijeta, prag ima dovoljno snage, sluha i kapaciteta da pomiri te dvije krajnosti

i dimenzije života i njegovog prostora. Koliko god bio granica toliko je rušio pregrade između ličnog i kolektivnog, intimnog i oficijelnog prostora, spajajući ne samo sličnosti i bliskosti već i različito i daleko, tako reći nespojivo.

Preko praga sve iznosimo ili unosimo. Iz prostora unutrašnjeg monologa, gdje potrebe postaju činjenice, iznosimo sve ono što hoćemo, trebamo, moramo, ono što smo stekli u porodici, naše kućno lice, a iz svijeta unosimo ono što nam je svijet dao, poklonio, ono što smo sami zaradili i stvorili zaslugom kuće. Kućni prag ocrtava granicu između poznatog i nepoznate imanentne stvarnosti; to je međa između privatnog, intimnog i javnog, prošlosti i sadašnjosti; prolaz između tame i svjetlosti; granica između iskorišćenog i neiskorišćenog prostora. On brani i čuva kuću od svekolikih iskušenja i energije koju ne raspoznajemo niti priznajemo, ali ne i od nadolazećeg vremena, jer tu prepreka nema. Posjeduje moć da spriječi begstvo izvan svoje granice. Koliko god negira sve van kuće, toliko afirmiše sve što se nalazi pod njenim krovom.

Bez kućnog praga ne bi smo imali ono što imamo - ni sjećanja, ni pamćenja, ni snoviđenja; ne bi smo umjeli tačno kazati ni odakle smo, ni ko smo, ni gdje smo, ni kuda ćemo. On je naša brojanica, stvarnost, život; mjesto gdje je začeta ljubav; junak raznih priča, bajki, basni; paradoks različitih dimenzija; svjedok, sudionik svih dešavanja. Ima svoj kod, naraciju, mitologiju. Briše granice vremena; održava i produžava život, jednako kao što ljudi na njegovim marginama ostavljaju svoje tragove. Narcizam, zavodljivost i samodovoljnost su mu nametnute bez želje da takav bude.

Na svaki pomen praga srce otkucava kao sonar u nekim okeanskim dubinama. Kućni prag ukazuje na veličinu prirodne veze ljudske egzistencije i kuće, zbog čega se siromaštvo i bogatstvo ne mogu mjeriti skoro urušenom kućicom i luksuzom u drugoj kući, jer oni nisu u bogatstvu već u duši. Uostalom, ljubav prema pragu je stvar o kojoj se, u principu, ne govori javno, već samo u posebnim trenucima.

Nekada je kućni prag bio mitski prostor čija svjetlost je bila neupitna, iako vjerovanje u njegovu mističnost, poput većine takvih predanja, pod uticajem savremenih shvatanja, sve više tone u zaborav. Navodim samo nekoliko primjera vjerovanja iz mnoštva sličnih: u kućnom pragu se kriju mnoge tajne živih i mrtvih; tu je skrovište zlih sila, duhova i aveti, ali i pozitivne energije. Poznato je da se mnogi magijski rituali izvode na samom pragu ili pokraj njega. Svaka nevjesta dolaskom u novu kuću, ili izlaskom iz doma, izkazivala je poštovanje prema kućnom pragu, time što je morala prelaskom preko njega da ispoštuje rituale lokalnih običaja, iako je mnogo od toga danas izmijenjeno ili zaboravljeno. Običaji su toliko različiti, specifični i interesantni da zaslužuju čitavu studiju o tom fenomenu. Uglavnom svi imaju magijsku, vjersku, simboličku i realnu komponentu života. Ono što je svima zajedničko, jeste običaj da se ulazna vrata kuće kite raznoraznim vijencima od cvijeća i potkovicama, dok se mlada prenese ili preskače prag. Prenošenje mlade preko kućnog praga i dalje odolijeva naletu novih trendova i taj ritual je prisutan jednako u selima koliko u gradovima. U nekim krajevima nevjeste, prije prvog ulaska u kuću svog muža, prostiru maramicu preko praga i poljube ga, čime iskazuju poštovanje prema novom domu. Drugi običaji traže od nevjeste da prag premaže medom; da ga pospe pšenicom ili sitnim novcem, kako bi svi živjeli u berićetu, slozi

i ljubavi; da preskoči prag sa dva hljeba pod pazuhom; da unese dvije kudelje vune, kao obećanje da će biti vrijedna domaćica. U nekim krajevima CG djevojke prostiru pletene struke preko praga kako bi izašle iz roditeljskog, odnosno ušle u svoj novi dom.

Uprkos mješavini bogatstva i siromaštva, prošlosti i sadašnjosti, duh i nada našeg čovjeka i domaćina uvijek su utkani u temelje kućnog praga, budući da je prag oslonjen na tradiciju. Zato se kite za Božić, za Novu godinu, uoči Đurđevdana, za Vrbicu, za Ivandan. Narod je vjerovao da kićenje praga donosi sreću i svaku blagodet. Naše bake i majke stavljale su ispod praga ljekovito bilje, ljuske od uskršnjih jaja, orahe, žito. Za svaki prag vežu nas određene uspomene, sjećanja ili priče, vjerovanja ili sujevjerja, koje smo čuli: *Ako vam ciganka pljune na prag, dugo će vas sreća pratiti; kad na pragu zapjeva pijetao ili svraka, doći će gosti; dok grmi ne valja stajati na pragu; sjedenje na pragu sluti siromaštvu; preko praga se ne valja rukovati; za osobom koja polazi na dalek put ili odlazi da riješi neki veliki problem, poliva se čista voda...*

Srođeni sa kućama, svako od nas nosi u sebi i za sebe svoj kućni prag, koji nam je uvijek između jave i sna. On kazuje više nego što pokazuje i dokazuje. To je zamka koja nas mami, jer nas je omađijala; on nam od rođenja nudi iluziju života i trajanja; razotkriva iza sebe izvesno nasljeđe. Tjera nas da osjećamo i čujemo tišinu, vezuje i dijeli, aminuje i osporava, opominje i upozorava. Ima simboliku mudrosti i blagostanja i visoku metafizičku moć. U smutnim, ratnim i kriznim vremenima iz njega se mogu čuti glasovi strepnje, upitanosti, potisnute i ugrožene intimnosti. Uvijek na vjetrometini između svetog i profanog, nezaštićen ni od čega, posvećen sebi, svojoj funkciji i značaju, prag je naš rod i porod, naša radost i bol, naša intima; naš dar i kazna, prebivalište i bijeg... On je beskrajno širok, nikoga ne odbacuje, nikome ne sudi, ne prijeti, svakome daje šansu; pristupačan, svakoga tješi, u svakome vidi potencijalno dobro. On je stvarniji od same stvarnosti i nedvosmisleni simbol spajanja različitosti. Na nivou obične imaginacije objedinjuje ljudska iskustva, navike, rituale. Kao povlašćeno mjesto na kojem se spajaju oni iz kuće sa tajnom vrijednosti života i oni izvan kuće sa prividom istoga, oblikuje realnost, a u dodiru sa ljudima dobija posvećenje. Da njega nema život bi se zaustavio.

Iako neporecivo izolovan od unutrašnjosti kuće, prag krije duboku, nesaznatu intimnost, mutnu i zabarikadiranu sopstvenost, ne priznajući nikakvu konačnost, mrak i smrt. Izlazeći iz svojih okvira on povremeno postiže svoju punu slobodu i komociju. To je mjesto gdje se događaju značajni preobražaji i istovremeno dodiruju sva tri vremena. Sa njime smo okrenuti sebi – on nam je najpouzdanija adresa i brana da se ne izgubimo. Ponekad svijet izgleda čudesnije dok se stoji na svom pragu, a njegovo prelaženje otvara putu novi život. Tako, ko u djetinjstvu nauči da pristojno prelazi svoj mali prag, znaće kasnije da ulazi na velika vrata. Sazdan na istinama prvoga reda, prag je metafora humanijeg načina života sa više vremena za sebe i porodicu, prijatelje i svakovrsna uživanja. Ako je na svom pragu, čovjek je u harmoniji sa samim sobom i u jedinstvu sa racionalnim duhom i stvarnošću. Kažu da jedino prag nadjača ljubav i svjetlost, jer iznad njega drugačije sijaju zvijezde, sunce i mjesec.

Ono što je imanentno kućnom pragu jeste njegov zahtjev i molba ukućanima da u domove ne unose svoje profesionalne, zdravstvene, poslovne, emotivne i druge probleme. Sve nedaće savremenog čovjeka ne pripadaju familiji, ženi, djeci, roditeljima, već našem spoljnjem angažmanu i ambijentu u kojem se indukuju i gdje treba da se rješavaju i završavaju. Ujutru, kada izlazimo iz svojih kuća na posao ili drugim povodom, valja pokupiti sve što smo ulaskom ostavili ispred praga. Tada će svi problemi biti neuporedivo lakši, sitniji, beznačajniji, nego kad su ostavljeni. Sve preko toga nije prirodno, logično, pa ni pristojno, jer kućni prag urasta u život u prirodu stvari. Uostalom, to potvrđuje i kineska poslovica: *Kućni prag iza kojeg je dobro, teško je otvarati, a iza kojeg je zlo, teško je zatvarati.* ◆

Osvrt na publikaciju „Kulturna ruta Plav“

NEPROLAZNA BAŠTINA KROZ VJEKOVE

Kulturno nasljeđe jednog naroda čini temelj njegovog identiteta, oblikovanog kroz bogatu i raznoliku istoriju. Kulturno-istorijski spomenici, tihi svjedoci prošlih vremena, pružaju uvid u tradicije, vjerovanja i običaje koji su oblikovali društvo. Njihovo očuvanje ključno je za buduće generacije, jer zahvaljujući njima stičemo dragocjeno znanje i inspiraciju, čuvajući kulturni identitet i raznolikost, koja nas povezuje s našom prošlošću.

Publikacija *Kulturna ruta Plav*, štampana dvojezično, na maternjem i engleskom jeziku, dragocjen je vodič kroz kulturno nasljeđe Plava. Ona ističe značajne objekte iz osmanskog perioda, poput Carske džamije, koja datira iz 1471. godine, i drugih džamija karakteristične arhitekture. Carska ili Stara džamija, smještena na uzvišenju Meteriza, dominira gradom i predstavlja simbol osmanske vlasti i vojnih jedinica. Vremenom je renovirana i prilagođavana, ali sačuvala je svoju autentičnost i istorijski značaj. Posebno se ističu umjetnički izrađena vrata i tarih iz 1869. godine, što je

■ **Piše: Senada ĐEŠEVIĆ, profesor**

čini neprocjenjivo važnim kulturnim spomenikom za lokalnu zajednicu.

Šehidska džamija u Vojnom Selu, koja se gradila od 2008. godine, moderna je građevina, koja čuva sjećanje na žrtve i hrabrost lokalnog stanovništva, simbolizujući kontinuitet islamske vjere i kulturne baštine u Plavu.

Plavsko-gusinjske kule nas, kao arhitektonski i kulturni spomenici, vode na putovanje kroz vrijeme, one odražavaju bogatu istoriju i duh lokalnog stanovništva. Kule poput Redžepagića kule iz 15. vijeka simbolizuju otpor i sigurnost, dok je Bećiragića kula, iz 19. vijeka, poznata i kao Kula Šaćir-bega, simbol gostoprimstva i otvorenosti prema svijetu. Ove kule podsjećaju na važnost očuvanja kulturnog nasljeđa kao mosta između prošlosti i sadašnjosti.

Pored toga, publikacija ističe bogato nasljeđe manastira i crkava. Manastir Svete Trojice u Brezojevicama, izgrađen 1567. godine, monumentalni je primjer vizantijskog stila. Njegova arhitektura i freske, uprkos oštećenjima tokom ratova, svjedoče o izazovima očuvanja kulturnog nasljeđa. Crkve poput Svetog Nikolaja u Vojnom Selu i Svete Petke na Murini prikazuju da lokalna zajednica aktivno doprinosi očuvanju i izgradnji ovih svetilišta.

Publikacija *Kulturna ruta Plav* nije samo vodič kroz arhitektonsku ljepotu i

istorijsku dubinu već i emotivan prikaz nasljeđa koje je oblikovalo ovaj prelijepi kraj. Kroz priče o džamijama, kulama, crkvama i manastirima osjetimo duh prošlosti i vidimo kako su različite kulture i vjere tkale zajedničku priču ovog područja. Svaki ovdašnji objekat nosi svoju priču o počecima, razvoju i, ponekad, tužnom kraju, podsjećajući nas na važnost čuvanja kulturnog blaga za buduće generacije.

Publikacija postiže više ciljeva: doprinosi očuvanju kulturne baštine Plava kroz dokumentaciju i promociju kulturnih ruta. Finansijska podrška Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore omogućava aktivnu promociju prava manjinskih zajednica u Plavu. Kroz angažman NVO „Šadrvan“ i svih drugih učesnika na projektu lokalna zajednica aktivno doprinosi promociji i realizaciji kulturnih aktivnosti, čime se jača lokalni identitet i ponos. Publikacija, s pratećim audio i videododacima te QR kodovima, omogućava širem auditorijumu da informacijama o kulturnoj ruti pristupi jednostavno i interaktivno.

Dodatno, promocija kulturnih ruta putem različitih formata (publikacije, audio i videomaterijale, QR kodove) može privući turiste i posjetioce zainteresovane za kulturni turizam, što može podsticati lokalnu ekonomiju, kroz turističke usluge, prodaju suvenira i druge oblike privrednih aktivnosti. Ove aktivnosti takođe mogu doprinijeti boljoj integraciji manjinskih zajednica u širi društveni kontekst, promocijom njihove kulture i doprinosa lokalnoj zajednici. Mladima učešće u projektu daje priliku da se edukuju o kulturnom nasljeđu svog kraja, što može podstaći njihovu aktivnu ulogu u njegovom očuvanju i promociji u budućnosti.

Smatram da publikacija *Kulturna ruta Plav* doseže ono što nadilazi materijalne strukture džamija, kula, crkava i manastira; ne samo da fizički povezuje arhitektonske objekte već, emocionalno, intelektualno i duhovno, povezuje i ljude, promovišući dublje razumijevanje identiteta. Ova publikacija nije samo putovanje kroz prošlost, već i put ka boljem razumijevanju budućnosti, gdje se različitosti slave kao izvor bogatstva, a zajednički identiteti jačaju kroz dijalog, poštovanje i zajedničku viziju mira. U njoj se Plav pozicionira kao mjesto bogate kulturne baštine, koja inspiriše i povezuje ljude, stvarajući mostove među generacijama i različitim zajednicama. Projekat je izuzetno vrijedan resurs za istraživanje kulturnog nasljeđa i svjedoči o predanosti svih uključenih u njegovu realizaciju da sačuvaju i prenesu ovo bogatstvo budućim generacijama. ◆

Promocija je održana 24. jula 2024. godine, na terasi hotela Plavsko jezero.

Promoteri:
Senada Đešević, prof.
Muhamed-efendija Cecunjanin
Donko Dašić, prof.

Izdavači
NVO „Šadrvan“ Plav
Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore

Koordinatorka projekta
Sajma P. Feratović

Tekstovi
Muhamed-efendija Cecunjanin i Donko Dašić

Urednik
Emir Feratović

Lektura i korektura
Senada Đešević

Prijevod i obrada teksta
Selma Cecunjanin i Samira Canović

Foto
Vahid Šabović

Dizajn korica i prijelom teksta
Arlinda Cari

Video
Ivangrad studio

Audio zapis
Sajma P. Feratović

Izrada QR kodova
Amar Đešević

Štampa
Multiverse DOO Gusinje
Plav, 2024. godine

TRIDESETOGODIŠNJE SVJEDOČENJE I BORBA ZA LJUDSKA PRAVA BOŠNJAKA

PJESME IZ ČEMERA

Suočena sa zlom i nepravdom, koji su planski i vrlo sofisticirano, pritisli Bošnjake Sandžaka, devedesetih godina prošlog vijeka, Semiha Kačar je o tome, uporedo sa pravničkom borbom i paragrafima, progovorila snažnom i jednako uboitom pjesmom.

Nedavna vijest da se Semiha Kačar, zbog zdravstvenih problema, povukla sa funkcije predsjednice „Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda“, iskreno me rastužila. Radeći duže od trideset godina na funkciji sekretara, a potom predsjednice najeksponiranije sandžačke institucije za zaštitu elementarnih ljudskih prava i sloboda Bošnjaka, Semiha je bila velika brana zlu, koji su nacional-šovinističke strukture režima kontinuirano fabrikovale i raspirivale, sa ciljem da se Bošnjaci iz Sandžaka podstvaknu na iseljavanje.

Kao znak priznanja za sveukupni doprinos u ovoj humanoj misiji, beogradski dnevni list „Danas“, u specijalnom nedjeljnom dodatku „Sandžak danas“ je u prilogu od 08.12.2023.godine, naslovljenom upečatljivom kvalifikacijom – „Simbol borbe za ljudska prava“, odao priznanje gospođi Kačar. Novinar „Danas“-a, tekst završava riječima: „Semiha Kačar ostaje inspiracija i primer neumorne borbe za pravdu i jednakost, ostavljajući trajni doprinos u zaštiti ljudskih prava u Sandžaku i šire.“ Istovremeno, uslijedila je godišnja nagrada „Kuće ljudskih prava“ iz Beograda, dodijeljena povodom obilježavanja Međunarodnog dana ljudskih prava“, a potom i veliko priznanje grada Novog Pazara. Time je, na izvjestan način, odato priznanje ovoj hrabroj ženi, njenom stručnom radu i, iznad svega, borbi za pravdu i ljudsko dostojanstvo, na kojoj je istrajavala duže od tri decenije.

Kada je u pitanju rad „Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda u Sandžaku“, pored dokumentarne baze „Plave biblioteke“, koja obuhvata dokumenta vezana za pravnu pomoć i zaštitu žrtava diskriminacije i policijske torture, veoma su bitne publikacije „Hronologija zla i neznanja“ i

■ **Piše: Ulvija MUŠOVIĆ**

„Svjedočenja iz Sandžaka“. Ova druga knjiga, čiji je urednik i pisac uvodnog teksta, pod naslovom „Pravo na istinu“, gospođa Semiha, objavljena je 2002. godine i sublimirala je sva svjedočenja žrtava policijske torture iz 1994. godine, prenijeta u integralnim izjavama žrtava, bez bilo kakve korekcije. U uvodnom tekstu knjige, čiji autor je Semiha Kačar, rečeno je: „Mada su se vlasti Srbije, Crne Gore i SR Jugoslavije uporno trudile da dokažu da nije bilo nikakvog kršenja ljudskih prava i sloboda Bošnjaka, u navedenom periodu, da su ljudska prava bila iznad svjetskih i priznatih međunarodnih standarda, radilo se, u biti, o otvorenoj diskriminaciji, progonima, maltretiranjima i ponižavanjima jednog dijela sopstvenih građana. Činjenice su, pak bile neumoljive. Više desetina hiljada ljudi je prošlo kroz policijski „tretman“, mučenje, batinanje i ponižavanje do bestijalnosti...“

Pravna pomoć i zastupanje pred sudovima, žrtava diskriminacije i političke torture, predstavlja najznačajniji segment djelovanja Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda, od devedesetih godina prošlog vijeka do danas. Nije bilo mnogo pojedinaca stručno osposobljenih, a spremnih da se eksponiraju i otvoreno suprostave nacionalističkom ludilu i torturi. Imena i ličnosti poput Semihe Kačar, Šefka Alomerovića, Nataše Kandić, Sonje Biserko, Borke Pavićević, Vesne Pešić, Nebojše Popova, Žarka Koraća, Miljenka Derete i još nekolicine pravednika, kao i građanskih inicijativa „Beogradski krug“ i „Žene u crnom“, te advokata Dragoljuba Todorovića, Velije Murića i Seada Spahovića, treba da ostanu zabilježena i sačuvana u kolektivnom sjećanju, ne samo Bošnjaka, već svih slobodoljubivih i pravdoljubivih subjekata društva.

Vjerujem da je javnost, u značajnom dijelu bila upoznata sa djelovanjem gospođe Semihe Kačar u sferi zaštite ljudskih prava i sloboda, međutim, u sjenci njenog primarnog angažmana, ostala je jedna druga Semiha Kačar, izražena u sferi umjetnosti, i to tananim valerima lirske duše. Dakle, želim čitaocu skrenuti pažnju na nedovoljno poznatu, a sjajnu poetiku Semihe Kačar. Naime, suočena sa zlom i nepravdom koji su, planski i vrlo sofisticirano, pritisli Bošnjake Sandžaka, devedesetih godina prošlog vijeka, Semiha Kačar je o tome, uporedo sa pravničkom borbom i paragrafima, progovorila snažnom i jednako uboitom pjesmom. Tako je nastala njena pjesnička zbirka iz 2001. godine, lucidno nazvana „Izbliza“. Knjiga je štampana u tiražu od 500 primjeraka, i

čini mi se da nije adekvatno propraćena i valorizovana čak ni na prostoru Sandžaka. Zato sam želio ovim tekstom aktuelizirati vrijednu poeziju, za koju Alija Džogović, u recenziji pod naslovom: „Poezija o ljudskoj pravdi i životu“, reče: „Elegične otiske nacionalne i ljudske drame Semiha je autentičnim poetskim govorom apsolvirala u nekoliko pjesama, koje po vrijednosti svojih idejnih i misaonih komponenata predstavljaju vrhunska ostvarenja u ukupnom savremenom lirskom prostoru, ne samo Sandžaka, već i na cijelom jugoslovenskom literarnom arealu. Semiha je prva imala hrabrosti da izvornim i živim riječima, bez romantičarskih epiteta i kićenja, epskim glasom, podignutim iz čiste ženske duše i sentimenta, literarno govori o društvenom i socijalnom survavanju ljudskog života i ljudskih vrijednosti Sandžaklija, i svih Bošnjaka uopšte“. Zašto je odabrala naslov zbirke – „Izbliza“? Upravo zato što u većini pjesama govori o onome što se dešava u njenom okruženju. O surovoj stvarnosti, nepravdama i stradanjima u njenom okruženju. Ili, kako reče recenzent: „Semiha živi sa svojim narodom i doživljava, „Lično i izbliza“ njegove patnje i stradanja.“

Nemam namjeru prepričavati Semihine pjesme. Vjerujem da će mnogim čitaocima one biti pravo „otkrovenje“, te im prepuštam da čitanjem i ličnim doživljajem sami proniknu u njenu dubinu i lirsku supstancu. Ove pjesme su nikle iz čemera. Moglo se lahko desiti da izgore u Semihinoj duši, da ih erupcija žuči nije izbacila na svjetlo dana. To nam, između ostalog, otkriva pjesma: „Ni bez tebe, ni sa tobom“.

Evo nekoliko pjesama po mom izboru:

NI BEZ TEBE, NI SA TOBOM

1.

Dugo sam tajila riječi:
Pjesma je vrila u meni,
Nisam je znala izvesti iz uma,
Morala sam s njom spavati i ustajati.

Je li to zaista bila pjesma?
Šta li?

Ako je izustim: hoću li je izdati,
Hoće li se pretvoriti u zmiju,
Hoće li pobjeći od mene k'o tica?

Ako je još držim pod jezikom,
Hoće li pregorjeti grlo,
Hoće li mi zamutiti oči,
Hoće li me na smrt izmučiti?

2.

Hajdemo pjesmo, malo
Ruku pod ruku, pro svijeta!
Neka svako vidi
Što sam tajila
I šta sam na vidjelo iznijela!

Pjesmo moja, moj beshairni stvore,
Znam: Ni s tobom,
Ni bez tebe,
Neću propjevati!
A bićemo skupa,
Bićemo jedno
Do umrlog časa.

ONAKO, SAMO

Nekad,
Eh, nekad,
Znala sam da se smijem –
Dugo i na razdeljke.
Onako, samo
Što mi se smije.

Sada,
Sada ni za lijek,
Ni kad se svi smiju.

Ćuteći ispraćam
I sretam
Tuđi smijeh.

GAVRAN

U sobi muk i mrak.
Kroz polupano staklo – krik
Otvara moju kuću.

Kaže mi: Nije to tvoja kuća,
Gavran je na nju pao,
On ima preče pravo od tebe.

Odsad moram živjeti s njim,
Slušati ga i sanjati
Svoju kuću.

Koliko još,
Koliko dugo
Gavranova krila će mračiti prozore
na mojoj
kući?

TRAŽE MI ŽIVOT

Traže mi život za njihovu budućnost.
Što me bude manje – biće ih više.
Kad odem pod zemlju
Kome će da svane?

Ovdje je klanje domaća radnja –
Svaka im ruka zna priklati.
Da se ne umre namah,
Da se ostane živo,
Da se potom pati,
Da se vidi da je bolja smrt od života.

Samo će plod iz utrobe moje
Žaliti zamnom.
Ako ga ne bude pohodila
Ova aždaha.

ZNAŠ – NIJE TVOJE

Voljno zalažem srce,
Otkidam maglinu od sna,
Od ništa i života.
A znam, dobro znam –
Ništa nije moje.
Ne priklanjam se. Ne ulagujem se,
Ne smijem se osmjehom žrtve;
Nemam više volje da odlažem kraj-
Drugi to vole.
Ljube im ruke i cijevi,
Savijaju kičme,
Puzu i plaze.
No – slabo im pomaže:
Ja više nisam ovdje,
Nisam ni tamo.
Ja obitavam u kući – meti,
Velikom cilju njihove slave.

KAD SANDŽAKLIJA PRODAJE KUĆU

Kad Sandžaklija prodaje kuću,
Na krov mu padnu čavke,
Zmije uspuze uz odžak,
Vrata i pendžeri se zatvore,
Ne zna na koju stranu
da obrne.

Kad je najzad budzašto proda,
Otrese zemljave ruke,
Obriše lice i oči
I praznih šaka, bez daha,
Krene.

Kapa mu na oči padne
I korak niz put pohrama.

Tako do Azije. ◆

Iz zbirke priča „Crveni lišaj“

CRNO SJEME KLETVE

Ovu priču dugo sam u sebi tajio zbog njene autentičnosti. Sačekavši da se malo vrijeme promijeni, popustio sam, smatrajući, da je istina samo ono što izađe na vidjelo; ono što ne izađe, zauvijek ostaje tajna. Od nekoliko noći oteo sam zore, ukrao sam im san, i priča je već bila sklopljena. Neke sitne detalje kasnije sam ubacivao, kao kad pčele unose med u gotovo saće.

■ **Piše: Bešir LJUŠKOVIĆ**

U našoj varoši, u to doba, teško se, među mladima, tolerisala javna ljubav. Sve je išlo preko pisama, ceduljica, povjerljivih drugarica i drugova, u tami uskih sokaka, u sjenkama platana i lipa. Teško se bilo sakriti od radoznalih čaršijskih očiju. Uprkos svemu, Jela i Pajo, ne krijući se, uživali su u podršci svojoj ljubavi od cijele varoši, iako su još uvijek bili u okovima gimnazijskih klupa.

Zaklinjali su se da ne postoji ništa na bijelom svijetu, što može da pokvari njihovu ljubav. U mukloj noći, zagrljeni, obećavali su to isto zvijezdama, mjesecu, travki pored puta, svemu oko sebe. Mnogi svjedoci njihove ljubavi slično su mislili. Oni, koji u životu nikad nijesu osjetili ljubav, slavili su njihove zagrljaje kao svoje, tražeći, u tome oproštaj nekih svojih minulih grijehova.

Ali... Ne postoji nijedna riječ sa tako malo slova, a tako značajna u svojoj zagonetnosti i kontroverzi, koja može sve da naopako okrene i strmoglavi u ponor. Često se kaže: „Nikad se ne zna šta nosi dan a šta noć“. Kada se nad glavom nadviju teški, kišni oblaci, može se očekivati prasak i munja, ali, kad udari grom iz vedra neba, oganj tog iznenađenja sve spali i napravi pustoš. Jelena nije ni sanjala, šta nosi ta tamna kobna noć, a sve je u njoj uništila. Duša joj ostade prazna i crna kao zgarište. Izgubila je Pajovu ljubav, učinilo joj se, preko noći. A da li je bilo tako?

Dugo će, kasnije, postepeno, nizati pojedine detalje i sastavljati mozaik kraja njihove ljubavi. Gledano sa strane, u suštini, ništa neobično – niti je to bila jedina ljubav na svijetu, niti je to nešto što se desilo nekome prvi put. Čovjek vjeruje da zvijezde ne mogu popadati s neba i izgubiti sjaj. Neke, ipak, popadaju i za nekoga, nikad više ne zasijaju. Taj izgubljeni sjaj je tamna strana svijeta.

Mlada i neiskusna, ona nije mogla znati – da sve ono za čim čovjek žudi i čega se boji, čemu stremi i od čega bi nekad rado umakao, kuva se u kazanu njegove duše. Kad će pokipjeti, to niko ne zna.

– Stići će te kletva moje čiste ljubavi – uspjela je da izgovori, prije nego što su suze počele da je guše.

Ta grozna kletva, koju je Jelena izgovorila te noći, djelovala je ubitačno, ne toliko zbog opakih riječi, koliko zbog dubokog prezira i mržnje s kojima su izgovorene.

Narod vjeruje, da su najteže djevojačke kletve:

Kad uzdahnu, do neba se čuje,
kad zakunu, sva se zemlja trese,
kad zaplaču i Bogu je žao.

Ni olujni, nebeski pljusak nije mogao sprati tu gnusnu kletvu izletjelu iz duše zaljubljene, duboko povrijeđene djevojke.

U prvi mah, prepade se, da ne pođe sve po zloj pameti, kao kod nesrećne Čoke, pa da joj se cijela varoš smije i da se djeca sprdaju s njom. To bi značilo, da joj se kletva vratila. Ta jadnica Čoka, koje se ona tog trenutka sjeti, skočila je u vir, pošto ju je momak ostavio i oženio se drugom. Jedva su je živu izvukli. Otada, kao da joj je voda ušla u lobanju – nikad više nije bila svoja. Bila je varoška luda. Neka utjeha mogla bi joj biti to, što svaka varoš ima bar jednu svoju ludu. Momka bjegunca sustigla je kletva: pričalo se da nikad nije imao djece, iako se nekoliko puta ženio. U tom podsjećanju na ludu Čoku, Jeli se, začas, izdvojiše neki sitni detalju kao crne sjenke nekog predskazanja. Sjeti se, kako ih je Čoka često pratila u parku, kad su tamo sedjeli, ili na ulici dok su šetali. Prateći ih, tiho je govorila:

– On ne voli tebe. On voli mene, mene će da oženi a ne tebe.

I tako je te riječi beskrajno ponavljala, sve dok joj ne bi bacili neki novčić ili je neko ne otjera.

Odmah poslije ovog neočekivanog događaja, počela su nagađanja, šta je to moglo da rastavi najomiljeniji čaršijski par. Bila je to privlačna priča za vječite varoške dokoličare i polupismene domaćice, željne dokonih razgovora. Pričalo se da je ostala u drugom stanju i da je morala to da prekine. Ako je bilo tako, tu je Pajo iznevjerio svoje srce, uprljao obraz... Ali, hajde ti sad vjeruj čaršiji. Ta nagađanja potrajala bi, da jednog dana ne ugledaše Paja na vespi, s mlađom i ljepšom gimnazijalkom. Mnogi se ujedoše za jezik.

Bješe ona mrtva jesen, koja u Jeleni ubi sve. Za jednu noć promijeni se. Pocrnje kao njena đačka kecelja. Veliki teret pade na njenu mladu dušu. Glava joj se napuni crnim mislima. Uplašila se, da se nikada neće udati niti da će imati poroda. Moći će samo da gleda tuđu djecu i da ih, u prolazu, uz neku suzu, pomiluje po kosi. Njeni se uplašiše, da ne učini nešto sa sobom, ili da

ne dobije jeftiku. U to vrijeme, bilo dosta te proklete bolesti, a udarala je na te, sekiracijom skrhane, ranjene duše i one slabijeg takata. Na školu je gotovo zaboravila, ponavljala je razred. Svi se oko nje zabrinuše. Majka se nije od nje odvajala.

U pomoć, za spas duše i pameti, priteče i jedna njihova komšinica, iskusna i mudra starica Hava. Ona je voljela Jelu kao svoje dijete. Svojom vještinom uspjela je da joj se približi i posavjetovala je:

– Nemoj tako, dijete moje. Šta god da ti se desi, moraš da digneš glavu. Što je prije podigneš i pogledaš u sunce, prije ćeš stići sreću. Kad te nevolja pritisne strpi se, daj sabar duši. Dok ti u sebi goriš, neka svi misle da ti je dobro, da se ništa s tobom loše ne dešava. S bilo koje strane da nam stiže sudbina, ne treba se ni sa njom miriti. Treba se boriti protiv nje, zarad zdravlja i dostojanstva. Možeš i bez hljeba i bez vode, a bez zdravlja i dostojanstva, ne možeš. I ja sam, tvojih godina, bila iste sudbine. Bila sam vjerena za lijepa i viđena momka. Otjeraše ga u asker, nikad se nije vratio. Overemila sam, a onda se, iz mrtvih vratila u žive. Nema druge, ili se vratiš ili odeš u vir, a u viru, ribe te jedva čekaju. I evo me, i osamdesetu sam pregurala. A djece i unučadi, koliko ima, ne mogu ni da ih prebrojim. Slabe grane na vjetru ojačaju. Tako ćeš i ti, ako bog da, samo me poslušaj.

Poslije tih ljekovitih Havinih savjeta, Jela bi naslonila glavu na njeno krilo i isplakala se. Sa suzama cijedila je čemer iz duše. Starica Hava, potom bi, otvorila kutiju rahatlokuma, i uz to pružila bi joj čašu hladne vode. Pošto bi se Jela stidljivo poslužila, Hava bi još savjetovala da, kad god joj je teško uzme što više hladne vode, jer hladna voda sve liječi. Slušajući te mudre razgovore, Jeli bi se razvedrilo u duši i uvijek bi se dio te vedrine zadržao u njenim očima, svojim sjajem nagovještavajući buduću nadu.

U nekoj hibernaciji, preturi tu ledenu zimu, a kad dođe proljeće, ona, u ogledalu, na svom licu ugleda moć majčine molitve i Havinih savjeta. Iza zatravljenih bregova i probeharalih bašča, pomaljali su se prvi zraci sreće. Trgnu se kao uspavana zmija kad je, u rano proljeće ogrije sunce. Progleda i učini joj se da je to prvi put u životu, kao da je, dotad, bila slijepa.

U svemu lošem što se dešava ima, bar malo, sreće. Ruka sudbine donese Jeli jednog momka, koji već bješe pošao na studije medicine. Bio je toliko skroman i miran, da se u tu njegovu skromnost moglo posumnjati kao u mahanu. Ali, za sumnju nije bilo mjesta. Jelu je, jednostavno, poslije te mrazne zime, ogrijalo sunce. U životu ljudi dešavaju se čudne stvari, koje narod od vjere naziva Božjom voljom. Ona poravnjava sva brda i doline na čovjekovom životnom putu, dok, na kraju, sve poravnja i dovede do perspektive beskraja. Iz ovakvog mišljenja ostale su u narodu poznate izreke: „Koliko uzbrdica toliko nizbrdica. Dva dobra ne sastavi“... Ima dosta učenih ljudi i filozofa koji će reći „da je to u skladu sa neminovnim zakonom ravnoteže u prirodi“. U prirodi se, u svačemu, vidi ravnoteža. I čini se, da nije te ravnoteže, ništa ne bi moglo da funkcioniše.

Kasnije je Jelu ogrijalo sunce sa svih strana. Udala se za onog studenta medicine kad je dipolomirao. U međuvremenu završila je višu pedagošku školu. U braku su dobili sina i ćerku. Oboje su završili medicinu, zatim i specijalizaciju i postali veoma i cijenjeni ljekari.

„Snjegovi bjehu okopnjeli i bagrem procvjetao bijeli“, a ja sam, već poodavno, bio otišao. Zaboravio i varoš i varoške dokone priče. Ali, kad god sam mogao, odlazio sam u zavičaj da posjetim porodicu. Korijeni i roditelji su taj magični, krvni pupčanik koji te i vuče zavičaju.

Vraćam se vozom iz zavičaja. Sjedoh na mjesto upisano u voznoj karti. Pogledah po kupeu, da vidim, s kim ću se klackati do Beograda. Naspram mene, na sjedištu, ugledah komšinicu Danu, Pajovu suprugu. Skrušeno, gotovo neprimjetno, sjedi, zagledana u svoje krilo. Dugo je nijesam vidio. Mnogo bješe propala i postarala, a od njene, nekadašnje ljepote, skoro da

ništa nije ostalo. Pomislih, kako je život nije štedio. Malo joj se primakoh i tiho upitah:

– Jesi li ti to, Dano?

Ona podiže glavu, iznenadi se:

– Jesam, komšija, izvini, nijesam te vidjela kad si ušao.

Započesmo neki razgovor, ali, vidim, nešto ne ide. Štedi riječi, kao da se snebiva. Nijesam insistirao i latih se novina. To je najbolji način, kad putuješ vozom, da se ogradiš od neprijatnih, možda i glupih pitanja, i nevoljnih odgovora.

Prođosmo nekoliko tunela niz kanjon Lima, a onda zamolih Danu, da odemo u bife restoran na kafu. Jedva dočeka. Kad sjedosmo, upitah je, kakvu kafu pije. Ona, pognute glave, nekako stidljivo, reče, da bi prije jednu rakijicu nego kafu.

– Nema problema – rekoh

Čim stiže rakija ona je odmah iskapi.

– Može li još jedna – upitah je.

– Vala nemam običaj, ali, eto, može, jedva izusti.

Vidjeh da joj je ova druga više trebala od prve, kasnije sam se uvjerio, i zbog čega.

Upitah je kojim dobrom je zapucala za Beograd.

– Nije dobrom moj komšija. Da je dobrom, dobro bi bilo, ali nije, nego od muke. Malo zastade, kao da razmišlja odakle da počne, gdje da stane i da li nešto da preskoči, ili mi sve ispriča. Ispi i onu drugu i poče:

– Ti, vjerovatno, znaš, komšija, da mi je Pajo preminuo od raka pluća. Mnogo se namučio. Ima tome, bogami, podosta godina.

– Znam, kad je bio pri kraju, s jednim zajedničkim školskim drugom, išao sam da ga posjetim u bolnici. Tada sam sve vidio, o tome mi ne moraš ništa pričati. Kad to čudo snađe čovjeka, on ne umire za dan ili dva – to traje – od onog trenutka kad mu je doktor saopštio dijagnozu i ubacio mu crne misli u glavu. A ima li moja Dano, nešto grđe od toga?

Ćutala je pognute glave, očiju punih suza.

Treću je sama tražila, nijesam morao da je nudim. I ona ode, naiskap.

– Ali, moj komšija, jedno zlo nikada ne ide samo. Imamo mi dva sina i jednu ćerku. Ćerka će uskoro na studije. Lijepa je kao lutka.

– Na majku, upadoh joj u riječ, na šta ona ne reagova, nego nastavi:

– Davno si otiša, pa ovo, vjerovatno, ne znaš. Dugo je to bila, koliko je uopšte mogla biti, porodična tajna. Nažalost, više nije. Oba sina, koji su stariji od ćerke, su sa autizmom. Ovaj stariji, ne može bez doma i medicinske njege, a s ovim mlađim ćerka i ja, nekako se borimo. Evo, baš sam pošla u dom da posjetim onog starijeg. A kakva je to crna posjeta, moj komšija, kad on ne zna, ko mu dolazi, u koga gleda, ko je pred njim. Gleda u mene, u svoju majku, kao u zid, a ja, ne mogu suzu da pustim. Sve suze sam isplakala, iscijedila do kraja. Ostalo je, još samo, da mi oči poteku niz svele obraze. Da je, tada, crni đavo okusio moje srce, i on bi se otrovao.

Prekidoh je zakratko i rekoh:

– Teško je to, moja Dano, da teže ne može biti. Treba sve to izdržati i u svemu tome istrajati. Jednostavno divim ti se. Koliko često ideš?, upitah je:

– Bogami najmanje jednom mjesečno, nekad i dva put. E, tako ti sad ja živim, moj komšija, u raskolu izgubljene nade. S odricanjem od svega onoga što, koliko-toliko na život liči. Ali, šta da radim, koga ja da kunem, kad je to crno sjeme moje sudbine. Kad se pogledam u ogledalo, vidim, da je, u svakoj bori mog lica, zapisan neki dio mog života. Kad zagazim po tom pepelu života, skoro na svakom koraku, naiđem na supragu koja me opeče, boli neizdrživo, a sjećanja samo prolijeću kroz glavu. Šta ćeš, život je nekom majka, a nekom maćeha. Jadnica majka, mora sve da izdrži, sve da pretrpi, bilo da je rodila genija, bogalja ili kriminalca. Borim se da ćerku, bar malo, poštedim te brige... Vašoj kući uvijek smo mogli da se obratimo, i u zlu i u dobru, i nije mi teško što ti ovo ispričah, naprotiv, mnogo mi je lakše. A došla su neka pogana vremena, nemaš ni skim pošteno da progovoriš. Ali, nadam se da će doći neka bolja, a ne znam, kako se to, uopšte, meni može desiti. No, mora se tako ili s nadom, ili pod zemlju.

Zli jezici, kao plamičci vatre, pale, prže po svakom santimetru tijela, na svakom pruženom koraku, a jadna duša raspada se, kao da je nije ni bilo. U nekim noćima, dugim i teškim, kad varoš prispe, a tišina moju sobu onijemi, javi se bol. Počne iz grudi, penje se prema sljepoočnicama, bubnji, dođe mi da vrisnem kao guja, iako znam, da taj moj vrisak, ne bi čuo niko. Onda zaćutim, u samoći, krijući u sebi tajnu svoje neuhvatljive prošlosti. Počnem da sumnjam u sve, pa i u Boga, u dobre vile, u anđele, u cijeli svijet, u kojem tonem kao bačen kamen. A iznad svega, lebdi pitanje, kao čaša otrova koju moraš da ispiješ – zašto baš meni, da se to desi? Kome sam ja zgriješila? Kao da sam, u tom tek započetom parčetu života samo zlo činila. A sve da sam i htjela da činim zlo, to moja nevina duša ne bi znala, ne bi mogla. Pruženih ruku k nebesima, tražim odgovor od neke nepoznate sile – je li to zaista neka kletva? Ako je, šta je s onim starovjekovnim i s ovim modernim zločincima što su poubijali milione nevinih ljudi, popalili i porušili cijele gradove, zatrovali duše ljudima, otrovali vodu i vazduh? Od popljačkane imovine

pozlatili svoje vilajete s izgovorom, da to rade za odbranu svoje otadžbine, bacajući, tako, zlu prašinu poštenom narodu, u oči. Na sirotinjskim kostima, podigli sebi spomenike. Zašto njih ne stigne nečija kletva? Ko je taj, što treba njih da kazni, umjesto što mene kažnjava?

Proturaju mi kroz glavu, kako je moj Pajo ostavio neku djevojku zbog mene. A da li je to grijeh, poslušati svoje srce? Ne znam... I nikad neću ni znati, kao što, i niko drugi, ne bi to znao.

Ipak, mislim, da je sve to, sudbina, od koje se ne može pobjeći. Zbog ove moje situacije, mnogo sam o tome čitala i, jedno vrijeme bila time skoro sluđena. Ali mora se tako, da bi čovjek izdržao sve nedaće koje ga u životu snađu, ne može drugačije. Pa ispadne, što čovjeka strefi, to mu je „suđeno“, a njegove želje, koje, uprkos naporima nijesu ostvarene, to mu je „nesuđeno“. Prema raznim religijama, što ti „Tri suđenice“ dosude, to bude. Da li je to od Boga ili od neke druge natprirodne slile, nije toliko bitno. Bitno je da čovjek u te sile mora vjerovati.

Ponekad se pitam, nije li to neko porodično praprokletstvo, crni pojas koji se odmotava i prati me, jer je i moj brat, dok je bio mlađi, imao neke poremećaje.

A priča se, da je moj djed po ocu, mogao u prošlom ratu, da posije to crno sjeme, a da li je, ko to zna. Kad udarim u ta teška razmišljanja, smrači mi se pred očima, pa ne znam gdje sam. Onda mi je i tri, naiskap, malo...

Zastade – pomislio sam da je završila. Ona se samo malo pomjeri na sjedištu pa nastavi:

– Znam ja, moj komšija, da su ovozemaljske stvari kratke i ništavne, prolazne. Ali, s njima prolazi i moj život, a da ne osjetim ni trenutak radosti, ne nasmijem se pošteno. Kakav je to crni život? Godine neprospavanih noći, rijeka isplakanih suza, gomila sahranjenih nada i čekanje...

Duboko je uzdahnula, uzdahom teškim kao crni oblak pun kiše i oluja.

Pažljivo sam je slušao, dok mi je ispred očiju promicao zlatiborski kamenjar, pašnjaci sa stadima ovaca, i stari, rijetki borovi.

U meni se javi potreba da joj dam bar neki odgovor na sve to što mi ispriča. Ali se uzdržah, da joj ne stajem na muku.

U trenutku se sjetih one Senekine izreke. „Sudbina vodi one koji na nju pristaju, a vuče one koji joj se protive“. ◆

BARLOV ISMAIL - NAJ PRIČA BH. SPORTA

Ove godine smo očekivali prvu olimpijsku medalju ali ćemo se načekati do slijedeće olimpijade 2028. u Los Angelesu. Lana Pudar je po svim projekcijama bila predviđena za medalju ali taj nevidljivi pritisak je uradio svoje i jednostavno Lana nije bila na nivou koji smo očekivali, međutim za nju ima vremena, nema stagnacije, samo treninzi i dobro zdravlje našu heroinu vraćaju na staze uspjeha. Jedan kao slučaj koji su promovirali mediji, dva mjeseca prije OI u Parizu, potencira se slučaj kada je otac Lane Pudar, Velibor prije šest godina se obratio za pomoć odnosno da uporedi rezultate svog djeteta Lane sa plivačicama njene generacije, ministru sporta Srbije čuvenom vaterpolisti Vanji Udovičiću da pogleda rezultate svoje kćerke što nije sporno ali je ministar odgovorio da oni u svojoj državi imaju desetine djevojčica sa sličnim rezultatima i pogriješio ali je dobro ispalo za naš sport i državu. Moram priznati da me ta vijest iznenadila jer je plasirana da naruši samopouzdanje naše šampionke i imao sam osjećaj da je san o prvoj olimpijskoj medalji prekinut, nažalast tako je i bilo.Tekstovi o ovom slučaju su podebljani i razvodom Laninih roditelja, sve ovo liči na sabotažu u sklopu hibridnog rata prema BiH.

Posije OI i de paraolimpijada mjesec dana kasnije, tu godinama naši zlatni olimpijci u sjedećoj odbojci osvajaju medalje: 2. zlatne na POI 3. zlatne na svjetskim prvenstvima a sa srebrenim i bronzanim odličjima ukupno 28 trofeja, golemo. Međutim od kad se u reprezentaciji Irana pojavio gorostas Morteza Mehrzad, djeluje da ima 220 cm, nama ostaju srebrne medalje i na OI i svjetskim prvenstvima. Desila se senzacija da je naš 13 godišnji dječak Ismail Barlov osvojio srebrenu medalju u prsnom stilu 100 metara. Moram priznati da nisam

■ Piše: Ekrem FERHATOVIĆ

očekivao ovaj fantastičan uspjeh, rezultat, takođe i sportaši iz drugih sportova su pozitivno šokirani. Pitanje koje se nameće jel moguće?

Sve je počelo prije 8 godina kada je formiran plivački klub Spid. Šansu da se bave plivanjem su dobile osobe sa tjelesnim oštećenjima, invalidi i rekreativci. Kad nešto krene kako treba je angažman trenera profesora sporta Amera Kape što je pravi potez, jer je sa svojim saradnicima napravio fenomenalne rezultate, fenomen, jer je trebalo invalide prvo naučiti da plivaju, dalje da se takmiče a kasnije da osvajaju medalje i ruše rekorde. U životu sam upoznao i sarađivao, družio sa mnogo trenera iz različitih sportova ali nikada do sada nisam vidio da je neko kao Kapo uvijek nasmijan, raspoložen, pozitivan i sasvim je logično da rezultati neće izostati. Ismail Barlov je rođen 5.septembra 2010.godine u Sarajevu sa TAR sindromom, udovi se nisu dovoljno razvili, nedostatak radijusne kosti na podlakticama i dramatično smanjenim brojem trombocita. Samo roditelji koji imaju djecu sa invalidetom, mentalnim problemima znaju kakva je to borba. Ismaila su teškom mukom ubijedili da se kloni sjedenja i da se fizički aktivira i da krene trenirati plivanje, prije četiri godine. Treba podsjetiti javnost da Barlov ne može hodati već koristi bicikl ili invalidska kolica. Za bilo koji izlazak iz kuće koja se nalazi u Sokolović Koloniji treba pomoć drugih osoba, prvenstveno roditelja, odlazak na trening na Olimpijski bazen Otoka je prava avantura, tri puta sedmično a kad su pripreme svakodnevno, dva sata plivanja, poslije podne sat i po i pola sata suhi trening, to su ogromni napori i treba biti izuzetno fizički i psihički spreman da se izdrži. Od starta se vidjelo da je Barlov talentovan i da sa velikim radom može postići uspjehe. Prvi koji je prije par godina najavio medalju u Parizu je doktor Paraolimpijskog komiteta Mirsad Muftić, i svi su ga gledali i slušati sa čuđenjem i nevjericom. Barla je najavio uspješnu godinu osvajanjem prvog mjesta na EP u Portugalu, april mjesec disciplina 50 metara prsno. Stručno i planski su odrađene pripreme, stručni štab na čelu sa Kapom je organizovao pripreme sa svjetskim prvakom Dinom Sinovčićem u Splitu a nastavak priprema je bio u Sloveniji. Bio je to fantastičan uvod za nastup na OI u Parizu, ulazak u finale je bio odličan učinak a onda finale i drugo mjesto, srebrena medalja, euforija i veliko slavlje. Veliku podršku su dali navijanjem legende u sjedećoj odbojci, Delalić, Godinjak, Alibašić, Manko, Jusufović, Duran, selektor Mahmutović sa saradnicima i svi su kazali da je srebro Barlova bila velika inspiracija i motivacija da uđu u finale, ishod znamo. Iz zone crnog humora ima vic kada su srbijanac i bosanac pričali o rezultatima u sportu. Srbijanac pun sebe nabraja uspjehe u tenisu, vaterpolu, košarci, odbojci .... i onda Bosanac kaže: Mi smo sve osvojili, što se može osvojiti u sjedećoj obojci, a

na to Srbijanac kaže: Šta hoćeš i to smo vi mi napravili.

Veliko i prijatno iznenađenje su priredili Barlovu, vođstvo POI Komiteta, koji su organizovali dolazak Ismaila Zulfića, druga, velikog prijatelja, vršnjaka i kolege iz kluba. Nadao se Barlov da će se jaran iz Zenice pojaviti u Parizu ali je bio svjestan da je novac i organizacija veliki problem, nije se usudio tražiti od nadležnih tu uslugu ali je bio oduševljen kada je vidio imenjaka i uzvratio medaljom. Zulfić je naša velika nada u plivanju, rođen je 2010. u Zenici, bez gornjih ekstremiteta, ruku sa deformitetom desnog stopala, imao je i fobiju od vode ali je uspio da savlada tu traumu i počeo ostvarivati zapažene rezultate, leptir stil i dobio je nadimak, leptir bez krila. To je život pun iznenađenja, sudbina je spojila dva Ismaila koji su sada non stop zajedno, trenizi, takmičenja, rođendani, fešte. Zulfić je postigao sjajne rezultate u Berlinu, na međunarodnoj svjetskoj reviji je srušio rekord star 22. godine u disciplini delfin u klasi S5 100 metara i osvojio prvo mjesto u juniorskoj konkurenciji. Takođe je imao zapažen rezultat na EP u Portugalu, četvrto mjesto u leđnom stilu na 50 metara ali je to bilo nedovoljno za olimpijsku normu, s obzirom na mladost biće vremena za medalje, rekorde.

Doček šampiona je bio veoma emotivan na Sarajevskom aerodromu, rodbina, prijatelji, navijači, novinari, TV ekipe i sve to zbog Barle jer odbojkaši su oguglali i rutinski iskuliraju ali ovaj put i oni su sijali, blistali od radosti. Zbog kiše doček je premješten u salu Vijećnici uz prigodan program i prisustvo zvanica u nekim momentima je bilo toliko emotivno, posebno kad se Barla obratio i zahvalio, dječački iskreno, pustio suze radosnice, teško da se neko od prisutnih nije naježio i zaplakao. Najbolji i najiskreniji doček Barli su priredili drugari iz Pete osnovne škole u Sokolović Koloniji, špalir, adekvatna dekoracija, aplauzi i otpjevali su pjesmu posvećenu šampionu.

"U srcu zlato, u duši plamen-olimpijski
svijetli Bosno, svijetli šampionski.
Ponosni smo na tebe - Hvala ti Ismaile!
U srcu Pete, dječak olimpijski,
svijetli Peta, svijetli šampionski.
Ti si naša medalja, ponos države
zauvijek smo uz tebe - Hvala ti Ismaile!
Pariz - sanjali smo o tome!
Pariz - san se ostvario!
Barla - ti si to zaslužio!"

Dakle, naša dva leptira bez krila, lete u sazvežđe, elitu najboljih sportaša iz BiH.

BOKSER JUGOSLAVIJE, UMJETNIK SVIJETA IZ TRPEZI (BIHOR)

Selo Trpezi iznjedrilo je mnoga poznata imena, od profesora i doktora, imama i alima, preko umjetnika, uspješnih sportista i poznatih biznismena. Iz monografije „Stotinu godina osnovne škole u Trpezima“ koja je u pripremi, u prošlom broju časopisa „Damar“ predstavili smo tri veoma uspješna doktora nauka koji na žalost nisu više među nama. Za ovu priliku, imamo čast da predstavimo izuzetnog pojedinca koji je svojim talentom ostavio neizbrisiv trag u boksu. Džeko Muhović kao reprezentativac boksa Jugoslavije, pokazao je hrabrost i snagu u ringu, koji inspiriše i danas mnoge mlade u regionu. Njegov sportski duh bio je samo jedan aspekt njegove izvanredne ličnosti. Bihor, područje na sjeverozapadu Crne Gore, poznato je po bogatoj kulturnoj tradiciji i jedinstvenom pejzažu, koji je inspirirao

■ **Piše: Prof. dr. Isat SKENDEROVIĆ**
Prirodno-matematički fakultet
Univerziteta u Tuzli

mnoge umjetnike, uključujući slikare. Iako ovo područje možda nije toliko široko poznato po velikom broju slikara na međunarodnoj sceni, ipak ima nekoliko značajnih imena koja su doprinosila balkanskoj likovnoj sceni. Jedan od njih je svakako Mehmed Muratović iz Trpezi. Umjetnici doprinose očuvanju i predstavljanju kulturnog identiteta Bihora kroz svoje slikarske radove, koji su puni topline i povezanosti s prirodom i tradicijom.

Mehmed Muratović rođen je 26.6. 1955. godine u selu Trpezi, općina Petnjica Crna Gora. Osnovnu školu završio je u Trpezima, a Srednju umjetničku školu u Peći na Kosovu. Akademiju likovnih umjetnosti završio je u Prištini 1980. godine. Do rata je živio i radio u Puli, a 1993. godine odlazi u Njemačku gdje nastavlja slikati i izlagati. Izlagao je u Njemačkoj, Hrvatskoj, Kosovu, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, samostalno i grupno na mnogobrojnim izložbama. Član je Udruženja likovnih umjetnika Kosovo, Udruženja pisaca i slikara Rebublike Hrvatske, Udruženja likovnih umjetnika Bosne i Hercegovine i Udruženja likovnih umjetnika Kantona Sarajevo.

Samostalno je izlagao u Bosni i Hercegovini u Sarajevu u Galeriji „Roman Petrović“ na temu „Moj pogled na prirodu“, 2010., zatim na XVII festivalu „Baščaršijske noći“, 2012. godine, zatim u Mostaru u Centru za kulturu na temu „Dah i duh Hercegovine“, 2017., zatim u Luksemburgu, u Centru za kulturu Rumelange, 2017. godine i u Crnoj Gori na temu „Od nade do očaja“ u Petnjici, Rožajama, Plavu i Beranama, 2019. godine.

Kolektivne izložbe na kojima je učestvovao su brojne. Učestvovao je na Šestoj izložbi jugoslavenskog portreta, 1987. godine u Tuzli. Učestvovao je na velikom broju kolektivnih izložbi u galeriji „Kolegijum artistikum“ na preko trideset izložbi, zatim na izložbi „Bijenale

crteža“ Mostar i „Bijenale - umjetnost minijature crteža“, Tuzla. U Vijećnici u Sarajevu učestvovao je na izložbi na temu „Moj bijeg u slobodu“ i na izložbi „VIII Sarajevski salon“ u organizaciji ULUKS. Učestvovao je i na kolektivnoj izložbi „Mali format“ u Galeriji „Roman Petrović“ i „Mali format“ u organizaciji udruženja „Salona art“ u Splitu, te na mnogobrojnim putujućim izložbama po gradovima bivše Jugoslavije.

Likovne kolonije na kojima je učestvovao su mnogobrojne. Neke od njih su Likovna kolonija „Radbolja“ u Mostaru, zatim više likovnih kolonija „Za djecu centra Duga“ u Kulen Vakufu, koje su bile humanitarnog karaktera. Učestvovao je i na četiri likovne kolonije u Počitelju pod nazivom „Moj bijeg u slobodu“, zatim na dvije kolonije na Vlašiću i koloniji u Vukovaru, koja je humanitarnog karaktera za djecu sa posebnim potrebama. Učestvovao u kolonijama u Petnjici, Ulcinju i Orebiću u Republici Hrvatskoj...

Mehmed iz prvog braka ima troje djece Seada, Adama i kćerku Sanelu koji žive u Puli, a iz drugog braka ima sina Amara s kojim živi u Mostaru.

Bogato slikarsko djelo ovog darovitog slikara obišlo je mnoge evropske države i gradove, a on danas živi i stvara u svojoj porodičnoj kući i ateljeu u Bijelom Polju u Mostaru u Bosni i Hercegovini.

Džeko Muhović rođen 10. 05. 1950 godine u Trpezima kod Petnjice (Sandžak, Crna Gora). Osnovnu školu završio u mjestu rođenja, a srednju poljoprivrednu školu u Peći. Studij geografije završio je na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Prištini i stekao zvanje „profesor geografije".

U tom periodu aktivno je trenirao boks za BK Priština, te je 1973. godine ušao u prvi tim BK Priština. Čitavu boksersku karijeru proveo je u istoimenom klubu. Džeko Muhović je 1976. godine nastupao za reprezentaciju Jugoslavije u boksu, prvi sportista sa ovih prostora koji je nastupio za jednu od selekcija zajedničke nam države.

U svojoj amaterskoj bokserskoj karijeri profesor Muhović osvojio je zapažene rezultate. 1975. godine osvaja drugo mjesto na pojedinačnom državnom prvenstvu u Banjaluci u srednjoj kategoriji. Iste godine osvaja prvo mjesto na kvalifikacijama za državno prvenstvo u srednjoj kategoriji Kosova, Makedonije i Crne Gore. Naredne godine u kvalifikacijama je prvi u poluteškoj kategoriji za Kosovo, Makedoniju i Crnu Goru, na državnom prvenstvu iste godine osvaja drugo mjesto u Nišu. BK Priština su ekipno četiri puta bili prvaci Jugoslavije, čiji nemjerljiv doprinos je dao Džeko

kao stalni član prve ekipe. Značajne rezultate je ostvario u boksu, drugi pobjednik na turniru "Zlatni Gong" u Skoplju, te pobjednik Beograda. Uspješnu boksersku karijeru okončao je 1984. godine zbog povrede. Iste godine dolazi u Sarajevo gdje i danas živi s porodicom.

Nakon dolaska u Sarajevo zapošljava se kao komercijalista u preduzeću „Prehrana Skoplje“ - radna jedinica Sarajevo, gdje ostaje do početka agresije na R BiH. U odlučujućim trenucima za BiH, uključuje se među prvima u redove Armije R BiH. Sve *vrijeme rata proveo* je na Ilidži, kao komandant Treće čete Trećeg bataljona Četvrte Viteške brigade u Hrasnici. Nakon ranjavanja prelazi u komandi brigade kao pomoćnik komandanta brigade za atomsko-biološko-hemijsku *zaštitu*. Nakon demobilizacije iz Armije BiH 1996. godine zasniva radni odnos u JU *OŠ* „*Četvrta osnovna*“ Hrasnica.

2000 godine imenovan je za pomoćnika direktora u JU „Prvoj osnovnoj školi“ na Ilidži. Nakon toga biran je u dva mandata za direktora u istoimenoj školi u kojoj ostaje do penzionisanja. Stalno je nastanjen u Sarajevu, gdje živi sa suprugom Mahijom (Kožar – djevojačko prezime) i četvoro djece (sinovi Enis, Denis i Meris i kćerka Enisa). Djeca profesora Muhovića su krenuli stopama svog oca.

U proteklom periodu ostvarila su niz značajnih rezultata u sportu na svjetskom i evropskom nivou, od kojih ističemo samo neke: Denis je prvak u karateu 2002. godine na Evropskom prvenstvu u karateu (Talin), selektor karate reprezentacije BiH. Meris Muhović, na osnovu rezultata koje je postigao u protekloj godini proglašen je najboljim sportistom Kantona Sarajevo za 2017. godinu. ◆

Redovno izlaženje časopisa

DAMAR

pomogli su:

Ministarstvo kulture i sporta
Kantona Sarajevo

Crna Gora
Ministarstvo dijaspore

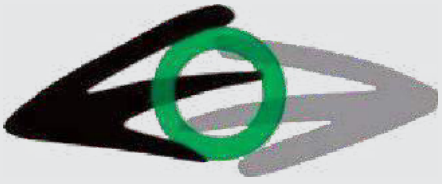

Kulturni centar Novi Pazar

Kabinet predsjedavajućeg
i zamjenika predsjedavajućeg
Skupštine Kantona Sarajevo

Općina Ilidža
Sarajevo

Hotel Hills Sarajevo

★★★★★
HOTEL HILLS
SARAJEVO
CONGRESS & TERMAL SPA RESORT

Butmirska cesta 18
71000 Sarajevo
Bosnia and Herzegovina

+387 33 947 947
info@hotelhills.ba
www.hotelhills.ba

HotelHillsSarajevo
hotel_hills_sarajevo

Hotel Hollywood Sarajevo

HOTEL
HOLLYWOOD

Dr. Mustafe Pintola 23
71000 Sarajevo
Bosnia and Herzegovina

+387 33 773 100
info@hotel-hollywood.ba
www.hotel-hollywood.ba

HotelHollywoodSarajevo
hotel_hollywood_sarajevo